

HIDASAI JUDIT

dékán

Ajánló

A tízéves évforduló egy tudományos kiadvány esetében jelentős állomás: hiszen arról tanúskodik, hogy az alapítást övező lelkesedést és nekibuzdulást követő időszakban is megállta a helyét a hazai és nemzetközi publikációs kínálatban. Köszönhető ez a lelkiismeretes szerkesztői munkának, az igényes szakmai színvonalnak.

Az EU Working Papers több szempontból is sajátos szellemi termék mind a tanulmányok szerzőit, mind a tanulmányok nyelvezetét, mind a tanulmányok tartalmát illetően.

Noha az egykori Külkereskedelmi Főiskola, majd 2000-től a jogutód Budapesti Gazdasági Főiskolai Kar rendszeresen megjelenő szakmai folyóirata, de az egyes számok tanulmányainak a szerzői között a karon kívüli szakembereket is rendszeresen szerepeltet.

Az EU és nemzetközi tanulmányok köré szerveződő kutatói műhely magvát alapvetően az oktatói gárda képezi ugyan, de a TDK-munkában jeleskedő hallgatók és a kar végzettjei is aktívan bekapcsolódnak a tudományos tevékenységbe: az egyes évfolyamok legjobbjainak is publikálási fórumot biztosít az EU Working Papers.

A kiadványban a tanulmányok többsége magyar nyelven jelenik meg, de a szerkesztőség a Külkereskedelmi Kar szellemiségével és küldetésével összhangban helyet ad idegen nyelven készült tanulmányoknak is – ezzel is sikeresen elősegítve a kiadvány integrálódását a nemzetközi tudományos közegbe. Ennek a szándéknak a létjogosultságát jelzi az, hogy az EU Working Papers a széles nagyvilág számos könyvtárában nemzetközileg is jegyzett kiadvány.

Az egyes számok tartalma és szerkesztési szempontjai folyamatosan követik a változó igényeket: az EU-tanulmányoktól kezdve a nemzetközi gazdasági folyamatokon át a kommunikáció és nyelvhasználat problematikájáig számos témát érintenek – lefedve szinte valamennyi területet, amelyben a kar képzési és kutatási kínálata érintett.

Jó szívvel ajánlom tehát az évtizedes évforduló aktuális kötetét a Kedves Olvasó figyelmébe azzal a reménnyel, hogy a közös gondolkodás és munkálkodás eredményeiről számot adó szakmai kiadványunk a jövőben is eredményesen járulhat hozzá szellemi gyarapodásunkhoz.

HIDASAI JUDIT*

JAPÁN A 21. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

FELFOKOZOTT VÁRAKOZÁSOK

Japán méltán lehet büszke a történelmileg példátlanul rövid idő alatt elért technológiai és gazdasági sikereire. A II. világháborúban elszenvedett vereség nem csak gazdaságilag, hanem lelkileg is porig sújtotta az országot. Ehhez képest hihetetlen céltudatossággal és sebességgel állt talpra a gazdaság és a társadalom, és mint ismeretes, a nyolcvanas évekre már világszerte irigyelt és csodált gazdasági pozíciókat vívott ki magának. A látványos növekedés¹ azonban az úgynevezett „buborék” kipattanása után megtorpant. Sok helyi elemző némi keserűséggel „elveszett évtizednek”² nevezte ezt a 90-es évektől kezdődő hosszan elhúzódó recessziós időszakot. A 21. század fordulójára az elbizonytalanodás, a gazdasági és társadalmi problémák halmozódása és a politikai korrupciós botrányok szaporodása a közhangulat romlásához vezetett. A fukuyamai értelemben vett³ „társadalmi tőke” zsugorodásának lehattünk tanúi, annak összes klasszikus tünetével. Elkövetkezett az az állapot, amikor Japánban társadalmi igény jelentkezett a politikai kommunikáció megértésére és követésére. Az emberek tudni és hallani szerették volna, hogy az ország miért és hogyan jutott hirtelen ide. De főleg azt szerették volna megtudni, hogy a döntéshozók milyen lépéseket terveznek a gazdasági recesszióból és a párhuzamosan jelentkező társadalmi válságból való kilábalásra. Ezt az akkori kormányoktól, de különö-

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, dékán, egyetemi tanár, C. Sc.

1 Kingston, Jeff: *Japan in Transformation 1952-2000. Seminar Studies in History*, Pearson Education Ltd. Essex, 2001.

2 Kingston, Jeff: *Japan's Quiet Transformation*. Routledge Curzon, London, 2004. 1-41.

3 Fukuyama, Francis: *A nagy szétbomlás*. Európa, Budapest, 2000. 32-46.

sen az ezredfordulón regnáló MORI-kormánytól nem kapták meg. Egy világos jövőképet kívántak hallani. Ebbe a vákuumba lépett be a KOIZUMI-kormány. A 2001 áprilisában kormányfővé választott KOIZUMI JUNICHIRO megjelenésével és stílusával az addigi hagyományoktól merőben eltérő új szint hozott a politikai kommunikációba. A lakosság ezt az új hangot lelkesen és hálásan fogadta, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a kormányfővé történő kinevezését közvetlenül követő időszakban a KOIZUMI-kabinet rekordot döntő, 84%-os népszerűségi indexet ért el. Az új kommunikációs stílus iránti fokozott érdeklődést jelezte az is, hogy a parlamenti ülések nézettségi indexe hirtelen megugrott: ráérő háziasszonyok délelőtti bevásárlásaikat úgy intézték, hogy a televíziós szappanoperák mellett illetve helyett az egyenes adásokra haza érjenek és követhessék a parlamenti közvetítéseket.

A japán társadalom tehát felfokozott várakozásokkal tekintett a 21. század elé. A lakosság azt remélte, hogy az új évezred beköszöntével és az új kormány hivatalba lépésével a dolgok a helyükre kerülnek, hogy a gazdaság új lendületet kap, hogy a korrupció csökken és hogy a társadalmi feszültségek megoldódnak. Noha a politikai kommunikáció stílus¹ ténylegesen jelentősen megváltozott, a gazdasági fellendülés és stabilizáció egészen 2004-ig váratott magára, a korrupciós botrányok² nem hogy csökkentek volna, hanem sokasodtak, és a társadalmi feszültségek egyre inkább bonyolult hálóként szövik át az emberek mindennapjait.

A gazdasági bajokból történő kilábalás alapvető szerkezeti és intézményi reformokat tett elengedhetlenné, ami nem kevés áldozatot követelt a lakosságtól. Ezek közé sorolandók a munkanélküliség fenyegető réme és általában a foglalkoztatás politika átalakításának a kérdése; a rohamosan öregedő társadalom és az ehhez kapcsolódó egészségügyi ellátás és társadalombiztosítás reformja. Ehhez járulnak továbbá olyan – ugyancsak halaszthatatlan intézkedést igénylő – társadalmi jellegű problémák, amelyek kezelése azért sürgető, mert mennél jobban elodázzák őket, annál nehezebbé válik a kordában tartásuk mind anyagilag, mind pedig szervezeti-leg: a csökkenő gyerekszám, ami a foglalkoztatáspolitikát és társadalombiztosítás kérdését értelemszerűen alapjaiban érinti, és végül, de nem utolsósorban, az oktatás kérdése. Ez utóbbiak a társadalmi hangulat meghatározó elemei, és mint ilyenek nem alábecsülendők, hiszen a társadalom életerejének mozgatói. Mindez nyilvánvalóan kezelhetetlenül sok és bonyolult feladat, különösen egy aránylag rövid időszakra vonatkoztatva. Azonban kölcsönös összefüggésük és egymásra hatásuk okán egymást erősítő és gyengítő funkciójuk a korábbiaknál élesebben vált nyilvánvalóvá, ami idestova a társadalmi tudat szintjén is lecsapódik. A társadalom felelősen gondolkodó rétege aggódva figyeli az események alakulását és a médianyilvánosság eszközeit és civil szerveződések csatornáit is igénybe véve egyre erőteljesebben ad hangot véleményének és igényeinek. E dolgozatban néhány társadalmi problémára mutatunk rá, amelyek a 21. századi Japán átalakulási folyamatainak a háttérében vannak, és amelyek – meggyőződésünk szerint – a gazdasági és politikai események alakulását is döntő módon befolyásolják.

---

1 Hidasi Judit: Stílusváltás a japán politikai kommunikációban, Kül-világ, II. évfolyam, 2005/4. 1-12.

2 Kerr, Alex: Dogs and Demons – The Fall of Modern Japan. Penguin Books, 2001.

TÁRSADALMI KIHÍVÁSOK

A 21. századhoz közeledve a japán társadalomban érzékelhető változások és a válság jelei egyre inkább nyilvánvalóbbá váltak. Ez több kiváltó okkal magyarázható.

Az egyik lehetséges ok az a feszültség, amit a Japán gazdasági felemelkedéséből adódó *életforma-változás* idézett elő. A társadalmi tudat nem tudta követni az anyagi gyarapodást. Az emberek a korábnál anyagilag és gazdaságilag jóval kedvezőbb életkörülmények közé kerültek, de ezzel egyidejűleg átrendeződtek az emberi kapcsolatok. A családok ugyan kényelmesebb lakásokban, házakban élnek, de elvesztették a lakóhelyi, a szomszédi közösségek emberi kapcsolatokra, együttműködésre alapuló összetartását és biztonságát. A hagyományosan mezőgazdasági életformán alapuló, egy-két szintes lakóházak helyett a városiasodás következtében egyre többen élnek toronyházakban, lakónegyedekben, lakóparkokban. A hatalmas lakóházak lakói sokszor még látásból is alig ismerik egymást. Az anyagi jólét abba az irányba hat, hogy egyre kevesebb a több-generációs háztartás. Az elidegenedés és az emberi kapcsolatok kiüresedése elmagányosítja a családokat és az embereket. Természetesen ezek a jelenségek és tendenciák minden fejlett ipari társadalomban fellelhetők. A különbség azonban több szempontból is lényeges: egyrészt ezek a változások:

- Japánban nem hosszú évtizedek, esetleg egy-két évszázad alatt, hanem egy-két évtized alatt következtek be. Vagyis a változások sebessége meghaladta a társadalmi feldolgozhatóság optimális idejét.
- Másrészt ezek a változások intenzitásukban és összetettségükben erősebbek voltak, mint más országokban. Japánban az urbanizáció, a technológiai forradalom, a fogyasztói társadalom kialakulása és a társadalmi életkori struktúra átalakulása gyakorlatilag egyidejűleg következett be.
- Harmadrészt ezek a változások Japán esetében a hagyományos kultúrától és társadalmi értékrendtől alapvetően idegen elemeket emeltek be a japán életformába. Az idegen elemekért sokan a televíziót okolják, amely a nyugati, elsősorban amerikai életformát és értékrendet közvetíti, ami sokak számára kritika nélküli követendő ideált is jelent. Márpedig ehhez az ideálhoz felzárkózni a hagyományos értékrend keretei között nem lehetséges. Vagyis kialakul az a feszültség, amely jelenleg a japán társadalmi tudat mélyrétegeit is érinti.

DAVID MATSUMOTO, az Amerikában élő szociálpszichológus empirikus vizsgálatok alapján nyert mérési adatokkal¹ támasztja alá azt a véleményt, mely szerint a japán társadalom korszakváltás küszöbén áll. Számos, hagyományosan japánnak tartott érték – kollektívizmus, önfeláldozás, önfegyelem, lojalitás stb. – az anonim kérdőívekre adott válaszok szerint változóban van. Egy sor, a japán kultúrához kötődő sztereotípiát az ő felmérési adatai szerint megdőlni látszik. Az új generáció már nem vallja magáénak azokat az értékeket, amelyek ezidáig a japán társadalom és kultúra sajátosságát jelentették és amelyek egyúttal koherenciáját is alkották. A csoport-szellem helyett az individualista értékek nyernek egyre nagyobb teret. A japán önkép átalakulóban van, a fiatal japánok érintkezési szokásai megváltoztak és egyre inkább hasonlítanak a nyugati, elsősorban az amerikai mintákhoz. Érzelmeket sem kívánják többé elrejtteni olyannyira, mint ahogyan ezt a társadalmi etikett mindezedéig megkívánta. A fiatal japán vállalati alkalmazott (akit sokszor „dolgozó szamu-

---

¹ Matsumoto, David 2002: *The New Japan – Debunking Seven Stereotypes*. Intercultural Press, ME:Yarmouth.

rájnak” neveznek a külföldi médiák, mert kész önmagát és magánéletét feláldozni a vállalatért) már nem annyira elkötelezett, mint korábban. Igaz, a vállalatok sem garantálják már azt a védőhálót, amely alatt az alkalmazott nyugdíjba vonulásáig biztonságban érezheti magát. A házasság intézménye ugyancsak a válság jeleit mutatja. Részben, mert megemelkedett a válások száma, részben mert a fiatalok – első sorban a lányok – házasságkötési hajlandósága alább hagyott. E tudati változások előszelét érzi és jelzi a társadalom.

Feltűnő, hogy mennyi a társadalmi feszültség a mai Japánban – annak ellenére, hogy a 21. századra Japán a világ egyik leginkább jómódú, anyagiakban legkiegyensúlyozottabb népességét mondhatja magáénak. Mind az iskolai környezetben, mind a médiában, mind pedig a hétköznapi életben olyan viselkedési minták figyelhetők meg, amelyek valamilyen mély és súlyos feszültség meglétére utaltak. Ilyenek az erőszakos viselkedés és az *ijime* (kínzás) az iskolában és az otthonokban, a deviáns viselkedés a közlekedési eszközökön és nyilvános helyeken, a nap mint nap előforduló és egyre sokasodó gyilkossági esetek, és a sor folytatható. Ilyen esetek persze minden társadalomban előfordulnak¹, de Japánban ezek számossága folyamatosan nő, és a deviancia is egyre nagyobb méreteket ölt.

Az is ellentmondásosnak található, hogy az értékrendben bekövetkező változásokban a generációs elválasztó vonalak majdhogynem tisztán meghúzhatók. Nem a társadalom egészében, hanem a társadalom egy rétegében – a fiatalok között – indult el a változás, ami azt eredményezte, hogy akár ugyanazon a családon belül is gyökeresen ellentétes viselkedésminták figyelhetők meg: például a cégért önmagát és családját érdekeit feláldozó szorgos apa, és sem tanulni, sem dolgozni nem akaró fia. A családját otthonában szorgoskodó anya, és a minden keresetét önmagára költő, vígan élő lánya.

Az alábbiakban néhány konkrét jelenséget vizsgálunk meg, amelyeket mint a társadalmi válságra utaló jeleket figyelhetünk meg a mai japán társadalomban.

VÁLSÁGJELEK

1. Egyre több gyerek tagadja meg az iskolába járást: a jelenséget több szakszó kialakulása is tükrözi: *tókó kyohi* (az iskolai megjelenés megtagadása) és *futókó* (nem-megjelenés az iskolában). Az okok ilyenkor többfélék, azonban többnyire nem családi eredetűek. A japán család ugyanis azon van, hogy gyermeke jó oktatást kapjon (a majdani jobb elhelyezkedés reményében), és semmi esetre se térjen el túlságosan a többiek közül. Az okok között gyakran említik az iskolai csúfolást, kínzást (*ijime*), a társas kapcsolatok zavarát, vagy a túlzott elvárásokat. Jelenleg hivatalos becslések szerint az elemi iskolában mintegy 26 ezer gyereket, az alsó középiskolában 108 ezer gyereket érint ez a probléma. Az oktatási rendszer magasabb szintjeiről azért nincsenek adatok, mivel azok már nem a kötelező oktatás intézményei. A valóságos számok azonban ennél bizonyára sokkal nagyobbak: egyrészt az iskolák igyekeznek minél kevesebb esetet jelenteni, hiszen ez az iskola hírnevét rontja; másrészt a családok is igyekeznek ezeket az eseteket eltitkolni amíg csak lehet, hiszen ez rossz fényt vetne a környezet szemében a családra.
2. Egy másik probléma a serdülő életkortól jelentkező *hikikomori* jelenség: a fiatalokban az esetekben nem hajlandó sem kommunikálni, sem érintkezni környe-

---

¹ Fukuyama, Francis: A nagy szétbomlás. Európa, Budapest, 2000.

- zetével, a külvilággal. Ez a nehezen diagnosztizálható lelki betegség sokszor hosszú évekig, akár évtizedig is tart: hatalmas anyagi és lelki terhet jelentve a családnak, a környezetnek. A regisztrált esetek száma megközelíti az 1 milliót, de a valószínű szám feltehetőleg jóval nagyobb. Pszichológusok és szociológusok tanácsalattalanul állnak a jelenség előtt. Alighanem ezekben az esetekben is valamiféle válságról, értékzavarról, identitászavarról lehet szó. Mindenki felmerül a „miért” kérdése. Hiszen az elmúlt évtizedekben Japán példátlanul gyors fejlődést ért el: az ország a világ második legnagyobb gazdaságát mondhatja magáénak, az emberek életszínvonala pedig nem is remélt mértékben javult. A szakemberek egy része a családi kommunikáció elégtelenségére vezeti vissza az okokat: a gyerekek anyagi jólétben, azonban érzelmileg szegény környezetben nevelkednek.
3. Általában erősen megemelkedett a deviáns viselkedésű tanulók száma – sok az iskolai és a családon belüli *erőszakos és vandál cselekmény*. Korosztályilag a felső középiskolás korúaknál fiatalabb, azaz az alsó középiskolás korúak körében a legnagyobb az abszolút és a relatív számokban való növekedés. A 2000-es évben végzett Monbusho¹ felmérés adatai is ezt tükrözik. A legújabb felmérések szerint² a társadalom aggasztó mértékben közömbös a vandalizmus vagy erőszakosság megnyilvánulásaival szemben. Arra a kérdésre, hogy „beleszólna-e, ha látná, hogy 14 és 19 év közötti fiatalok deviánsan viselkednek” csak e felnőttek 11,5%-a válaszolt igennel. A többség (54%) úgy nyilatkozott, hogy nem tenne semmit, azaz nem avatkozna bele³. Okként a legtöbben (78,8%) azt hozták fel, hogy egyszerűen félnek attól, hogy a fellépésüket a randalírozó fiatalok megbosszulják. A felmérések is megerősíteni látszanak tehát azt, amit idősebb japán emberektől panaszként gyakran hallani, hogy a társadalom tagjai egymással szemben elhidegülnek, közömbössé válnak.
  4. Sok a magányos gyerek: korábban testvérek vagy legalábbis nagy család vette körül őket. Az anyagi jóléttel párhuzamosan a családokban a gyerekszám lecsökkent, a barátok száma is megcsappant, elterjedt a társakkal való játék helyett a gépekkel való kommunikáció. Ez a *virtuálisvilág-teremtés* különösen a gyerekek számára veszélyes – a japán gyerekek kevés szabadidejükben egyre inkább saját szobájukba visszavonulva gépekkel kommunikálnak, gépekkel játszanak. Ennek persze az is az oka, hogy mind több az egyke. Ennek a következményei pedig szinte beláthatatlanok: a gyerekek testvérek híján nem tanulnak meg a családon belül alkalmazkodni. Míg az iskolai szocializáció változatlanul erősen a közösségi értékek kialakítása irányába terel, addig a gyerekek otthonukban, saját szobájukban, saját életüket élve, saját életritmusukat követhetik, saját igényeiket élhetik ki. Az így kialakuló érték-ellentmondást fokozza az a nyomás, ami az egy szem gyerekre hárul a családi elvárások tekintetében: rá összpontosul az iskolai sikeres előmenetelbe helyezett várakozások összes terhe. Ezt a felelősséget, ezt a nyomást lerázandó sok gyerek vandalizmussal, erőszakos viselkedéssel ad hangot tiltakozásának, vagy pedig lelki-beilleszkedési zavarokkal küszködik.
  5. A fogyasztói társadalom előnyeivel párhuzamosan fokozatosan megmutatkoznak annak árnyoldalai is. Az automatizáció, a technológia vívmányai, az elektronikus

---

1 A Monbusho= Japán Oktatási Minisztérium, amely 2001-től már – szerkezeti és funkcionális átalakítás következtében – Monbukagakusho (Oktatási és Tudományos Minisztérium) néven működik.

2 White Paper 2005/január.

3 Japan Times 2005/03/23/3.

- forradalom oda vezetett, hogy az emberek egyre kevésbé vannak egymásra utalva: a komputer mellől a lakásból ki sem lépve lehet háztartást vezetni, bevásárlásokat, bankügyeket intézni, utazásokat szervezni, virtuális barátságokat, ismeretségeket kötni. Az *emberi kommunikáció* immár az emberi hangot is kikapcsolva a telefon helyett mindinkább az sms-ek, az interneten való chatelés és e-mailezés színtereire tevődik át.
6. Főleg a nagyvárosokban a *fiatal egyedülállók* száma egyre nő. Amellett ugyanis, hogy a hagyományos értékrendben szinte elképzelhetetlennek tartott házasságon kívüli párkapcsolatok is jócskán megszorodtak, az egyedülállók száma is ugrás-szerűen megemelkedett. Tokióban a 30 éves férfiak 53%-a nőtlen. Elsősorban nem a saját jószántukból: a lányok ugyanis nem sietnek férjhez menni. Az ok részben az anyagi függetlenségben keresendő: amennyiben egy nőnek a saját keresetéből megfelelő szintű életvitelt sikerül biztosítania, akkor nem adja fel a kényelmét, a nyugalma. A 25–39 éves korcsoportban a szüleikkel élő szinglik (japánul: *parasaito singuru*= szingli paraziták) száma a férfiak esetében az 1990-es évben regisztrált 2 millió 330 ezerről 2000-re 3 millió 230 ezerre (az összes férfi szingli mintegy fele), a nőknél pedig 1 millió 420 ezerről 2 millió 510 ezerre emelkedett: ami az összes női szingli mintegy 58,2 %-a¹.
  7. A japán *fogyasztói piac* zömét nem a középkorúak, hanem a tizen-huszon-éves fiatalok adják. A középiskolás lányok zsebpénzük javát méregdrága luxuscikkekre költik – ami csakis úgy lehetséges, hogy egyéb kiadásaikat zokszó nélkül fedezik a szülők. Az önálló keresettel rendelkező irodai alkalmazottak (*OL=office lady*) vagy az úgynevezett „*carrier-woman*”-ek (karriert befutott nők) számára még kevésbé problémás a fedezet előteremtése, hiszen keresetüket többnyire teljesen magukra költhetik. Nem csoda, hogy ezek a lányok egyre nehezebben szánják rá magukat a családi gondok vállalására.
  8. *Előregedő népesség*. Sok európai államhoz hasonlóan Japán is a problémával küzd, hogy míg az életkörülmények javulásának köszönhetően a születéskor várható élettartam egyre magasabb, addig a népesség létszáma fogy, egyre kevesebb gyerek születik. Az idősök száma egyes becslések szerint évi 650 ezerrel nő, a várható élettartam pedig 2025-re elérheti a nőknél a 88, a férfiak esetében a 81 éves kort. Az előregedés velejárója a népességfogyás is. A csökkenés 2006-tól indult meg, és ha a körülmények nem változnak, Japán népessége 2050-re erősen elöregszik és a jelenlegi 126 milliőről akár 75 millióra is apadhat. A legújabb adatok szerint a 65 éven felüliek aránya 2004-ben elérte az összes lakosság 20%-át, azaz 24.84 millió főt². Ez egyrészt öröndetes jelenség, mert az egészségügyi ellátás magas szintjét és az idős korosztály egészségtudatos életmódját jelzi, ugyanakkor aggasztó abból a szempontból, hogy ezzel párhuzamosan a fiatalabb korosztályok lélekszáma csökken.
  9. *A nők helyzetének alakulása*. A Japánt elért változások megváltoztatták a nők megítélését is. Noha elfogadottá vált a női munkaerő, de közülük még mindig kevesen jutnak vezető pozícióba, és a fizetésük is kevesebb, mint férfi kollégáiké. 1985-ben fogadták el „a munkavállalás jogának nemek közötti egyenlőségé”-t deklaráló törvényt. A nők közül egyre többen lépnek a korai házasság helyett a karrierépítés útjára. Divatosá vált a szingli életmód is, ami egy „izgalmasabb

---

1 Japan Times 2005/01/04/3.

2 Japan Times 2004/09/20/1.

élet” és az érvényesülés vágyát tükrözi. Ugyanakkor társadalmilag még mindig hozzátartozik a megbecsült nő képéhez a házasság. Japánban ma egyelőre még elképzelhetetlen, hogy egy férfi nála idősebb, tanultabb, vagy jobban kereső nőt vegyen feleségül.

A feudalizmus korában kialakult hagyományos nemi szerepelvárások egészen az utóbbi időkig érvényesek voltak, amit az 1979 óta évi rendszerességgel végzett ilyen irányú közvélemény-kutatások is megerősítenek. A legújabb felmérések adatai azonban a közgondolkodásban is tetten érhető változásról tanúskodnak. A Miniszterelnöki Hivatal 2005-ben közzétett felmérése először regisztrálta azt a változást, mely szerint a megkérdezettek közül többen, azaz 48,9% vélekedett úgy, hogy „nem értenek egyet azzal a szerep-elvárással, hogy férfi munkavállalása mellett az asszony dolga a háztartás vezetése”, szemben a 45,2%-kal, akik helyeselték ezt a fajta társadalmi szerep-megosztást¹.

A napjaink gyakorlatává vált nukleáris családmóddal tömegesen a második világháború után terjedt el Japánban. Korábban megszokott volt több generáció együttélése, ahol a gyerekek gondoskodtak szüleikről. Az idős szülőkről való gondoskodás hagyományosan általában a legidősebb fiúgyermek feladata volt. Ő volt az, aki házasságkötése után a szülői házban maradt, felesége pedig ezzel mintegy anyósa fennhatósága alá került. Az urbanizáció egyik következményeképpen kialakult lakáshelyzet is közrejátszott abban, hogy a nagycsaláddal szemben a nukleáris családtípust részesítsék előnyben. A földszintes, vagy egyemeletes családi házak helyett sokan városi bérházakba költöztek: az aránylag kis térfogatú lakások nem kedveztek beosztásuknál és zsúfoltságuknál fogva a kiterjedtebb nagycsaládok együtt élésének. A városi lakásokban többnyire csak egy vagy két generáció (szülők-gyerekek) élnek együtt. Ebben az esetben sem elhanyagolható az erőteljes nyugati hatás, amit általános szociális változások is közvetítettek.

10. *Csökkenő gyerekszám.* A megváltozott családmóddal a népesség előrepedésének is egyik tényezőjévé vált. Divatosá vált az egykézés, a családok ma már nem válnak egynél több gyereket. Elsősorban anyagi indokokra hivatkoznak: az iskoláztatás, a különböző előkészítő iskolák, tanfolyamok egy kisebb vagyomba kerülnek ugyanis a családnak.

Japánban a gyermekszületések száma radikálisan csökkent az utolsó két évtizedben: az egy nőre jutó szülések száma az új évezred küszöbén 1,33-ra csökkent, majd 2004-ben 1,29 alá, 2006-ra pedig 1,14-re süllyedt, ami messze a 2,1 körüli reprodukciós szint alatt van. Ez a számadat egyébként a legalacsonyabb Ázsiában. A jelenleg 127 millió lakosú Japán rohamos népességsökkenése 2006-tól indult el, és már a 2020-as évekre elérkezik az erősen előrepedett társadalmak sorába.

11. *A házasság mint intézmény megingathatatlanságába vetett hit erős és hatékony szervező erőt jelentett a japán társadalom számára.* Ennek az intézménynek a kereteit is és működését is – más kultúrákhoz és társadalmakhoz hasonló módon – kikezdte a válság, ami számos további társadalmi problémához vezet.

A hagyományos japán házasság-modell válságát több jelenség jelzi. Egyrészt a közvetített házasságok helyett többségbe került az úgynevezett „szerelmi házasság”, a *ren'ai kekkon* intézménye. Egyre több fiatal dönt úgy, hogy saját maga óhajt partnert keresni és nem igényli a közvetítést. Ezt a tendenciát erősíti a média is: naponta hírt adnak hírességek, ünnevelt sztárok és média-személyiségek

¹ Japan Times 2005/02/06/1.

megható szerelmi történeteiről és házasságkötéseiről. Ez a módszer azonban nem mindig követhető az átlagember számára egy olyan társadalmi közegben, ahol az udvarlási szokások kialakulatlansága nem kedvez a partnerkeresésnek és -kiválasztásnak. A fiatalok családalapítási korhatára kitolódott: a lányok átlagéletkora házasságkötéskor közelíti a 30 évet, míg a férfiaknál ez az adat 32 év. A lányok 55%-a nyilatkozott úgy egy friss felmérés adatai szerint, hogy nem óhajt férjhez menni¹. Ezek az adatok jelzésértékűek – az értékrendben egyfajta válság alakult ki, amit a társadalom egyelőre nem tud eredményesen kezelni. A társadalom egy része a nők túlképzésében látja az okot: a magas iskolázottságnak köszönhetően a nők gazdasági függősége megszűnőben van.

Azt a gazdasági biztonságot, amit korábban a nők számára csak a házassági kapcsolat nyújthatott, egyre több nő saját maga is elő tudja teremteni. Ráadásul a korábban gazdasági szempontból biztos menedéknek tartott hitvestársi kapcsolat vesztett vonzerejéből, tekintve, hogy egyre több férfit fenyeget élete derekán a munkanélküliség réme. Vagyis nincs garancia arra, hogy egy férj oldalán nem lesznek az asszonynak anyagi gondjai. A házasság intézménye alól tehát kicsúszott az eddig legszilárdabb kötőanyag – a gazdasági biztonság. Sok fiatal nő eleve nem kíván egy ilyen kockázatot vállalni: inkább marad odahaza továbbra is a szülői házban, éli a maga életét, keresményének jó részét önmagára költheti. Míg korábban a társadalmi megítélés szankcionálta az egyedülálló nőket, manapság egyre liberálisabb a hozzáállás. Sokan vélekednek úgy, hogy ez is egyfajta életvitel, ez is egyfajta életmód. Vagyis megszűnőben van az a nőkre nehezedő társadalmi nyomás is, amely korábban stigmatizálta nem csak az egyedülálló nőket, hanem a családjukat is. Valójában ez a kényszer működtette régen a házasságközvetítés intézményét is, amelynek révén gyakorlatilag mindenkit házassági kötelekbe segítették.

12. *Az oktatás válsága.* A csökkenő gyerekszám vajon azt jelenti-e, hogy több idő, több figyelem jut a kevés számú gyerekekre a családon belül és az iskolában? Az oktatási rendszerben tapasztalható válságjelek nem ezt látszanak alátámasztani. Ismert az a nézet a szociológiában, amely szerint „az iskola a társadalom tükré”. Ez egyszerűen azt is jelenti persze, hogy ha a társadalom illetve a társadalmi berendezkedés változik, akkor az iskola is változik, illetve ha a társadalomban problémák jelentkeznek, akkor azok előbb-utóbb az iskolai életben is megjelennek valamilyen formában.

A II. világháború után kialakult oktatási szerkezet és rendszer hosszú évtizedekig megfelelt azoknak a követelményeknek, amit a gazdaságilag feltörő japán társadalom elvárt. A japán „gazdasági csoda” egyik fő tényezőjének elemzők a japán oktatást tartották². Az oktatási rendszer a maga szigorú, erősen központosított és uniformizált voltával magasan képzett tömeget állított elő. Az írástudatlanság gyakorlatilag ismeretlen volt. A kötelező oktatás 9 éve alatt, ami az alapokat rakja le, ma is rendszeres, szívós munkára és együttműködésre szoktatják a gyerekeket. Kialakul a csoportszellem, annak előnyös és hátrányos vetületeivel. Az oktatás célja nem az egyének tudásának és teljesítményének a fokozása, hanem a csoport-

---

1 Hidasi Judit: Gender Role Changes in Japan, Aktuelle Arbeiten und Vorträge an der Fakultät für Kulturwissenschaften der Universität Tübingen, Bd.1. 2005 Eds. (V.Eschbach-Szabo & als.), Eberhard Karls Universität Tübingen, 79-94.

2 Reischauer, Edwin: Japán története. Magyar Könyvklub, Budapest, 1995.

teljesítmény javítása az egyének összmunkája és közreműködése révén. Egyénileg kitűnni – akár pozitív, akár negatív irányban – nem kívánatos, mert ebben az esetben a közösség kiveti magából az egyént. Ez az az életkor, amikor a sokat idézett közmondás: *deru kugi wa utareru* (a kiálló szög beveretik) alapján szocializálódnak a gyerekek. Le kell szokniuk az egyéni ambíciókról, be kell sorolni a többiek közé. Ez a szellemiség nagyon jó szolgálatot tett Japán gyors gazdasági növekedésének szakaszában, hiszen az önfegyelem, az egyéni érdekekről való lemondás, a közösség érdekében végzett együttműködés a munkahelyi közösségek, a tömeggyártás igényeit kitűnően szolgálta. Ennek a sokáig olajozottan működő, uniformizált rendszernek a hátulütői egy-két évtizede kezdtek jelentkezni. Időközben ugyanis a társadalmi és demográfiai változásoknak betudható átrendeződések következtek be. A gyerekeket az iskola (különösen az általános iskola és az alsó középiskola) elvileg változatlanul a fent leírt értékekre összpontosítva neveli, de az iskola kapuján kívül a gyerekek teljesen más világgal találkoznak. A többnyire egyszem gyerek odahaza nagy úr: alkalmazkodnia nem kell testvérekhez. A szülők (elsősorban az édesanya, akivel napi kapcsolatban van) a kedvét keresik és minden kívánságát teljesítik. A családi életvitel inkább hozzá alkalmazkodik – a programokat úgy szervezik, hogy ő a tanulását (iskola és a kiegészítő *juku*-foglalkozások) semmi se zavarja. Anyagilag is meglehetősen jó feltételeket teremtenek neki, hozzá szokik ahhoz, hogy minden kívánsága (önálló szoba, computer-játékok, márkás ruhadarabok, mobiltelefon, zsebpénz) teljesül. A televízióban és más médiákban is a „maga életét élő”, „maga szórakozását élvező” fiatalok képe jelenik meg, amit igyekeznek utánozni. A gyerekek ezt az ellentmondást, ami az oktatásban közvetített értékek és a való világban tapasztalt „modellek” között feszül, nem tudják jól feldolgozni.

Az utóbbi két évtizedben megfigyelhető két tényező hatásának a felerősödése is. Az egyik ok gazdasági, a másik ok demográfiai. A 90-es évektől több mint egy évtizedig húzódó gazdasági recesszió sokak számára nem tette és nem teszi lehetővé a továbbtanulási költségek fedezését. Vagyis számos felsőoktatási intézmény, és ezen belül is főleg a magánegyetemek olyan gondokkal küzdenek, hogy nem tudnak kellő számú fizető hallgatót vonzani. A másik ok súlyosabb, mert hosszabb távú. A japán társadalom elöregedőben van, és a születésszám már több mint két évtizede tartó fokozatos csökkenése máris érezteti hatását az iskoláknál. Elindult a fiatal korosztályok zsugorodása. Az egyetemi hallgatóknál már évek óta érezhető a csökkenés, és ez oda vezet, hogy 2010-re előrevetített számítások szerint már csak annyi hallgató fog felvételizni, amennyi a felvehető hallgatók száma az egyetemekre. Ezzel a felvételi vizsgák eddigi szelektáló szerepe át fog alakulni, és feltehetőleg meg fog szűnni a „vizsgapokol”-nak (*shiken-jigoku*) nevezett felvételi rendszer is.

A japán társadalom nagyon sok vonatkozásban átalakuláson ment át az utóbbi évtizedekben. Az oktatás maga azonban sem szerkezetileg, sem tartalmilag, sem módszertanilag nem tudta követni ezeket a változásokat. „*Young people seem to be poorly served by, and many are alienated from, the nation's crisis-ridden educational system*”¹. Az oktatás igyekezett a hagyományos japán értékeket megőrizni és továbbadni a megváltozott társadalmi körülmények és a társadalmi válság ellenére, de ez nem mindig sikerült. Sőt néha kifejezetten rosszat tett az, hogy

---

1 Kingston 2004: 268.

a tanulóiban feszültség alakult ki. Erre utalnak a tömeges deviancia jelenségek. „*Its grimmer manifestations include a proliferation of youth crime, delinquency, truancy, promiscuity, prostitution, sexually transmitted diseases, and the phenomenon of hikikomori ...an estimated 500,000 to 1 million young men, and some women.*”¹

Az egyéni, kreatív gondolkodásról iskolás korban leszoktatott fiatalok többsége egyetemi éveit alatti sem törekszik önálló, érdemi munkára és gondolkodásra. Kiderült, hogy tartamilag a képzés egyre kevésbé felel meg a mai kor követelményeinek. Egyrészt a túlzott uniformizáltságnak tulajdoníthatóan a kreativitás hiánya fokozottan mutatkozik meg a magasabb képzési szinteken. A posztgraduális képzésben olyannyira szükséges egyéni alkotó készség híján a japán diákok egyre kevésbé állják meg a helyüket az erősödő nemzetközi versenyben. Ezt tetézi az idegen nyelvtudás hiánya – az angol oktatás változatlanul az egyik leggyengébb láncszem a japán oktatási rendszerben. Vagyis ahhoz, hogy a globalizálódó világban – legyen az termelés, kereskedelem, vagy tudomány – Japán ne veszítsen pozícióiból, az oktatás tartalmának és módszerének megreformálására van szükség.

Egy másik probléma az, hogy a japán oktatási követelmények a mai nemzetközi elvárásoknak – sem az oktatási, sem a munkapiacon – nem igazán felelnek meg. Ez a japán diákok és a japán munkavállalók számára hátrányt jelent. Ha másért nem, hát ezért is szükséges sok területen a változtatás, a reform. Az oktatás maga tehát – mind szerkezetileg, mind tartamilag, mind módszereiben – megreformálásra szorul. Ugyanakkor igazságtalanok lennének, ha minden társadalmi baj forrását az oktatásban keresnénk. A társadalom maga és a média is képes lenne a helyzet javításához jelentősen hozzájárulni, ha erre kellő összhangban és szervezetségben kerülne sor.

13. *Fiatalok munkavállalási kedve.* A tanulmányok elvégzése után az elhelyezkedés nem könnyű. Régebben az állástalan fiatalok mindent megtettek annak érdekében, hogy valahogyan mégiscsak munkához jussanak – akár kompromisszumok árán is. Most is sokan keresnek munkát, de a motiváció már közel sem olyan erős, mint régebben. Azok a gyerekek, akik abban az új légkörben nőttek föl, hogy a szülői ház minden problémájukat megoldja, nem esnek kétségbe akkor sem, ha nem sikerül elhelyezkedniük. Kialakult két csoport: a *furíta* (freeter) generáció és a *NEET*-generáció.

A *furíta* generáció tagjai olyan fiatalok, akiknek van ugyan valamiféle kereseti forrásuk, de tisztességes munkahelyük nincs. Alkalmi munkavállalásból élnek – és ez ugyan a napi szükségleteiket anyagilag fedezi, azonban se társadalombiztosításuk, se nyugdíjbiztosításuk nincs. Ez a bizonytalan jövedelem-forrás családalapításra természetesen nem alkalmas. Ezért házasságra és gyerekvállalásra nem is gondolnak. Aggályos, hogy ez az immár 2, 5 millió fölötti létszámú *furíta* generáció miből fog élni pár évtized múlva? A fő baj azonban az, hogy az érintettek többsége nem is érzékeli a probléma súlyosságát. Vagyis a fő probléma abban áll, hogy felnőtt egy olyan nemzedék, akiknek a társadalmi felelősségérzete nem alakult ki.

A *NEET* (no education, no employment, no training) generáció tagjai a társadalmi felelősségérzet hiánya szempontjából még súlyosabb esetet jelentenek. Ők

1 Kingston 2004: 268.

2 Yomiuri Shinbun 2004/09/26/3.

egyáltalán semmivel se foglalkoznak, hanem teljes mértékben a szülői ház nyakán élnek. Mivel számuk növekvőben van, az Egészségügyi, Szociális és Munka Minisztérium 2005-ben mintegy 20 milliárd yent¹ különített át átnevelésükre. A tervezet szerint országszerte 40 átnevelő központot állítanak fel, ahol ezeket a fiatalokat (640 ezer fő)² szisztematikus átnevelésnek vetik alá annak érdekében, hogy feltámadjon bennük a munkakedv illetve egyáltalán a cselekvési kedv valamiféle társadalmilag hasznos és értelmes tevékenységre.

HELYZETELEMZÉS

A gazdaság és az életmód változásaira a társadalom mindig érzékenyen reagál. Jóllehet Japánban mindig egy belülről egységes nép állt szemben a külső hatásokkal és a tágabb környezet változásaiból adódó kihívásokkal, úgy tűnik, a japán társadalom jelentős korszakváltás előtt áll. Úgy tűnik, hogy a tradicionális japán értékek rendszerének egésze változóban van. Ennek egyes elemei eltérő mértékben érintik a társadalmi viselkedést, a társadalmi érintkezést és a társadalmi közhangulatot. Mindez valahol a gazdasági teljesítményre és eredményességre is kihat, ami viszont visszahat a társadalmi közhangulatra, a társadalmi elvárásokra, és az egyedeknek a társadalmi élet egészét érintő döntéseire, viselkedésére (pl. gyerekvállalási kedv, vállalkozói hajlam stb.)

A globalizáció révén és a technológiai fejlődésének köszönhetően az új generáció egy olyan világgal és élet-stílussal kerül kapcsolatba, amely más értékekkel bír, mint a korábban megszokott hagyományos japán rend. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a fiatalabb korosztály értékrendjében sok tekintetben „elnyugatiasodott”. A társadalmi szerkezet és az intézmények rendszere ugyanakkor még a régi, hagyományos minták és keretek szerint működik – és ez jelentékeny feszültséget idéz elő. Feszültség alakult ki:

- a családokban az idősebb és a fiatalabb generációk értékrendje között;
- a fiatalokban az iskolában tanult és a valóságban tapasztalt értékek között;
- a japán oktatási rendszerben elsajátított ismeretek és a nemzetköziesedő munkaerő elvárásai között;
- a társadalmi nemi szerepelvárások és a nők önállósodási törekvései között.

A feszültségekre a társadalom – de ezen belül is a legérzékenyebb korosztály, a fiatalok – különféleképpen reagál:

- devianciával (vandalizmus; iskolai morál romlása; erőszakos cselekmények számának növekedése az iskolában, a családokban és a társadalomban; tanulmányi teljesítmények csökkenése stb.)
- apátiával (*hikikomori* jelenség; *NEET* generáció kialakulása, *furita* generáció kialakulása stb.)

A fiatal felnőttek egy része a családalapítás és gyermekvállalás idejének kitolásával próbál időt nyerni – ezzel azonban előrevetíthető az egyke gyerekek részarányának a növekedése a társadalomban. A nők egy növekvő hányada a hagyományos nemi szerepvállalásról végképp lemond. Ez utóbbi két jelenség súlyos demográfiai problémákhoz vezet, amit KINGSTON „*Japan's demographic time-bomb*”-jának ne-

¹ Japan Times 2004/09/10/3.

² A különféle japán sajtóorgánumok más és más adatot adnak, de mivel a fluktuáció nagyon magas ezekben a csoportokban, az eltérő adatolás talán ennek tudható be.

vez¹. Az előregedő társadalomban előre vetíthetők a gazdasági és népegészségügyi problémák, beleértve a nyugdíjrendszert, a társadalombiztosítást és az öregek ellátásának megszervezését. A magasabb életszínvonal, majd az azt követő gazdasági visszaesésből eredő létbizonytalanság megtapasztalása új társadalmi értékrend és működési rend kialakulásának igényét veti föl².

KILÁTÁSOK

Számos társadalmi feszültség sürgető reformokat tesz elengedhetlenné. Ezek közé sorolandók a hullámozó nagyságrendű, de állandóan fenyegető munkanélküliség kérdése, a foglalkoztatáspolitikai átalakításának a szükségessége, beleértve a női munkaerő és a női szellemi potenciál jobb kihasználásának igényét. Itt megemlítendő egy feloldhatatlannak tűnő ellentmondás. Ez abból adódik, hogy kívánatos lenne ugyan, hogy a nők aktívabban vegyenek részt a munkapiacra – ezzel csökkentendő a demográfiai visszaesésből adódó munkaerőhiányt, de ugyanakkor a nőktől elvárná a társadalom, hogy a jelenleginél aktívabban feleljenek meg a családépítési és gyermekszülési elvárásoknak. Jelenleg parázs vita zajlik e téren – máris elkezdődött bizonyos foglalkozási ágakban (például ápolónő) a munkaerő importálás környező ázsiai országokból – egyelőre elsősorban a Fülöp-szigetektől (noha nagy a társadalmi ellenállás a „vendégmunkások” irányában). A környező ázsiai országokból a feleség-importálás már 1–2 évtizede zajló folyamat – habár ezen a téren is jelentős a felmerülő társadalmi problémák száma.

Miután a rendelkezésre álló adatok alapján prognosztizálható változások a japán értékrend alapjait érintik, joggal beszélhetünk alapvető értékrendi változások szükségességéről is. Az más kérdés, hogy ez a paradigmaváltás meddig jut el és hogyan fogja befolyásolni Japán és a japán emberek életét. Annyi máris érezhető, hogy a gazdasági recesszióból való kilábalás elhúzódásának egyik oka alighanem a társadalmi értékválságnak tulajdonítható. Tény ugyanakkor az is, hogy a hosszan elhúzódó gazdasági recesszió következményei – a munkanélküliség fenyegető réme, a szerkezeti átalakításból (*risutora*) adódó létbizonytalanság veszélyének növekedése (cégek, gyárak felszámolása, munkahelyi elbocsátások, rövidített munkaidő, ami értelemszerűen jövedelemkiesést is jelent stb.) visszahat a hagyományos értékek megrendíthetlenségébe vetett bizalomra, és értékválságot idéz elő. Az emberek ugyanakkor az értékválság miatt bizonytalanná váltak, hitük és bizalmuk a politikusokba és az ország vezetésébe megingott, ami menthetetlenül a társadalmi és munka morált is érinti. Ilyen értelemben a gazdasági és a társadalmi elemzők valamennyien egyetértenek abban, hogy „paradigmaváltásra” van szükség. Kérdés, hogy az alkalmazkodási készségéről és képességéről legendásan híres japán társadalom ezzel az értékrendi válsággal és a szükséges paradigmaváltás feladatával hogyan tud megbirkózni. Nyilván, mint minden átalakulás és átmenet, ez a társadalmi értékeket érintő paradigmaváltás is áldozatokkal jár. Mindaddig, amíg a váltás le nem zajlik, amíg a régi értékek helyére be nem lépnek és rendszerré nem kovácsolódnak az új értékek, az értékválság jeleit mutatja a társadalom.

---

1 Kingston 2004: 258.

2 Fukuyama 2000:101- 113.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FUKUYAMA, FRANCIS: A nagy szétbomlás. Európa, Budapest, 2000.
- HIDAS JUDIT: Gender Role Changes in Japan, Aktuelle Arbeiten und Vorträge an der Fakultät für Kulturwissenschaften der Universität Tübingen, Bd.1. 2005 Eds. (V. Eschbach-Szabo & als.), Eberhard Karls Universität Tübingen, 79-94.
- HIDAS JUDIT: Stílusváltás a japán politikai kommunikációban, Kül-világ, II. évfolyam, 2005/4. 1-12.
- KERR, ALEX: Dogs and Demons – The Fall of Modern Japan. Penguin Books, 2001.
- KINGSTON, JEFF: Japan in Transformation 1952-2000. Seminar Studies in History, Pearson Education Ltd. Essex, 2001.
- KINGSTON, JEFF: Japan's Quiet Transformation. Routledge Curzon, London, 2004.
- MATSUMOTO, DAVID 2002: The New Japan – Debunking Seven Stereotypes. Intercultural Press, ME:Yarmouth.
- Japan Times (The) = angol nyelvű japán napilap
- REISCHAUER, EDWIN: Japán története. Magyar Könyvklub, Budapest, 1995.
- Yomiuri Shinbun = japán nyelvű napilap

BOROMISZA ZSOLT*

JAPÁN–MAGYAR BEFEKTETÉSI KAPCSOLATOK

BEVEZETÉS

Magyarország földrajzi és történelmi adottságaiból egyértelműen adódik az euroatlanti orientáció, s ezt a megállapítást az elmúlt évek integrációs törekvései, az EU csatlakozásra való politikai-gazdasági felkészülés, a társadalmi ráhangolás, majd 2004. május 1-jével a teljes jogú tagság elnyerése mindinkább alátámasztja. Ezért kétségtelen hazánk külgazdaság-politikájában az EU irányzat prioritásának létjogosultsága. Uniós tagságunk ellenére sem szabad azonban megfeledkeznünk arról a tényről, hogy hazánk alapvetően egy olyan nyitott, sérülékeny kis nemzetgazdaság, amely különösen érzékenyen reagál a világgazdasági folyamatok külső hatásaira, s amely fokozottan export- és importfüggő. Ennek a külgazdasági érzékenységnek az ellensúlyozására, a „több lábbon állás” jegyében, fontosnak tartom, hogy a magyar külgazdaság-politikában még markánsabban hangsúlyt kapjanak a diverzifikációs törekvések, amelynek részeként tovább kellene erősíteni hazánk kapcsolatát a távolkeleti régióval, és így a térség egyik legmeghatározóbb gazdasági tényezőjével, legnagyobb tőkeexportőrrel, azaz Japánnal mind gazdasági-kereskedelmi, mind befektetési-beruházási téren.

---

* A szerző a BGF KKKF Külgazdasági Szak Export-import menedzsment szakirány levelező tagozatán 2005-ben végzett japán tolmács-fordító. A jelen tanulmány szakkolgozatának átdolgozott változata. Témavezetői voltak: dr. Majoros Pál tanszékvezető főiskolai tanár, KKKF és dr. Berényi Judit tudományos főmunkatárs; KOPINT-DATORG Rt. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak mindazoknak, akik odaadó közreműködése nélkül tanulmányom nem készülhetett volna el. Külön köszönettel tartozom Balázsy Laurának, dr. Berényi Juditnak, Bassa Zoltánnak és Kiss Sándornak a cikk megírásához nyújtott értékes tanácsaikért és önzetlen segítségükért.

E többirányú nyitottság szellemében és hazánk nemzetközi versenyképességének erősítése érdekében kívánom tanulmányomban a magyar–japán befektetési kapcsolatokat bemutatni, s egyúttal felhívni a figyelmet annak szükségességére, hogy mélyrehatóbban kellene foglalkozni annak lehetőségeivel, miként tudnánk, mi magunk is, Japán nemzetközi munkamegosztással kapcsolatos – régiónkba irányuló – kezdeményezéseiből hazánk javára nagyobb szeletet kihasítani.

A tanulmány első részében a magyar–japán befektetési kapcsolatok történelmi, politikai és gazdasági előzményeit vizsgálom meg. Sorra veszem azokat a tényezőket, amelyek közvetlen vagy közvetett módon befolyásolták Japánnal való befektetési kapcsolatunk alakulását, s melyek hatással voltak a magyarországi japán befektetői tevékenység fejlődésére. Ezt követően részletesen sorra veszem a magyar–japán befektetési kapcsolatokat jellemző egyes befektetési formákat. Ennek keretében először portfólió-befektetéseket veszem górcső alá. A hitelkapcsolat bemutatása során részletesen kitérek a magyar államkötvények japán pénzügyi forgalmazására, valamint a magyar államadósság Japánnal szemben fennálló állományának ismertetésére és ennek magyar adósságszolgálati politikával való összefüggéseire. Ezt követően megvizsgálom a japán–magyar tőkekapcsolatokat, rávilágítva szűk kereteire, a korlátokra és a fejlesztés távlati lehetőségeire. A következő részben Japán magyarországi közvetlen külföldi tőkebefektetői tevékenységét elemzem. Itt feltárom először annak okait, hogy a japán tőke miért nem vett részt intenzíven a magyar privatizáció folyamatában, ugyanakkor ismertetem a japán részvétellel megvalósult kevés számú ügyletet is. Ezután rátérek a magyarországi japán működőtőke-befektetések jellegzetességeinek ismertetésére. Konkrét esetekkel alátámasztva sorra veszem a japán vállalatok befektetéseinek tipikus formáit, s rámutatok ezek működési sajátosságaira, illetve azt követően bővebben kitérek Magyarország EU-csatlakozásának működésükre gyakorolt hatására. Utána kísérletet teszek a japán működőtőke-beáramlás jövőbeni várható alakulásának leírására a befektetési lehetőségek néhány új területének érintésén át.

A tanulmány témafeldolgozásának szakirodalmi megalapozottságával kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a magyar–japán befektetési kapcsolatok bizonyos részterületeivel mindig is viszonylag szűkösen foglalkoztak szakmai publikációk. A kilencvenes évek második felétől pedig egyre inkább előtérbe kerültek az EU-kapcsolatokról szóló tanulmányok, s mind inkább háttérbe szorultak a távol-keleti vonatkozású, így többek között a magyar–japán gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó kutatások, elemzések. Ezért néhány témakör kidolgozásakor régebbi forrásanyagokat kellett alapul vennem. Ennek ellenére a tanulmány 2000 előtti szakirodalmi hivatkozásai is máig őrzik aktualitásukat. Bizonyos fejezeteknél különösen az interjúalanyoktól hallott információkra építettem, mivel nem állt rendelkezésre témával kapcsolatos publikáció. A közvetlen információkat elfogadtam úgy, ahogyan azok az interjúk során elhangzottak és tartalmi változtatások nélkül építettem bele azokat a tanulmányba.

1. A JAPÁN–MAGYAR BEFEKTETÉSI KAPCSOLATOK TÖRTÉNELMI, POLITIKAI, GAZDASÁGI ELŐZMÉNYEI

A japán–magyar befektetési kapcsolatok, és mindenekelőtt a hazánkba irányuló japán (tőke-)befektetések bemutatása előtt érdemesnek tartom, hogy visszatekint-sünk Magyarországra és Japán történelmi kapcsolataira, az országok közötti mai viszonyokat megalapozó történelmi-politikai előzmények néhány lényeges momentumára.

Csak kevesen ismerik a magyar és japán közös múlt azon egyik korai momentumát, amikor is az 1770-es években a magyar származású világutazó, BENYOVSZKY MÓRIC japán tartózkodása során a korabeli helyi holland kereskedelmi irodának küldött levelében felhívta a figyelmet a cári Oroszország déli előrenyomulására. Ezen szolgálatával hozzájárult ahhoz, hogy Japán, melyet régóta nem fenyegetett külföldi támadás, felismerje a tengeri védelem fontosságát.¹ Ez a történelmi pillanat vitathatatlanul az országaink közötti bizalmi szálak kialakulásának első, egyik közvetett megnyilvánulási formája volt, amely mindössze egy latens láncszemként ugyan, de a magyarság keleti gyökerei miatti kölcsönös rokonszenven túl, egyfajta összekötőkapcsot testesít meg a vizsgált események tárgyalása során.

Magyarország és Japán az Osztrák–Magyar Monarchia idején, 1869-ben vett fel diplomáciai kapcsolatot egymással. A Monarchia felbomlásával ez a fajta államközi kapcsolat megszakadt, s majd csak 1938-ban (a követségek kölcsönös felállításakor) került sor újra a diplomáciai viszonyok rendezésére. Ezt megelőzően a hivatalos érintkezést csak az 1929-ben megkötött japán–magyar kereskedelmi-gazdasági egyezmény képviselte. Ami pedig a politikai kapcsolatok alakulását illeti, a második világháborút megelőzően hazánk csatlakozva az Antikomintern Paktumhoz részesévé vált a német–olasz–japán háromhatalmi szövetségi rendszernek.² A hivatalos viszony alig terjedt túl a „szövetségesem szövetségese” státuszon, ennek ellenére ez bizonyos keretet is teremtett a kor lehetőségeihez mérten sokoldalú kapcsolatok kialakulásához.

A világháborút követően mintegy fél évszázados időszakra a japán–magyar kapcsolatokat a világpolitikai környezet határolta be. A hidegháború, amely e kapcsolatrendszerben a nyolcvanas évekig éreztette hatását, a bipoláris világrend két ellentétes oldalára osztotta Magyarországot és Japánt. Ezen időszak alatt Magyarország Japánnal jórészt csak a szovjet érdekszféra alárendelten és nem nemzeti érdekeinek megfelelően alakíthatta kapcsolatait. Japán hasonlóképpen, a nyugati pólusban elfoglalt helyének megfelelően, az amerikai politikai irányvonallal összhangban kezelte hazánkat.³

A világpolitikai enyhülést meghozó hatvanas évek második felétől kezdve újraindult a kapcsolatépítés. 1959-ben újra sor került a diplomáciai kapcsolatok felvételé-

---

¹ Forrás: Akihito, Japán császára és Michiko császárné 2002. júliusi állami látogatása alkalmából, a Parlament Vadász-termében tiszteletükre adott díszvacsorán elhangzott japán császári pohárköszöntő. (Elhangzott: 2002. július 16-án)

² Forrás: Farkas Ildikó: A magyar–japán kulturális kapcsolatok jellege a két világháború közötti korszakban. In: Japán-kutatás Magyarországon –Múlt és Jelen-, ELTE Japán-Tanulmányok 1, Budapest, 1996, p.22

³ Berényi Judit: Japán és a kelet-európai gazdasági kapcsolatok. In: Japán a kilencvenes években I: Gazdaság, politika, külkapcsolatok, BIGIS Közlemények, Budapest, 1995, p.15

re, amit 1964-ben nagyköveti szintre emeltek. A hivatalos viszonyt ettől fogva a kölcsönösen növekvő bizalom, a gazdasági és a kulturális kapcsolatok fejlődése jellemezte. Ekkortájt Japán már számottevő gazdasági sikereket ért el, ami mind inkább felkeltette hazánk érdeklődését is a szigetország iránt. Hazánk korabeli diplomatái a hetvenes évek elején javaslatot tettek Japánnak kulturális megállapodás kötésére – amely egy 1973-as külügyminiszteri levélváltást követően életbe is lépett –, s sorra alakultak különböző társaságok (1971-ben Magyar–Japán Gazdasági Klub jön létre; a Japán Felsőház képviselői 1973-ban megalakítják az Interparlamentáris Unió Japán-magyar Baráti Tagozatát), amelyek mind-mind az országok közeledését célozták.¹ Ezután a gazdasági kapcsolatok rendezése került előtérbe. Bilaterális kormányközi egyezményként 1961-ben megkötötték a magyar – japán fizetési megállapodást. Az 1975-ös kereskedelmi- és hajózási egyezmény rögzítette a legnagyobb kedvezmény elvét, a konzuli kapcsolatok kereteit.² Ennek hatására néhány év alatt a Japánnal folyó kereskedelmünk volumene sokszorosára nőtt, ám kereskedelmi kapcsolatunkat már ez idő tájt is az egyenlőtlenség jellemezte.

A kereskedelmi kapcsolatokon túl már a hetvenes évektől kezdve Japánra, mint potenciális hitelezőre is tekintettünk. Különösen a nyolcvanas évtized közepétől Japán mind fontosabb szerepet játszott a kelet-európai országoknak, így Magyarországnak is nyújtott hitelezésben. Ez az az időszak tehát, amikor a szigetországgal való befektetési kapcsolat egyszerű hitelviszony formájában először megjelent.

Magyarország 1972-ben 50 millió dolláros hitel-megállapodásról tárgyalt Japánnal. Ez volt az egyik első olyan megállapodás, amely japán–magyar tőkeáramlásról szólt. Érdemes az eset kapcsán megjegyezni, hogy miután a Magyar Nemzeti Bank 1971-es londoni kötvénykibocsátása során a kötvények jelentős része japán kezekbe került, felvetődött a Magyar Nemzeti Bank kötvényei tokiói kibocsátásának elvi lehetősége is; de ez végül csak a következő évtized második felében realizálódott. A hetvenes években a kereskedelmi hitelek domináltak, s meghatározott projektek, japán gépvásárlások előmozdítását szolgálták. Hazánkban számos terv finanszírozásával kapcsolatban merültek fel a japán bankok, mint lehetséges hitelezők. Tárgyalások folytak például a magyar állam és Japán között a magyar autópálya-rendszer kiépítésének esetleges finanszírozásáról; ennek a projektnek a megvalósítására azonban az olajválság kitörése miatt nem kerülhetett sor.³ A nyolcvanas években a központi banknak nyújtott állami hitelek váltak meghatározóvá, illetve a magyar jegybanknak a tokiói tőkepiacon forgalomba hozott úgynevezett szamuráj-kötvényei.

A befektetési kapcsolataink fejlődésének elvi lehetőségét szolgálta még két további egyezmény, ami ez időszak során látott napvilágot. 1979-ben kormány szintű le-

---

¹ Kopper Ákos: Japán és a keleti tömb országainak politikai és kulturális kapcsolatai a hetvenes évek elején – Különös tekintettel az 1973-as magyar-japán kulturális megállapodásra. ELTE, Japán szak, 1999 (disszertáció) p.21-31.

² Ezen megállapodások vannak még a mai napig is érvényben, azonban ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem *acquis*-kompatibilisek. Éppen ezért jelenleg folyik az egyeztetés az EU és Japán között a más újonnan csatlakozott közép-kelet európai országokat is érintő probléma komplex megoldásáról, az EU közös külkereskedelm-politikai irányelvvel való harmonizált rendezéséről.

³ Forrás: Magyar Külügyminisztérium, 1972-es feljegyzés. In: Kopper Ákos: i.m.

vélváltás történt műszaki-tudományos együttműködésről, 1980-ban pedig a kettős adóztatás elkerüléséről írtunk alá megállapodást.¹

Japán 1986-ban Magyarországot is bevonta a viszonzosság nélkül nyújtott vám-kedvezmény-rendszerbe, a GSP-be (*General System of Preferences*, azaz Általános Preferencia Rendszere), ami hozzájárult a szigetországgal való külkereskedelmi forgalmunk fellendüléséhez, egyúttal kedvező alapot is teremtett a befektetési kapcsolatok fejlődéséhez.²

1. táblázat

Magyar–japán árucseré forgalom (1977–87, 1992–2005, érték: M HUF)

Év	Export	Import
1977	374	2 844
1978	593	3 223
1979	716	2 780
1980	402	4 354
1981	686	4 540
1982	823	4 144
1983	1 057	4 282
1984	1 669	4 217
1985	1 438	6 888
1986	2 219	6 492
1987	3 282	7 117

Év	Export	Import
1992	7 757	20 937
1993	7 905	31 864
1994	9 760	41 472
1995	9 697	42 321
1996	15 497	54 919
1997	18 918	130 304
1998	20 131	211 842
1999	18 714	272 917
2000	45 458	482 016
2001	49 652	447 126
2002	49 923	405 318
2003	68 135	452 557
2004	65 800	369 802
2005	72 030	446 705

a) Forrás: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1980–1987, 1992–2005. évi kiadványai, KSH, Budapest.*

b) Megjegyzés: az export rendeltetési ország szerint, az import származási ország szerint van számítva.

Az 1988–1991 közötti időszak árucseré forgalmára vonatkozóan a 1. táblázatban jelölt adatsorral összevethető külkereskedelmi statisztika nem állt a szerző rendelkezésére, ezért a táblázat ezen időszak kivétel és behozatal oldali forgalmi adatait nem tartalmazza.

Komoly áttörést azonban a kapcsolatok fejlődésében az 1989-es magyarországi rendszerváltás hozott. A politikai akadályok eltűnésével megszűntek azok a külső korlátozó tényezők, amelyek a befektetési kapcsolatok intenzívebbé válását akadályozhatták. Sőt mi több, már a rendszerváltást megelőzően a gazdasági reformfo-

¹ Forrás: Magyar Külügyminisztérium honlapja. <http://www.kum.hu>; Elérés dátuma: 2005. február 11.

² Forrás: Dr. Majoros Pál: *Magyarország a világkereskedelemben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, p. 121.

lyamatok első lépéseként – a térségben először – 1988-ban megteremtettük a külföldi közvetlen befektetések nyugati színvonalú jogi szabályozását.¹

A közép-kelet-európai régióban Magyarországnak sikerült a legerőteljesebben fejlesztenie kapcsolatait Japánnal. Ebben bizonyára szerepet játszott, hogy Magyarország a régióban élenjárt a rendszerváltásban, s hogy leghamarabb látott neki a piacgazdaságra való átállást szolgáló szerkezeti átalakításnak. A két ország között a hetvenes évek óta egyre fejlődő kapcsolatok ehhez biztos alapot teremtettek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a rendszerváltást követő években a közép-kelet-európai közvetlen japán tőkebefektetések számottevő része Magyarországra koncentrálódott, s hogy a régió más országaihoz képest gyorsabb ütemben telepedtek meg a japán vállalatok. Ezt a kedvező hatást erősítette a bilaterális diplomáciai kapcsolat terén elért fejlemény is, miszerint Japán régióink országai közül elsőként hazánkkal kötött vízummentességi egyezményt. 1992-től a diplomaták, illetve a hivatalos látogatáson lévők utazhattak vízum nélkül a másik országába. 1997-ben pedig jegyzékváltás formájában megállapodás jött létre a teljes körű, kölcsönös vízummentességről is. Ez jelentősen megkönnyítette a japán állampolgárok beutazását az országba, ami egyúttal a japán turizmus fellendülését is kiváltotta. A beutazással kapcsolatban végzendő előzetes adminisztratív teendők csökkenését pozitív fejleményként értékelte a hazánkban érdekelt japán üzleti kör is.

Japán a rendszerváltást követő átalakulás időszakában különböző támogatások, illetve együttműködési programok – főként beruházás és technológiai együttműködés – útján is segítette a magyarországi politikai és gazdasági reformtörekvéseket. A japán Exim Bank például 843 millió dolláros kölcsönt folyósított magyarországi szerkezeti átalakításokra, a japán kormány nemzetközi fejlesztési programja keretében pedig 4,9 milliárd jen értékű kölcsönrel támogatott hazánkban környezetvédelmi intézkedéseket. Megemlítendő még a JICA Japán Nemzetközi Együttműködési Iroda által megvalósított, leginkább a környezetvédelemre, egészségügyre, valamint a kis- és középvállalatok fejlesztésére irányuló technikai együttműködés is, amelynek keretében 796 kutató nyert tanulmányutat Japánba, onnan pedig 102 szakember érkezett Magyarországra. A JICA továbbá fejlesztéssel kapcsolatos felmérésekkel, illetve gépek, eszközök adományozásával támogatta Magyarországot. A magyarországi JICA-programok összértéke mintegy 7,5 milliárd jent tett ki hazánk EU-csatlakozásáig. Mindezek mellett Japán 2005 végéig összesen 12,2 millió euróval járult hozzá a régiós környezetvédelem-fejlesztés céljából alapított Közép-Kelet-Európai Környezetvédelmi Központ (Regionális Környezetvédelmi Központ) működéséhez. Ezzel az intézmény második legnagyobb támogatója az EU után.²

A piacgazdaságra történt átállás és Magyarország EU-taggá válását követően Magyarország fokozatosan kikerült a szigetország által segélyezendő (ODA – *Official Development Aid*) országok csoportjából, azonban a környezetvédelmi beruházások az egyes projektekhez kapcsolódó közös K+F tevékenységekkel, valamint a közép- és hosszú távú együttműködési megállapodásokkal együtt a jövőben remélhetőleg a magyar-japán befektetéseknek egy ígéretesen bővülő szegmensét fogják adni.

---

¹ 1988. évi törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről.

² Forrás: <http://www.hu.emb-japan.go.jp/jpn/nikokukan/5kankei.htm>; Elérés dátuma: 2007. október 12.

2. PORTFOLIÓ-BEFEKTETÉSEK A JAPÁN–MAGYAR KAPCSOLATOKBAN

Hitelkapcsolatok, japán befektetés magyar államkötvényekbe a japán pénzpiacra

A portfólió-beruházások körébe soroljuk a külfölddel szemben fennálló magyar adósságállomány finanszírozására kialakult hitelviszonyon alapuló tőkebefektetéseket. Ennek megfelelően a magyar államkötvényekbe történő japán befektetések lényege, hogy a külföldi adósságállomány finanszírozására japán forrásokat kölcsönzünk. Mint ahogy azt már korábban érintettük, Japán már a hetvenes évektől kezdve fontos szerepet töltött be Magyarországnak nyújtott hitelezésben. A hetvenes években a meghatározott projektekre adott kereskedelmi hitelek domináltak, míg a nyolcvanas évektől kezdve a Magyar Nemzeti Banknak nyújtott állami hitelek váltak meghatározóvá. Az intenzív tőkekapcsolat Japánt hazánk legnagyobb hitelnyújtójává tette. Egyes becslések szerint a magyar adósságállomány közel egyharmada Japánnal szemben áll fenn, azaz a közép- és hosszú lejáratú kölcsönök mintegy 30%-a származik a szigetországból.

A Japánnal szemben fennálló magyar államadósság struktúrájára vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre pontos adat, de többségében szamuráj-kötvények, kisebb részben pedig közép- és hosszú távú egyéb japán kormány hitelek és japán hitelintézetek által nyújtott konzorciális hitelek alkotják. Becslésem szerint ezek összesített értéke meghaladja az 1200 milliárd jent.¹

Államkötvényekbe való befektetésen a Nemzeti Bank által külföldön kibocsátott kötvények vásárlását értjük. Ha a magyar központi bank a japán pénzpiacra jenen hoz forgalomba államkötvényt, akkor ezt a kötvényt szamuráj-kötvénynek (*samurai bond*) nevezzük. Jellemzője, hogy nyilvános kibocsátású, külföldi kibocsátó által, japán jog szerinti dokumentáció alapján, Japánban piacra bocsátott, jenen denominált kötvény, amely általában rögzített kamatozású. A Magyar Nemzeti Bank az első ilyen zártkörű kötvénnyel 1984-ben jelent meg, publikus kötvénnyel pedig 1987 óta van jelen a japán tőkepiacon. Azóta eltelt két évtizedben 33 szamuráj-kötvényt és 2 euro-jen kötvényt (1995-ben 55 milliárd jen összértékben) bocsátott ki közel 975 milliárd jen értékben.²

A szamuráj-kötvény japán pénzpiaci terítésének főszervezője a legtöbb forgalomba hozatal során a Daiwa Securities értékpapíri kereskedőház volt. A japán pénzügyi intézet a rendszerváltást követően 1990-ben közös vállalkozást hozott létre a Magyar Külkereskedelmi Bankkal Magyarországon. A cég felállásakor az alaptőke 10 millió dollár volt, amelyben a Daiwa rendelkezett többségi részesedéssel. A vegyes vállalat abból a célból jött létre, hogy bekapcsolódjon a Japánba irányuló magyar értékpapír forgalmazásba, de emellett a privatizációba való bekapcsolódást is ter-

---

¹ Ebbe az állományba beleértjük azokat a speciális hitelkeret-megállapodásokat – ún. „kétlépcsős hitelek” – is, amelyek a Nemzeti Bank és a japán Eximbank között kötöttek, a kereskedelmi bankoknak, és ezeken keresztül a vállalati szektornak történő tőkeforrás biztosítására. Ilyen megállapodás keretében nyújtott a japán Eximbank '93-ban és '94-ben 100 – 100 millió dolláros hitelt kis- és középvállalkozás fejlesztésre, de megemlíthetjük a hasonló célra megnyitott '93-as 130 milliárd jenes hitelkeretet is, amely a kereskedelmi bankoknál japán Start-hitel néven vált ismertté. Forrás: MTI Híradatbank

² Forrás: MTI Híradatbank alapján saját számítás.

vezte, valamint azt, hogy kiterjeszti tevékenységi körét a kutatásra és a befektetési tanácsadásra.

Ez utóbbi tevékenységek jó formán megrekedtek az elképzelések szintjén, s amint ez a „befulladt” projekt is illusztrálja, számos más esetben is az e fajta japán kezdeményezések sajnos nem jártak hazánkban túl sok sikerrel. Ennek ellenére is e japán–magyar közös vállalat létrehozása jelentőségteljes volt, ugyanis a Daiwa Securities volt az első japán pénzintézet, amely bekapcsolódott magyarországi vállalkozásokba. E tekintetben pedig hozzájárult a japán tőke gyorsabb magyarországi beáramlásához.

Ezt az állítást bizonyítja az is, hogy a Daiwa magyarországi vállalkozását hamarosan követte a Nomura Securities, Japán akkor tájt legnagyobb befektetési bankjának vállalat alapítása. A Nomura Investment Bank Hungary Kft.-t a Nomura-csoport két európai tagja (Nomura Europe Holdings PLC. és a Nomura Bank Deutschland GmbH.) 100%-os japán tulajdonban hozta létre 1991-ben pénzügyi szolgáltatások végzésére, például értékpapír-kereskedésre, tőkepiac-elemzésre valamint befektetési tanácsadásra.

A pénzügyi szolgáltatási tevékenységekre irányult japán befektetések azonban feltételezhetően nem váltották be a japán befektetőknek az üzlethez fűzött reményeiket, ebben a műfajban rejlő lehetőségeket nem tudták olyan jól meglovagolni, mint ahogy tették azt osztrák, német és Egyesült Államokbeli befektetőtársaik. E helyütt meg is jegyezném, hogy a JETRO budapesti irodája által kiadott magyarországi japán vállalatok legfrissebb cégjegyzéke szerint a Daiwa azóta kivonult hazánkból, illetve a Nomura Investment Bank Hungary Kft. is időközben átalakult, szűkítette szolgáltatási spektrumát, s mint Nomura Vállalati Tanácsadó (Közép-Európa) Zártkörűen Működő Részvénytársaság elsősorban vállalatfinanszírozási és M&A tanácsadást kínál. Ezen fejlemények alapján ezért arra lehet következtetni, hogy a szolgáltatóipar pénzügyi ágazatában a jövőben nem számíthatunk számottevő japán részvételre.

A szamuráj-kötvény kibocsátásba egyébként több ízben (legutóbb a 2004-es kötvénykibocsátáskor) bekapcsolódott Japánban a Nomura is. A magyar szamuráj-kötvények forgalomba hozatalát végző szindikátusban a fő szervező Daiwa mellett – esetenként a Nomura – többször számos más japán és egyéb nemzetiségű bank és értékpapír-ügynökség (olyanok, mint pl. a Merrill Lynch vagy a Deutsche Bank) is részt vett. A kötvényeket a szervezők főként a Tokiót is magába foglaló Kantó régióban működő befektetőknek, biztosítótársaságoknak, alapkezelőknek, regionális bankoknak és hitelszövetkezeteknek értékesítették. Ezek az úgynevezett másodértékesítők aztán a papírokat szétterítették japán magánbefektetők széles körében.¹ A beszámolók szerint a kötvényeknek mindig kedvező volt a fogadtatásuk, és a jegyzést követően hamar elkeltek, ugyanis a befektetők a hasonló futamidejű japán kormánykötvényeknél (ezek hozama jelenleg közel áll a nulla százalékhoz) magasabb

---

¹ Egy magyar üzletemberrel készített személyes interjú során – aki egyébként a kilencvenes években aktív szerepet töltött be a japán–magyar befektetési kapcsolatok építésében – interjúalanyom elmondta, hogy az 1994-97 között kibocsátott papírokat többségében Japán északnyugati régiójának Akita-prefektúrabeli mezőgazdasági befektetői, földművelő gazdái vásárolták fel. Befektetésük indítéka állítólag az a köreikben elterjedt meggyőződés volt, miszerint Magyarország olyan erős agrárhatalom, amely agrárbevételeiből zökkenőmentesen bármikor képes visszafizetni fennálló tartozásait. Ráadásul alacsony kockázat mellett a hasonló futamidejű japán kormánykötvényeknél magasabb hozamot is várhattak a szamuráj-kötvényektől.

reálhozamra tarthattak igényt, ráadásul kockázatmentesen, mert a papírok magyar állami garanciavállalással kerültek forgalomba.

A Magyar Nemzeti Bank a szamuráj-kötvények kibocsátása révén megszerzett forrásokat az adóssághmenedzselési stratégiájának alárendelten használja fel. Egyrészt fedezi belőle az adott évi hitel-visszafizetési kötelezettségeit – a lejáró hitelek tőketörlesztése plusz a hitelek utáni kamatfizetés -, de a következő évi adósságszolgálati kötelezettségeinek teljesítésére is fordít a felvett hitelből. A japán tőkepiacot jellemző alacsony kamatszint lehetőséget biztosít arra is, hogy a Nemzeti Bank a rövidebb lejáratú és magasabb kamatozású adósságszolgálati kötelezettségeit, az egyes pénzügyi instrumentumok között kínálkozó új „carry” pozíciók létesítésével, fokozatosan hosszú futamidejű és kedvező kamatozású adósságokra váltsa fel.

A japán jénben kibocsátott kötvények segítségével a magyar állam olcsóbban tudja finanszírozni hiányát, mint ha Magyarországon adna el magasabb kamatra államkötvényt.

Ha áttekintjük a 2. táblázatban jelölt főbb szamuráj-kötvény kibocsátásokat, akkor meggyőződhetünk arról, hogy Magyarország, a 2005. évi kibocsátásig bezárólag, egyre alacsonyabb kamatszint mellett jutott a japán pénzpiacról jelentős összegű hitelekhez. A kamatszint azóta fokozatosan emelkedő tendenciát mutat. A kibocsátási értékek 10–50 milliárd jen között mozogtak az egyes jegyzési időpontokban, és a kibocsátási összegtől valamint az aktuális kamatfeltételtől függően a papírok futamideje 5 és 12 év között változott. A japán piacon külföldi kibocsátóknak hosszú lejáratú kötvényekkel igen nehéz volt mindig is a megjelenés. Ennek ellenére a magyar jegybanknak 1995-ben sikerült 20 éves lejáratú szamuráj-kötvényt is piacra juttatnia. Magyarország legutóbb 2007 októberében bocsátott ki 25 milliárd jen összegű, 10 éves futamidejű papírt Japánban.¹ A kibocsátás japán szervezői a Mizuho Securities és a Nikko Citigroup pénzintézetek voltak. A korábbi kibocsátásokhoz képest a 2004-es jénben jegyzett kötvény megjelenése annyi változást eredményezett, hogy a kibocsátó már nem a Magyar Nemzeti Bank, hanem az Állami Adósságkezelő Központ volt.

Amint a 2. táblázatból is kiténik, a kilencvenes évek második felétől kezdve egészen az utóbbi évekig mérséklődött Japánnal való hitelkapcsolatunk intenzitása. Ennek háttérben feltételezhetően az állt, hogy a szóban forgó időszakról kezdve a növekvő külső tőkebeáramlások pozitív hatással voltak hazánk adósságszolgálati mutatóira, és a közvetlen külföldi befektetésekkel realizálódó központi bevételeket nagyobb részben tudták külső adósságállomány finanszírozására felhasználni. Az összefüggés paradox jellege viszont abban áll, hogy a Japánnal szembeni évről évre növekvő kereskedelmi deficit éppen hogy nem csökkenti hazánk külső tartozásainak súlyát.

A japán pénzpiacot jellemző alacsony kamatszintet illetően hosszú távon sem lesz várható számottevő változás, ezért Magyarországnak a jövőben is érdemes lesz a japán tőkepiacon kínálkozó olcsó hitelfelvételi lehetőségeket kihasználnia további szamuráj-kötvények kibocsátása révén. Ezt látszik igazolni, hogy a 2004. évi megjelenéstől kezdve újra intenzívvé vált a jen alapú forrásbevonáson alapuló hitelkapcsolatunk.

---

¹ A kibocsátás főbb adatai: 500 darab 50 millió jenes névértéken kiadott kötvény 2,11 %-os fix kamatot fizető szelvényvel, melynek hozamfelára 27 bázispont volt az irányadó jen-Libor bankközi kamatláb felett; Forrás: MTI Econews: <http://www.econews.hu>; 2007. október 19-i szám.

2. táblázat

A Magyar Nemzeti Bank főbb szamuráj-kötvény kibocsátásai a japán pénzpiacon

Kibocsátás ideje	Kibocsátási összeg	Futamidő	Éves kamat
1987 ~ 1989*	n. a.	10 év	n. a.
1990. november (1)	n. a.	5 év	8,8%**
1990. november (2)	n. a.	5 év	8,8%**
1991. szeptember	20 milliárd jen	7 év	8,70%
1991. november	30 milliárd jen	10 év	8%
1992. január	30 milliárd jen	10 év	7%
1992. december	30 milliárd jen	5 év	6,80%
1993. február	40 milliárd jen	5 év	6,50%
1993. március	50 milliárd jen	7 év	6,45%
1993. július	30 milliárd jen	6 év	n. a.
1993. december	50 milliárd jen	10 év	5,45%
1994. július	30 milliárd jen	n. a.	n. a.
1994. október	30 milliárd jen	7 év	6,65%
1995. január	25 milliárd jen	10 év	6,75%
1995. május	30 milliárd jen	12 év	6%
1995. szeptember (1)	10 milliárd jen	20 év	6%
1995. szeptember (2)	30 milliárd jen	12 év	5%
1995. december	n. a.	15 év	5,20%
1997. március	50 milliárd jen	7 év	2,75%
2004. június	50 milliárd jen	5 év	1,09%
2005. július (1)	30 milliárd jen	5 év	0,62%
2005. július (2)	45 milliárd jen	7 év	0,96%
2006. március	50 milliárd jen	7 év	1,67%
2007. október	25 milliárd jen	10 év	2,11%

* Az időszak alatt 6 alkalommal történt kibocsátás.

** Hozamra vonatkozó adatok. A kamat néhány tized százalékkal magasabb.

Forrás: Saját összeállítás az MTI Híradatbank szamuráj-kötvény kibocsátásáról szóló 1990-2004 időszak híryanagya; a Napi gazdaság, 1991. november 26. (p. 4), 1993. március 10. (p. 3); 1997. március 4. (p. 3); 1997. március 6. (p. 6); 1997. július 23. (p. 3); a Világ gazdaság, 1993. március 11. (p. 14); 1997. március 6. (p. 5) vonatkozó cikkei, továbbá a <http://www.gazdasagradio.hu/html/cikk/kommentar.php?kommentar=8147>; az ÁKK (<http://www.allampapir.hu>), az MTI EconeWS (<http://www.econeWS.hu>), valamint a <http://www.portfolio.hu> internetes oldalak felhasználásával.

Az állítást alátámasztja az a hír is, miszerint a japán pénzügyminisztérium 2007. júliusában jelezte, hogy hazánk 200-200 milliárd jen értékű szamuráj- és uridasi-kötvénykibocsátási szándékát¹ regisztrálta, amely a regisztrációt követően 2 évig lesz érvényben. Ebből a keretből az Államadósság Kezelő Központ, a korábbiakban említettek szerint, már 25 milliárd jen értékű szamuráj-kötvényt megjelentetett Japánban, de a legutóbbit várhatóan 2008-ban és 2009-ben újabb kötvény-tranzakciók fogják követni. A japán pénzpiacról való, jen alapú, forrásbevonás ilyen formában továbbra is a japán–magyar tőkekapcsolatok meghatározó részét fogja képezni.

A japán–magyar hitelkapcsolatot illetően még azt tartom fontosnak kiemelni, hogy Magyarország adósságtörlesztési magatartása meghatározó tényező volt mind a hivatalos japán, mind az üzleti körökben az ország gazdaságának megítélése során és befektetési döntések, hosszabb távú stratégiák kidolgozásakor. Japán elvből nem ért egyet az adósságkönnyítés módszerével, s mindig is szigorúan mellőzte azt a fajta „szelíd toleranciát”, amit egyes nyugat-európai és amerikai pénzügyi körök e tekintetben képviseltek.² A Japánnal való tartós és jó együttműködés egyik alapfeltétele a pontos adósságtörlesztés. A hitelnyújtást komoly üzletként, lezárt tranzakcióként kezelik, és ezért elvárják az adóstól, hogy pontosan törlesszen. A korábbi hitelek átütemezését, vagy a kamatfizetések felfüggesztését szigorúan ellenzik. Ezért Japán meglehetősen indulatosan fogadta, amikor az Egyesült Államok lengyel adósságokat engedett el. Lengyelország esetében a közel 4 Mrd USD-ról szóló nem fizetés bejelentésével egyidejűleg nemcsak megszűnt a lehetőség újabb kölcsönök felvételére, de az adósság-átütemezéssel hitelüket veszítették Japánban. Ennek eredménye az lett, hogy a japán pénzügyi és befektetői szféra meglehetősen óvatossá vált Lengyelországgal szemben, és az utóbbi évekig csak visszafogottan irányított oda közvetlen japán befektetéseket. Jelentős volumenű japán beruházások 1996-ig nem is indultak Lengyelországba. Magyarország viszont mindvégig pontosan törlesztett, és nem folyamodott átütemezési kérelemhez. Ez pozitív színben tüntette fel hazánkat a japán kormányzati és üzleti körök előtt, erősítette üzleti kapcsolataink bizalmi alapját, s a hitelkapcsolatban elnyert „megbízható” minősítés, hatását tekintve, átgyűrűzhetett a Magyarországra irányuló japán közvetlen befektetési tevékenységre is.

Japán befektetések a magyar értékpapírpiacra

A portfolió-beruházások klasszikus esetéről beszélünk, amikor külföldi pénzügyi befektetők magyar értékpapír piacon való befektetési tevékenységét vizsgáljuk. Magyar értékpapírokba való befektetések a magyar tőkepiacon forgalomban lévő részvények és kötvények, állampapírok vásárlását takarják.

A kilencvenes évek közepéig Magyarországon törvényi akadálya volt külföldiek pénzügyi és államkötvényekbe való befektetésének, ezért értelemszerűen ilyen értékpapírokba nem történt japán befektetés sem. Ezt a körülményt kiegészíti egy japán közgazdász, kutatási tanácsadó egyik tanulmányában leírt megállapítás, miszerint Magyarország – a régió többi államához hasonlóan – nem is szerepelt akko-

---

¹ Megjegyzés: az uridasi-kötvény a nem Japánban kiadott, nem japán jenenben (más külföldi devizában) jegyzett, japán kisbefektetőknek értékesített kötvényt jelenti.

² Ld. Berényi: i.m.

riban a japán pénzügyminisztérium által jóváhagyott „kijelölt piacok” listáján.¹ A nemzetközi fizetési és tőkekapcsolatok szigorú állami szabályozása miatt se magán, se intézményi befektetők számára nem nyílt lehetőség külföldről közvetlen értékpapír-vásárlással kapcsolatos ügyletek lebonyolítására. Következésképpen japán tőke sem áramolhatott a magyar értékpapírpiaconra.

A piacgazdasági átalakulás előrehaladásával fokozatosan lazultak az ország határait átívelő tőke tranzakciókat szabályozó, szigorú állami korlátozások. Az 1996-ban hatályba lépett devizatorvény nemcsak a forint konvertibilitását valósította meg, hanem egyben beindította a devizajogi szabályozás széleskörű liberalizációját. A liberalizációs folyamat egy sor olyan új változást hozott, amely lehetővé tette mindenféle komplikált devizahatósági engedélyeztetési eljárás és bejelentési kötelezettség teljesítése nélkül külföldiek magyar tőkepiaci portfólió-műveleteit. Fejlődött a magyar tőkepiac, felgyorsult a pénzügyi innováció, és rohamosan emelkedett a Budapesti Értéktőzsdén jegyzett cégek száma is. Az utóbbi években végbement számos kedvező makrogazdasági változás, az EU csatlakozáshoz vezető európai integrációs folyamatban való teljes körű részvétel, továbbá számos magyar vállalat regionális terjeszkedési aktivitása és ezzel összefüggésben a magyar értéktőzsde BUX-indexének esetenkénti szembeszökő szárnyalása, a magas hozamvárakozások és a további növekedési kilátások, nem utolsósorban pedig a magas kamatszintből eredő vonzó kamatfelárak mind-mind olyan pozitív tényezők, amelyek az utóbbi időben felértékeltek Magyarországot a külföldi pénzügyi befektetők előtt. Egyre több olyan befektetési lehetőség kínálkozik a magyar értékpapír piacon, amelyet figyelembe vesznek a külföldi pénzügyi befektetők portfóliójuk összeállításakor.²

2006-ban a magyar állampapír- és részvényállomány tekintélyes hányada külföldiek tulajdonában volt. A külföldiek által birtokolt értékpapírok részaránya mind az állampapírok, mind a tőzsdén jegyzett részvények tekintetében évről évre emelkedést mutatott. A Magyar Nemzeti Bank statisztikai publikációja szerint 2006-ban forgalomban lévő különböző állampapírok összes állományának mintegy 30%-a, a tőzsdén jegyzett részvényeknek pedig több mint a háromnegyede volt külföldi kézben. (Lásd a 3. és 4. táblázatokat.)

A Magyar Nemzeti Bank pénzügyi statisztikai számbavételezései között nem található olyan összesítés, amelyik a magyar értékpapír-állomány tulajdonosi szektorok szerinti megoszlásánál a külföldi (nem rezidensek) tulajdonosi kört külön országokra bontva elemezné. A részvényvásárlások és a portfólió-műveletek szabadon végezhetők, az egyes tranzakciók tehát nem kötöttek hivatalos bejelentési vagy adat-szolgáltatási kötelezettségekhez sem. Következésképpen nem áll rendelkezésre konkrét adat a magyar pénzpiacra beáramlott külföldi pénzügyi befektetői kör tulajdonosi megoszlásáról.

---

¹ Lásd: Morita Tsuneo: A Magyarországi közvetlen befektetések jelentősége és előfeltételei. In: Közép-Európa és Japán Közös Kihívás – Interdiszciplináris tudományos konferencia évtizedünk történelmi korszakváltásáról, Magyar Népfőiskolai Társaság, 1996, p.116

² Például az amerikai Forbes magazin 2007. évi TOP2000 listájában a világ kétezer legjobb befektetése közé sorol két magyar vállalatot: a Mol-t és az OTP-t. A neves magazin listája a világ azon nagy részvénytársaságait tartalmazza, amelyeket a lap az árbevétel, a nyereség, a mérlegfőösszeg és a piaci érték alapján a leginkább esélyesnek tart arra, hogy részvényeik értéke a jövőben is kimagasló teljesítményt nyújtson, azaz a leginkább ajánl a befektetők figyelmébe. A Mol a 634., az OTP a 780. helyet foglalja el a rangsorban. Lásd: <http://nol.hu/cikk/441410/> (Népszabadság Online); Letöltés: 2007. október 22.

3. táblázat

Külföldi (nem rezidensek) tulajdonosi szektor magyar állampapír-portfoliója (M HUF)

Év	Külföld (nem rezidensek)	Összes állomány	Külföldi részarány
2000	683 289	4 795 713	14,2%
2001	1 002 799	5 642 485	17,8%
2002	1 480 333	6 400 456	23,1%
2003	2 137 065	7 727 513	27,6%
2004	2 362 056	8 533 091	27,7%
2005	2 679 928	9 466 964	28,3%
2006	2 806 536	10 120 034	27,7%
2007 (I-II. n. év)	3 197 098	12 020 458	26,6%

a) Megjegyzés: Az adott évek negyedév végi állományi adataiból átlagértékekre átszámítva.
 Forrás: Saját számítások az MNB (www.mnb.hu) „Tulajdonosi szektorok állampapír-portfoliója piaci értéken” címen elérhető internetes pénzügyi statisztikája alapján.

4. táblázat

Tőzsdén jegyzett részvények külföldi tulajdonosok szerinti megoszlása (M HUF)

Év	Külföld (nem rezidensek)	Összes állomány	Külföldi részarány
2000	3 048 291	4 010 261	76,0%
2001	1 917 416	2 672 694	71,7%
2002	2 125 768	2 907 805	73,1%
2003	2 270 686	3 163 476	71,8%
2004	3 397 789	4 484 404	75,8%
2005	5 253 676	6 725 411	78,1%
2006	5 793 023	7 415 473	78,1%
2007 (I-II. n. év)	6 474 346	8 182 428	79,1%

Megjegyzés: Az adott évek negyedév végi állományi adataiból átlagértékekre átszámítva.
 Forrás: Saját számítások az MNB (www.mnb.hu) „Tőzsdén jegyzett részvények tulajdonosi szektorok szerinti megoszlása piaci értéken” címen elérhető internetes pénzügyi statisztikája alapján.

Csak feltételezésekbe bocsátkozhatok a japán magán és intézményi befektetői jelenlétnek a megállapítása során is. Mint ahogy arról már korábban szoltam, az elmúlt években a befektetési banki funkciót ellátó egy néhány japán érdekeltségű cég kivonult Magyarországról. Véleményem szerint ezen japán pénzügyi vállalatok visszavonulása nem volt jelentős hatással a hazánkba irányuló japán pénzügyi (és a spekulatív) befektetési aktivitás nagyságára. Nyilvánvalóan szerepük és részarányuk jóval elmarad a nyugat-európai és az amerikai érdekeltségű befektetői jelenléthez képest. Nem feltétlenül szükséges ugyanakkor japán befektetési bankok közvetlen jelenléte ahhoz, hogy a szigetországbeli potenciális pénzügyi befektetőket egzakt, napra kész pénzügyi információkkal ellássák. Amint azt a Tokyo-Mitsubishi Bank egyik Tokió közeli fiókirodája vállalat-finanszírozással foglalkozó üzletágának vezetője jelen tanulmány szerzőjének elmondta, a bank ausztriai fiókirodája Magyarországról készített több száz oldalas, folyamatosan aktualizált, kvázi országtanulmánnyal és felkészült japán tanácsadókkal áll az érdeklődő befektetők rendelkezésére. Így akár Bécsből, de akár Japánból is online értékpapír kereskedési rendszereken keresztül is el tudják látni a magyar értékpapír-piaci befektetések megszervezésére irányuló tevékenységet. Azaz a japán intézményi befektetők igényeinek megfelelően felkutatják a hazánkban kínálkozó befektetési lehetőségeket, azokat a befektetők igényei szerint strukturálják, dokumentálják és értékesítik, de akár befektetési portfóliók részeként is ajánlhatják a magyar tőkepiac kedvező teljesítményű befektetési instrumentumait.

Általános érvényű az a megállapítás, mely szerint az értékpapír-piacok a hatékony piaci elv alapján működnek, azaz az információk széles körben és olcsón elérhetők bármely befektetők számára. Ennek értelmében a különböző alapokat kezelő japán intézményi befektetők, de az egyéni befektetők is aktívan pásztázzák a piacokat és keresik a megfelelő befektetési lehetőségeket portfóliójuk összeállításához. Számos olyan vagyon- és alapkezelő társaság is van Japánban, amelyek egyes eszközalapjaik befektetési eszközeit neves európai befektetési alapkezelő társaságok fejlődő európai régió, illetve közép-kelet-európai régió profilú részvényalapjaiba fektetik be. Így jelentős számú olyan japán befektetési alap létezik, amely egyes értékpapír alapú befektetési termékportfóliójában szerepelteti a Budapesti Értéktőzsdén bejegyzett legmegbízhatóbb, legjelentősebb tőkeerejű magyar vállalatok részvényeit is. A teljesség igénye nélkül néhányat kiemelve a sorból: a Nomura Asset Management Co., Ltd. Eastern Europe Investment Fund-ja (*Kelet-Európai Befektetési Alap*), vagy a Eastern European Countries Equity Fund-ja (*Kelet-európai országok Részvényalap*), a J.P. Morgan Asset Management Japan Co., Ltd. JPM Russia & Eastern Europe Equity Fund-ja (Oroszország és Kelet-Európa Részvényalap), a The Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ, Ltd. Eastern-Europe & Russia Equity Fund-ja (Kelet-Európa és Oroszország Részvényalap). Ezekre jellemző, hogy eszközportfóliójukban a magyar részvényhányad 5–10% határok között mozog és többnyire a MOL és OTP részvényekre korlátozódik, de esetenként, a hozamráta és a befektetési teljesítmény függvényében, kisebb hányadban, felbukkanhatnak gyógyszeripari (Egis, Richter Gedeon) vagy távközlési társaságok (Magyar Telekom) részvényei is.

Véleményem szerint különösen indokolt lehet japán nyugdíj- és egészségbiztosítási alapokat kezelő intézményi befektetők közép-kelet-európai, így részben magyarországi értékpapír-piaci eszközbefektetése. Állításomat azzal indokolom, hogy az előregedő japán társadalomban egyre súlyosabb problémát jelent a nyugdíj- és egészségfinanszírozás állami szabályozású megoldása, ezért fokozódik az alternatív

lehetőségeket kereső, a magasabb kockázatú, ám de hosszabb távon érvényesülő extrahozam realizálását is súlyponti irányelveként kezelő, diverzifikáltabb befektetés-politikát folytató japán befektető-társaságoknak a szerepe.¹ Ehhez pedig a magyarországi pénz- és értékpapírpiac megfelelő befektetési helyszínnek mutatkozik.

3. KÖZVETLEN KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK

A JAPÁN–MAGYAR KAPCSOLATOKBAN

Japán részvétel a privatizációban

A japán–magyar befektetési kapcsolatok legmeghatározóbb pillérét a Magyarországra irányuló japán közvetlen külföldi beruházások képezik. A közvetlen külföldi befektetések egyik megvalósulási formája a már létező vállalatokba való – 10%-ot meghaladó – külföldi részesedésszerzés, ami a vállalat tulajdonjogának részleges vagy teljes megvásárlását fedi. A rendszerváltást követő reformfolyamatok kezdeti időszakában a működőtőke-import egyik legfőbb tőkevonzási lehetősége az állami vállalatok privatizáció útján való felvásárlásában rejlett. Magyarországon a külföldi befektetők kezdettől fogva részt vehettek a privatizációban, ugyanis a működőtőke-beáramlás érdekében a régióban először kerültek elfogadásra a külföldiek befektetéseit a fejlett világ normáinak megfelelően szabályozó törvények.

A privatizáció hátterében az a gazdaságpolitikai megfontolás állt, hogy a tőkeszegény és korszerűtlen ipari technológiájú állami vállalatokat pénzügyileg erős, megfelelő piaci részesedéssel és tapasztalatokkal rendelkező külföldi befektetők tudják csak alapjaiban úgy átstrukturálni, hogy azok képesek legyenek azután életben maradni a kielezett versenyű piacgazdaságban. Ilyen értelemben a privatizáció azt célozta meg, hogy a meglévő vállalatok részvénytársaságokká alakulása során a közvetlen külföldi befektetések révén biztosított legyen a versenyképességet szolgáló modern vállalatirányítás, a tőke és a technológia.²

Az egymást követő kormányzatok által konzekvensen támogatott nyitásnak és az elsőként megkezdett privatizációnak köszönhetően 1996-ig Magyarország részesült a legnagyobb mennyiségű külföldi tőkebeáramlásban a térségben. A privatizációban résztvevő külföldi befektetők nemzetiség szerinti megoszlásáról rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy Nyugat-Európából elsősorban német és osztrák, a tengerentúlról pedig amerikai tőke kereste legintenzívebben az ily módon megnyíló befektetési lehetőségeket.

A japán befektetők viszont ezen a területen, szemben a nyugati üzleti körökkel, rendkívül tartózkodó befektetési magatartást tanúsítottak, s csak néhány konkrét privatizációs ügyletben vettek részt. A privatizációban való kevésbé intenzív megjelenésüknek számos összetevője van, amelyek közül a japánok a földrajzi távolságból eredő információhiányt említik az elsők között.³ Kétségtelenül szerepet játszhatott

---

¹ Japán demográfusok szerint a népességszám a 128 milliós csúcs után, 2007-től gyorsan csökkeni fog. Míg ma minden nyugdíjasra négy kereső jut, 2025-ben már 2,2 dolgozónak kell majd eltartania egy-egy nyugdíjas korú japánt. Az adók és jóléti költségek együttesen ma a japán GDP 36%-át teszik ki, ez az arány 2025-re várhatóan 60% fölé fog emelkedni. Lásd: *The Economist*, 2000. július 1, p.28.

² Lásd: Antalóczy Katalin: Magyarország a nemzetközi tőkeáramlásban. In: *Társadalmi Szemle*, 1995/5., p.29

³ Forrás: Berényi Judit: Japán befektetések Magyarországon, Kopint-Datorg, 1995 (kézirat)

ez is alacsony befektetési hajlandóságukban, de véleményem szerint ennél mélyebb rétegekbe kell leásni ahhoz, hogy feltárulkozzon előttünk a valóságot reálisabban tükröző helyzetkép.

Az okok további számbavétele során beszélhetünk olyan kedvezőtlen tényezőkről, amelyek a rendszerváltással és a privatizációs ügyletek menetével függtek össze. Itt elsősorban a kereszttulajdonok zavaros hálózata, a tulajdonjog rendezetlensége és a vállalatközi adósságok azok a közrejátszó bizonytalansági tényezők, amelyek a japán befektetők esetében a már meglévő vállalatok, üzemek megvásárlása ellen szóltak. Másrésztől azért is tartózkodtak „ismeretlen kapacitások” megszerzésétől, mert nem kívántak általuk nem ismert minőségű, illetve teljesítményű berendezéseket és technológiai eljárásokat, bizonytalan hátterű üzleti környezetet, s nem kipróbált munkaerőt átvenni.

Mindezek ellenére japán részről komoly kezdeményezések történtek, hogy Magyarországnak támogatására legyenek a piacgazdasági átalakításban. Lehetőséget kínáltak a magyar iparfejlesztésre technológiai segítségnyújtás keretében, valamint japán iparpolitikai know-how mellett vállalatvezetési- és irányítási módszerek, munkaszervezési elvek megismertetésével. A magyar gazdasági rendszer átalakításában való japán részvétel egyik megnyilvánulása volt, amikor rendezési terv kidolgozásával kívántak bekapcsolódni az Ikarusz székesfehérvári üzemének és a Bakony Művek veszprémi központjának szervezeti átstrukturálásába. Japán forrásból alapított cég készítette volna elő japán szakemberek közreműködésével a társaságok szerkezeti és szervezési rendezését, technológiai korszerűsítését, azonban a magyar fél ügyetlen reagálása miatt kudarcba fulladt a projekt. Hasonlóan sikertelen kísérlet maradt a BorsodChem kazincbarcikai PVC alapanyag gyártó üzeme környezet-szennyező, higany-alapú technológiájának környezetbarát technológiára cserélése. A tárgyalásokon a japán felet képviselő egyik magyar üzletember elmondta jelen munka szerzőjének személyes interjú keretében, hogy a magyar döntéshozói szféra a japán befektetők tudomására adta, hogy nem tartanak igényt a japán segítségre, csak abban az esetben, ha azok tőkét investálnak a cégbe. Ennek eredménye, interjú partnerem elmondása szerint, az lett, hogy az aprólékosan megalapozott, óvatos stratégiát követő japán befektetők, a magyarok ezen hozzáállásától eltántorodva, visszavonultak a további tárgyalásoktól.¹

Amint a példák is illusztrálják, voltak japán részről próbálkozások egyes vállalatok privatizációjába való bekapcsolódásba, ezek azonban rendszerint a magyar félnek a japánok számára kevésbé átlátható lépései miatt sikertelenek maradtak. Több esetben a privatizáció tisztességes és nyílt jellegét sem vélték biztosítottak, ami tovább fokozta a japánok óvatosságát, s esetenként bizalmatlanságot is szült. A szállodaipari magánosítás során például a HungarHotels szállodalánchoz tartozó Intercontinental 1993-ban privatizációs kiírásra került, amelyen a hatalmas ingatlanügyletet lebonyolító japán Seibu csoport is indult; ám az elkötelezettségek, személyes kapcsolódások, és nem utolsósorban a színpalak mögött lezajlott etikátlan manőverezések következtében kiesett a tenderből, majd végül a Mariott amerikai tulajdonú szállodalánc jött ki győztesként 35 millió dolláros ajánlatával.²

---

¹ Forrás: Személyes interjú a magyar-japán üzleti és diplomáciai kapcsolatokban tapasztalatot szerzett magyar szakemberrel.

² Itt érdemes megemlíteni, hogy a japán Seibu csoport elnök-tulajdonosát, Tsutsumi Yoshiakit meleg barátság és mély szimpátia kötötte a magyarokhoz, s talán a magyarok iránti elkötelezett-

A privatizáció terén tanúsított passzív japán befektetői magatartás – egyik interjúm során megfogalmazódott vélemény szerint –, összefüggésbe hozható a két ország korabeli hivatalos, kormányzati-szakmai érintkezésének néhány negatív aspektusával is. A magyar kiutazások, magas szintű találkozók során, sajnálatos módon, a magyar fél részéről történtek olyan nem túl szerencsés és félreérthető megnyilatkozások, amelyek a japánoknak – joggal – bizonytalanságra adtak okot üzleti kapcsolataink fontosságának megítélését illetően. Mi több, bizonyos szakmai konzultációk során a magyar döntéshozók burkoltan azt is kifejezésre adták, hogy nem teljesen értik a japán hivatalos és üzleti szféra magyar gazdasági rendszer átalakításának előmozdítására irányuló szándékait, törekvéseit. Például 1995-ben, a magyar miniszterelnök tokiói látogatásával egybekötve, magas szintű konzultáció ült össze Japánban, a japán gazdasági-politikai-pénzügyi elit, valamint a magyar tárgyalóküldöttség részvételével, abból a célból, hogy a magánosítás előtt álló magyar energiaszektor kérdésében a felek megvitassák álláspontjaikat. A japánok itt kifejtették azon véleményüket, hogy a magyar döntéshozók részéről nem tartják – hosszú távon Magyarország javát szolgáló – eredményes akciótervnek, hogy privatizációs eladásokkal az egyik stratégiai iparágat külföldi érdekeltségű csoportoknak „kiárútsák”. Egyúttal abbéli félelmüknek is hangot adtak, hogy az energiaipar magánosításával torzuló erőviszonyok, a „külföldi gazdasági dominancia” esetén veszélyeztetve látják a nagy összegű japán kölcsönök, adósságszolgálati kötelezettségek visszafizetését. Tiszteletes konstrukciót ajánlottak fel az energiaszektor zömének magyar kézben tartására azzal a szándékkal, hogy kedvezményes hitelfelvétel mellett – japán technológia és „kijelölt” beszállítói kör preferálásával – versenyképes kondíciókkal felvértezzék a főbb energiaszolgáltatókat. A magyar fél a japán partner által megfogalmazott „túlzott befolyástól” való félelmet nem osztotta, mert a nyugati tőke jelenlétét inkább függetlenséget biztosító, mintsem korlátozó tényezőnek tekintette. A „megaprojekt” japán kezdeményezéstől a magyar delegáció – a japán tárgyalóféllal szemben megjelenített – ismeretlen érvekkel és megfontolással végül visszakozva elállt. Az akkori igazi magyar szempontokat azonban sajnos nem áll módomban feltárni. A konzultáció egyetlen pozitív hozadéka viszont az lett, hogy a Sonyt megnyerte a magyar küldöttség arról, hogy elektronikaipari gyártóüzem létesítésére közvetlen tőkebefektetést eszközöljön Magyarországon.¹

Amint a fenti esetek is alátámasztják, a japán–magyar befektetési kapcsolatok ezen területe nem mentes a visszásságoktól, s ebben jó részt a magyar fél taktikai manőverezéseivel elkövetett hibák is szerepet kaptak. E helyütt hangsúlyozottan fel kívánom hívni több szakember által megfogalmazott véleményre a figyelmet. E szerint a japán hivatalos, de részben üzleti körökben is rendkívüli visszatetszést váltott

---

ségéből eredően számos területen voltak komoly tervei az iparfejlesztésre is. A nem éppen tiszteletes versenyből vesztesként kikerült Tsutsumi azonban „keserű szájjal” volt kénytelen elhagyni az országot. Az eset nagyban visszavetette Magyarország szembeni további befektetési hajlandóságát. A japán üzletember kilétével kapcsolatban feltétlenül megjegyezném, hogy az amerikai Forbes magazin 1987-től 4 éven át öt tartotta számon a világ leggazdagabb embereként. Forrás: Személyes interjú a magyar–japán üzleti és diplomáciai kapcsolatokban tapasztalatot szerzett magyar szakemberrel.

¹ A Sony 1996-ban 30 millió német márkás zöldmezős beruházás keretében épített gyárat Gödöllőn. Forrás: Napi Gazdaság, 1997. július 23, p.3.

ki az a magyar gyakorlat, hogy japán szakdelegációk látogatásakor a magyar államapparátus sokszor nem hajlandó fogadni a japán küldöttség tagjait az őket megillető, adekvát szinten, és inkább hajlamosak a vendégeket „lepasszolni” alacsonyabb, nem kompetens apparátusi szintre. Amíg a magyar küldöttségek szigetországi látogatásakor a delegációtagok magától értetődő természetességgel elvárják, hogy japán részről az adott szervezet topmenedzsmentje álljon a rendelkezésükre. Úgy vélem, hogy az efféle bürokratikus gyakorlat, gazdaságdiplomáciai attitűd nem szolgálja Magyarországnak Japánnal való kapcsolatának fejlődését. A magyar döntéshozóknak realisabban kellene felmérniük a japán – magyar befektetési kapcsolatokban a két fél között fennálló érdekviszonyt.

A feljebb ismertetett körülmények tükrében talán nem is olyan nehéz megérteni, hogy miért nem kapcsolódott be japán tőke intenzívebben a magyar privatizációs folyamatba. Mindazonáltal feltétlenül kell szólni a sikeres ügylet néhány konkrét megvalósulásáról is. Ugyanis 1996 augusztusában az óvatos japán befektetők mégiscsak részt vettek néhány magyar privatizációs üzletben. A japán érdekltségű Seibu – Saison csoport tulajdonában lévő Inter-Continental Corporation 49,4 millió dollárért megvette a Forum Szálloda Rt. részvényeinek 94,91 százalékát; a Budapesti Erőmű Rt. magánosítása során pedig az IVO – Tomen, finn – japán konzorcium nyerte a pályázatot 89,23 százalékos többségi tulajdonrészesedés megszerzésével.¹

Miközben a japán befektetőket a nyugati és amerikai befektetőkhöz képest alacsony részarányuk, a privatizációtól való távolmaradásuk és a mérsékelt elkötelezettségük miatt keserű kritikával illetett a magyar oldal, talán nem ártott volna némi önvizsgálatot a maga részéről is gyakorolni. S nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy – ellentétben néhány más országból származó befektetéssel – japán befektetések esetén egyetlen esetben sem találkozhatunk kalandor tőkével. Hosszas, óvatos előkészítés után csak valós, hosszú távra tervező beruházások jöttek létre, amelyek közül a termelő ágazatokban megvalósítottak magas színvonalú technológiával, versenyképes minőségű félkész-komponenseket és végtermékeket állítanak elő.

Japán működtőke-befektetések

Amennyiben Japán közvetlen tőkebefektetési tevékenységét vizsgáljuk Magyarországnak relációjában, akkor elsősorban a japán vállalatoknak a termelő bázisok létesítésére, gyártókapacitások kiépítésére és bővítésére irányuló beruházásaira kell gondolnunk. Ezek a japán közvetlen befektetések mindezidáig vagy közös vállalati (joint venture) formában, vagy kizárólag (100%-os) japán tulajdonú vállalkozás keretében valósultak meg. A közös vállalati formát a tulajdonrészesedések aránya szerint tovább csoportosíthatjuk japán, illetve hazai többségi tulajdonban működő vállalkozásra, bár ez utóbbi meglehetősen ritka.² A joint venture típusú vállalkozások jellemzően a japán közvetlen tőkebefektetések korai szakaszában, a kilencvenes évek elejéig számítottak uralkodó formának. A későbbiekben viszont mind jobban teret nyertek a teljes egészében japán tulajdonban lévő beruházások. A japán tulajdonrészesedés azonban korántsem könnyen értelmezhető kategória. Gyakran más EU-tagállambeli japán beruházás vagy japán tőkerészesedéssel működő európai vállalat befektetését takarja. Ez különféle értelmezési lehetőségre ad alapot, ami meg is

¹ Forrás: Napi Gazdaság, 1997. július 23, p.3

² Hazai többségi tulajdonban működő joint venture-ként indult a Polifoam, az Agroferm és a Salgótarjáni Üveggyapot Rt.

nyilvánul a közvetlen külföldi befektetéseket számbavételező, japán és magyar statisztikák által követett eltérő gyakorlatban. A különbség abból adódik, hogy a japán hivatalos statisztikák nem jelenítik meg a működő tőke állományi adataiban azokat a beruházási értékeket, amelyeket Japán nyugat-európai leányvállalatai révén, közvetlenül eszközöl hazánkba.¹ Ellenben a magyar statisztikák származási ország (ez esetben Japán) szerinti tőkebefektetésnek veszik a japán külföldi leányvállalatoknak a közvetlen tőkeküldő országokból megvalósított befektetéseit is.

A japán működőtőke-befektetések volumenére vonatkozó statisztikai adatokat célszerű összevetni a Magyarországra eddig beáramlott külföldi közvetlen tőkebefektetések összesített állományi adataival. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint 1990 óta Magyarországra érkezett külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya 2006 végén mintegy 62,1 Mrd EUR volt.² A magyarországi japán közvetlen befektetések kumulált értéke – a Külügyminisztérium által közzétett 2004-es sajtóanyagában ismertetett állományi adata, valamint a JETRO Budapesti Irodájának legfrissebb beszámolójában közzétett 2005. és 2006. évre vonatkozó flow-adatok értelmében – 2006 végén hozzávetőlegesen 1,8 Mrd EUR volt. Eszerint a japán FDI állománya a működő tőke magyarországi összes beáramlásának kevesebb mint 3%-át teszi ki.

A külföldi közvetlen tőkebefektetések származási ország szerinti megoszlása terén a befektetések származás szerinti rangsorában Japán 1990 óta folyamatosan tartja a 9-10. helyet. Érdemes megjegyezni, hogy a működő tőke döntő hányada három európai országból, azaz Németországból, Hollandiából és Ausztriából érkezett (együttesen 2005. év végén a külföldi működőtőke-állomány közel 54%-át tették ki). A tengerentúli befektetők sorában az Egyesült Államokat pedig rögtön Japán követi.³

2003-ban az ITDH közreműködésével megvalósult közvetlen külföldi tőkebefektetések sorában, Németországot és az Egyesült Államokat követően, Japán 17%-os részesedésével a harmadik legnagyobb befektető volt. 2004-ben a magyar kormány által nemzetgazdasági szempontból kiemelkedő jelentőségűnek minősített, úgynevezett stratégiai beruházási projektek felét japán vállalatok befektetési tervei tették ki.⁴ Ezek alapján Japán a külföldi befektetők rangsorában a korábbi 9-10. helyéről ideiglenesen kissé előrelépett. Az átmeneti befektetői pozícióerősödésének a hátterében az állhatott, hogy a japán vállalatok idejekorán figyelembe vették Magyarország csatlakozásának perspektíváját az Európai Unióhoz.

Megállapítható, hogy a japán tőkebefektetés java része a magyarországi feldolgozóiparba áramlott be. Ennek súlya mindvégig meghaladta az 50%-ot, és a 90-es évek második felében folyamatosan nőtt. A japán tőke feldolgozóipari részaránya az 1994. évi 79%-ról 1998-ra 82%-ra emelkedett, majd azt követően a 2000. évi 90%-ról tovább növe 2001-ben elérte a 96%-os arányt.⁵ A feldolgozóiparon belül elsősorban a jármű- és járműalkatrész-, valamint az elektronikai alkatrész-gyártó iparágakba fektettek be. A magyarországi japán közvetlen tőkebefektetésekben rendki-

¹ Morita Tsuneo: Japanese Economic Interest in Central Europe. http://morita.tateyama.hu/pdf_english/english-02.pdf; elérés dátuma: 2005. április 9.

² Forrás: www.gkm.hu/data/cms670842/fdi_2006.pdf címen elérhető „Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról” című tanulmány. Elérés dátuma: 2007. október 06.

³ Forrás: A külföldi működőtőke Magyarországon, KSH, különböző évfolyamok., valamint a www.gkm.gov.hu/data/cms670842/fdi_2007q2.pdf címen elérhető tanulmány.

⁴ Forrás: az ITDH tokiói irodájának 2004-es jelentése. Elérhető: <http://joi.or.jp/updates/udo409hun.pdf> (japán nyelvű); letöltés ideje: 2005. február 3.

⁵Forrás: A külföldi működőtőke Magyarországon, KSH, különböző évfolyamok.

vül magas a zöldmezős beruházások részaránya. Ebben a kategóriában Japán a harmadik legjelentősebb befektető hazánkban. E beruházási típusnak egyébként különösen kedvezőek a gazdasági hatásai. A zöldmezős beruházásokkal a japán befektetők nagymértékben hozzájárultak a versenyképes magyar piacgazdaság kialakulásához, a gazdasági növekedéshez és fejlett technológiák, gyártási eljárások, valamint új szakmakultúrák meghonosításához. Ki kell emelni továbbá a japán tőkebefektetések új munkahely teremtő hatását is. Az eddig betelepült japán vállalatok, 2004-es felmérés szerint, 16 ezer munkahelyet létesítettek.¹

Magyarország helye a japán közvetlen tőkekihelyezésekben

Japán globális és regionális tőkebefektetéseinek alakulását bemutató 5. táblázat éves (flow típusú) tőkeáramlási adataiból kitűnik, hogy Japán évenkénti teljes FDI-exportjának nagyságrendje a 90-es évek első felében átlagosan 5400 Mrd JPY volt, de a 90-es évek második felében növekedett összes működőtőke-kivitele, és 1995-99 között ez éves átlagban 6000 Mrd JPY-t tett ki. Ha az európai működő tőke befektetéseinek éves alakulását nézzük, itt is megfigyelhető egy átlagos növekedési trend. A 90-es évek első felében évente átlagosan 1100 Mrd JPY új japán tőke áramlott Európába, ami az évtized második felére évi szinten átlagosan 1550 Mrd JPY-re emelkedett. Japán teljes tőke kivitele 2000-től némi visszaesést mutat ugyan (2000 és 2004 között évente átlagosan 4370 Mrd JPY), de az európai működőtőke-befektetések éves alakulása továbbra is növekvő tendenciát mutat (2000 és 2004 között évente átlagosan 1746 Mrd JPY).

Magyarország részaránya Japán évenkénti teljes működőtőke-exportjából, 1990 és 2004 közötti időszakban, éves szinten 0,17% körül alakult. Japán összes európai befektetéseiből való részesedésünk a vizsgált időszakban átlagosan 0,58% volt. Ha időszaki bontásban vizsgáljuk meg Japán globális, illetve európai, regionális szintű tőkebefektetéseiből való magyar részesedés változását, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a 90-es évek első feléhez képest a 90-es évek második felére mind a teljes, mind az európai befektetések terén hazánk pozíciója gyengült. (1990 és 1994 között a teljes japán FDI-exportból 0,16%-kal, az összes európai japán tőkekihelyezésből pedig átlagosan 0,75%-kal részesültünk; 1995 és 1999 között ezek a részarányok 0,08%-ra, illetve 0,35%-ra csökkentek.)

A flow típusú adatok alapján 2000 és 2004 között ismét, ha csekély mértékben is, de erősödött a pozíciónk. A teljes japán működőtőke-befektetésekből 0,26%-ot, míg az európai beruházásokból 0,65%-ot szereztünk. Az 5. táblázat adataiból ugyanakkor kiolvasható az is, hogy Magyarország a 90-es évek második felétől kezdve a Közép-Kelet-Európába irányuló japán befektetések terén fokozatosan kezdi elveszíteni az „első számú befektetési célország” pozícióját akár a beruházási projektek számát, akár a bejelentett új beruházási értékösszegeket nézzük. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a japán működőtőke-bevonásért vívott regionális versenyben elsősorban Csehországgal szemben maradtunk alul az utóbbi években.

Amint az a konkrét statisztikai adatokból tehát kitűnik, az összes japán közvetlen külföldi befektetéseknek csupán elenyésző részét teszik ki a magyarországi beruházások. Ezek nagyságrendje a vizsgált évek során a néhány 100 milliótól a 10–20 milliárd jenes értéktartományban változott. A részarány Japán összes európai befektetéseire mérten is csekély mértékű, mindössze 0,5% körüli. Annak ellenére, hogy az EU integráció bővülése kapcsán az elmúlt években növekedtek a közép-kelet-európai és benne

---

¹Forrás: MTI Híradatbank: 2004. októberi tokiói tudósítás híryanaga.

---

a magyarországi japán befektetések, szinte biztos, hogy nem várható EU-taggá válásunk után sem, hogy az európai japán befektetések kiemelt célpontjává váljunk.

5. táblázat
Magyarország helye a japán közvetlen tőkekihelyezésekben
(új beruházási esetek; érték: 100 M JPY)

Év		Ma- gyar- ország	Lengyel- ország	Cseh- ország	Európa össze- sen	„A”	Világ össze- sen	„B”
1990	Esetek	4	2	-	956		5 863	
	Érték	44	4	-	20 975	0,208%	83 527	0,052%
1991	Esetek	5	2	-	803		4 564	
	Érték	247	2	-	12 832	1,926%	56 862	0,435%
1992	Esetek	4	1	-	617		3 741	
	Érték	5	0	-	9 176	0,050%	44 313	0,010%
1993	Esetek	4	3	8	494		3 488	
	Érték	85	8	8	9 204	0,927%	41 514	0,205%
1994	Esetek	2	2	-	221		2 478	
	Érték	44	4	-	6 525	0,667%	42 808	0,102%
1995	Esetek	1	1	2	260		2 863	
	Érték	33	3	49	8 281	0,393%	49 568	0,066%
1996	Esetek	2	2	-	241		2 501	
	Érték	15	11	2	8 305	0,183%	54 095	0,028%
1997	Esetek	2	3	6	250		2 495	
	Érték	101	82	30	13 749	0,738%	66 236	0,153%
1998	Esetek	2	4	1	389		1 637	
	Érték	36	68	28	18 116	0,196%	52 780	0,067%
1999	Esetek	7	2	-	518		1 744	
	Érték	70	105	6	28 975	0,242%	75 292	0,093%
2000	Esetek	1	2	3	719		1 717	
	Érték	259	29	57	27 061	0,956%	54 193	0,477%
2001	Esetek	4	2	10	861		1 786	
	Érték	47	17	105	13 263	0,357%	40 413	0,117%
2002	Esetek	7	4	14	1 167		2 164	
	Érték	58	20	166	18 807	0,310%	44 930	0,130%
2003	Esetek	6	5	9	1 370		2 411	
	Érték	129	208	185	14 268	0,907%	40 795	0,317%
2004	Esetek	8	5	11	1 605		2 733	
	Érték	96	81	185	13 934	0,689%	38 210	0,251%

„A” = Magyarország részesedése Japán európai befektetéseiből

„B” = Magyarország részesedése a teljes japán befektetésekből

Forrás: <http://www.mof.go.jp>, a japán pénzügyminisztérium statisztikai adatbázisának a külföldi közvetlen tőkebefektetésekre vonatkozó részei. Az adatbázis 2004 végéig dolgozza fel a külföldre irányult japán FDI adatokat. Letöltés dátuma: 2007. október 06. Az adatok az áprilistól márciusig tartó japán pénzügyi évekre vonatkoznak. A flow típusú FDI adatok előzetes bejelentéseken, illetve utólagos jóváhagyásokon, nem pedig a ténylegesen megvalósult beruházási értékeken alapulnak.

A japán működőtőke-befektetések jellegzetességei

Japán számára azonban a közép-kelet-európai régió és benne Magyarország jóval nagyobb jelentőségű, mint azt a kihelyezett tőke mennyisége, illetve részaránya sugallná. A japán termelési célú befektetéseknek a fő vonzerőt nem a helyi piacok, hanem az Európai Unió térbeli és időbeli közelsége jelentette. Az EU-piacon való terjeszkedés lehetősége az európai integráció mélyülésével egyetemben egyre vonzóbbá tette régióinkat, és benne Magyarországot. A nyugat-európainál jóval olcsóbban rendelkezésre álló, jól képzett munkaerő, az alacsonyabb üzemeltetési költségek mellett szoltak, hogy a már meglévő nyugati (elsősorban angol, holland és német) bázisok mellett itt létesítsenek újabb termelő központokat. A japán közvetlen tőkebefektetések új, stratégiai céljaként fogalmazódott meg már a 80-as évektől kezdve, hogy az egységesülő Európában a japán vállalatok termékeikkel az „európai falon” belülré kerüljenek. E tekintetben Magyarország és a régió többi országa is elsősorban feldolgozóipari behatolásra volt predesztinálva. Ugyanis a japán áruk – szinte kizárólag iparcikkék – a helyi vámszabad területi előállítással, eleget téve a származási szabályok támasztotta feltételeknek, megkerülhették a vám- és egyéb külkereskedelmi akadályokat, és a nyugat-európai termelő bázisoknál alacsonyabb előállítási költségen áramolhattak be az egységes európai piacra.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a befektető japán vállalatok egy része nem közvetlenül Japánból kiindulva építette ki magyarországi termelő tevékenységét, hanem egyes EU-tagországokban működő kapacitásait telepítette át részben vagy egészben Magyarországra.¹ Jellemző ezeknél a befektetéseknél, hogy egy nagy japán nemzetközi hatósugarú vállalatcsoport (konzern) tevékenységének egy kisebb részterületét képviselő leányvállalata fektet be a globális termékpaletta egy bizonyos termékvonalanak, vagy egy kicsit szélesebben vett oldalági termékkörének a gyártására.

A japán vállalatok magyarországi közvetlen tőkebefektetéseiben a 90-es évek második felétől egyre erősödő motivációt jelentett hazánk várható EU-tagsága. Sok esetben a már megtelepedett magyarországi vagy régióbeli japán leányvállalatok elsődleges, sőt másod- és harmad vonalba tartozó hagyományos beszállítóiként újabb japán cégek jöttek. Az elmúlt évek japán működőtőke-beáramlásában a szigetországi befektetők részéről meghatározó volt az a törekvés, hogy új vagy bővítéssel további feldolgozóipari kapacitásokat építsenek ki Magyarországon, hogy a csatlakozás idejére már megfelelő méretgazdaságossággal és tapasztalattal legyenek jelen a 25 tagállamú, kibővült EU-piacon.

Noha 2001–2002-ben visszaesés volt megfigyelhető a japán vállalatok magyarországi közvetlen tőkebefektetéseiben, de ez csak a 2000 évihez képest volt szembeeső változás. 2003-ban a japán működőtőke-beáramlás újabb lendületet kapott, de a 2005. évi 132,4 millió eurónyi japán tőkebefektetést követően 2006-ban újabb jelentős visszaesés volt tapasztalható, ugyanis az előző évhez képest mindössze 43,5 millió euró értékben áramlott be működő tőke Japánból. A japán külkereskedelmi szervezet, a JETRO által kiadott éves befektetési fehér könyve szerint az újonnan hazánkba beáramló japán FDI számottevő része a már korábban megtelepedett japán vállalatok kapacitásbővítést célzó pótlólagos beruházásaiból, továbbá az autó-

---

¹Hernádi András – Bassa Zoltán: Az EU-csatlakozás hatásai a magyar-japán gazdasági kapcsolatokra – következtetések és ajánlások a magyar külgazdasági stratégia számára, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 2004 (kézirat) p. 1.

és elektronikai alkatrész beszállító kis- és középvállalkozások új befektetésiből tevődik össze.¹

4. A JAPÁN VÁLLALATOK MAGYARORSZÁGI KÖZVETLEN TŐKEBEFEKTETŐI TEVÉKENYSÉGE

Kereskedőházak képviseleti irodái és az első vegyes vállalatok

A korábbi tapasztalatok azt mutatják, hogy a nemzetközileg terjeszkedő japán vállalatok általánosan követett tengerentúli stratégiája – jellemzően minden relációban – az exporttal indított, majd ezt követte értékesítő vagy szolgáltató hálózat kiépítése. Közvetlen befektetéssel kapcsolatos döntés majd csak egy későbbi fázisban következett. Ezt az irányvonalat követték a japán befektetők a magyarországi terjeszkedésük során is.

Az első japán tőkebefektetések a szolgáltatási szektorba áramlottak a rendszerváltást jóval megelőzve, a 70-es évek vége és a 80-as évek eleje táján. A nagy japán kereskedőházak (*sogo-shosha*) sorra hozták létre kereskedelmi képviseleteiket azzal a céllal, hogy közvetítsenek a Japánnal való árukereskedelem lebonyolításában, s „forgalmazóként” képviseljenek (kül-)kereskedelmi árukörükbe tartozó bizonyos termékfajtákat. Korai jelenlétükkel értékes piaci ismereteket és üzleti információkat halmoztak fel. Amikor a piacgazdaság kiépítésével és a fejlett világ szabályozó törvényeinek bevezetésével Magyarország megfelelő jogi keretet és üzleti környezetet teremtett a külföldi tőkebefektetések fogadására, akkor a már jelenlévő japán kereskedőházak, helyi képviseleteiken keresztül, általános külkereskedelmi tevékenységükön túlmenően további fontos szerephez jutottak. A termelési célú japán működőtőke-beruházások magyarországi megjelenésében – esetenként befektetések kezdeményezésével és ösztönzésével, de főleg konkrét beruházások megvalósításával – közvetítői funkciót töltöttek be. Az első magyar–japán vegyes vállalatok létrehozásában kulcsszerepük volt.

A kereskedőházakkal való kooperáció kedvezett a befektetni szándékozó japán vállalatoknak is, ugyanis a beruházási előkészületek során jelentős költségeket tudtak megtakarítani, amit egyébként befektetési bankok vagy tanácsadó cégek igénybe vétele során a közvetítői szolgáltatásokért és üzleti információ beszerzéséért kifizettek volna.² A kereskedőházak térítésmentesen vagy minimális ellenszolgáltatásért elvégezték a szükséges ügymenetet, cserében aktívan részt vállaltak a beruházások megvalósításában. A japán működőtőke-beáramlás kezdeti szakaszában sok esetben saját tőkével is részt vettek a vállalatalapításokban. Az alaptőkéből való részesedésük általában 5-15% körül mozgott.³ Ezen túlmenően alapanyagok és alkatrészek beszerzésére, valamint késztermékek értékesítésére is kiterjesztették tevékenységi körüket, növelve ezzel saját jövedelmezőségüket.

A tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy az Itochu Corporation volt a legaktívabb ezen a téren. 1978-ban hozta létre képviseleti irodáját Budapesten, 1984-ben közreműködött az első japán hazai beruházás, a Polifoam Kft. megvalósításában. Az

¹JETRO Toshi Hakusho (*Befektetések Fehér Könyve*) 2003-04-es kiadványai (japán nyelvű)

²Morita Tsuneo: i.m. p.3-4.

³Bassa Zoltán: Távolsági országok közvetlen beruházásai Magyarországon. In: Napi gazdaság, 1995. július 15. p.8

Itochu kereskedelem-fejlesztési gyakorlata és kapcsolatrendszere jelentősen hozzájárult a Suzuki autógyár Esztergomban történt létrehozásáról meghozott 1987-es üzleti döntésben is. Erdemes megjegyezni, hogy a vegyesvállalati formában felálló Magyar Suzuki azóta is a legnagyobb volumenű japán befektetésnek számít. A beruházásban való közreműködésre utal az Itochunak a Magyar Suzukiban mind a mai napig meglévő tulajdonrésze. Továbbá szorosan együttműködik a Suzukival alkatrészek beszerzésében, és a gyártósorról leguruló gépkocsik exportálásában is.¹ Az Itochu közreműködői tevékenysége eredményeként jelenleg 200 millió USD forgalom bonyolódik számos japán és magyar vállalat között.² Az Itochu magyarországi japán FDI-közvetítő tevékenységét számos más tradicionális kereskedőház is követte kisebb-nagyobb sikerrel; így például a Marubeni és a Mitsui is, vagy a csekély üzleti eredmények miatt azóta hazánkából kivonulni kényszerült Tomen, illetve Mitsubishi.

Az első, japán tőkével létrehozott feldolgozóipari beruházások az elmúlt rendszer utolsó időszakának szülöttei. A rendszerváltás előtt mintegy 100 millió dollárt investáltak japán befektetők, zömmel a vegyiparba.³ Ilyen volt az 1984-ben alapított, építőipari hőszigetelő-anyag gyártó Polifoam Kft., az 1987-ben alapított, takarmányadalék gyártó Agroferm, valamint a szintén hőszigetelő anyag gyártó Salgótarjáni Üvegyapot Rt.⁴ Ez a három, japán tőkével induló termék beruházás több közös vonással rendelkezett. Mivel mind a három a piacgazdaságosodó tervgazdálkodás terméke volt, a beruházók egy nem liberalizált belső piaccal számoltak, ahol fontos szempontnak tekintették a termékek importmegtakarító s egyben exportképes jellegét. A létrehozott üzemek egytől egyig zöldmezős beruházásokkal valósultak meg, mindegyikük magyar (állami) vállalatokkal való kooperációban, vegyesvállalati formában jött létre. Mi több, a japán beruházó cégek mellett mind három esetben kereskedőház állt. Az alapításkor a cégek hazai többségi tulajdonban voltak, tehát kisebb volt bennük a japán tőkerészesedés.⁵ Erdemes azonban megjegyezni, hogy a külföldiek beruházásait szabályozó törvények elfogadása után mind a három vállalat japán többségi tulajdonba került.⁶ A beruházások vonzerejét mindegyik esetben a viszonylag olcsó, ugyanakkor jól képzett magyar munkaerő jelentette, amit sikeresen kombináltak a japán technológiával, termelés-szervezési módszerekkel és marketingismeretekkel, s ezt java részben japán alkalmazottak és menedzserek jelenléte

---

¹A Magyar Suzuki 70 millió dolláros induló alaptőkéjében az Itochu-nek 11%-os tőkerészesedése volt. Lásd: Bassa Zoltán: Távol-keleti országok közvetlen beruházásai Magyarországon. In: Napi gazdaság, 1995. július 15. p.8

²Forrás: https://www.otpbank.hu/merkantil2001/file/Merk_sajto_030225.DOC; letöltés ideje: 2004. december 15.

³Forrás: Sztaricskai Tibor: Japán tőke Kelet-Európában – Nem nagyra törnek. In: HVG. 1998. május 30. (HVG melléklet: Japán mozdulat), p.80

⁴Forrás: Bassa Zoltán: Távol-keleti országok közvetlen beruházásai Magyarországon. In: Napi gazdaság, 1995. július 15. p.8

⁵Például az Agroferm 18 millió dolláros alaptőkéjéből a japán tulajdonosok (Tomen kereskedőház, illetve a Kyowa Hakkō Kogyō licencadó biotechnológiai cég) összesen 20%-al részesültek. A Világbank csoporthoz tartozó International Finance Corporation részesedése 15%-ot tett ki. A magyar HAGE, OKHB és Gabonakereskedelmi Kft. részesedése pedig összesen 65%-ot. Forrás: Négyesi Judit: Japán befektetések Magyarországon. In: Hungarian Market Report. 10/1991, p.8

⁶A japán tőkearány a Polifoam-nál 100%-ra, az Agroferm-nél 96%-ra, illetve a Salgótarjáni Üvegyapot Rt.-nél 66%-ra növekedett. Lásd: Sztaricskai Tibor: Japán tőke Kelet-Európában – Nem nagyra törnek. In: HVG. 1998. május 30. (HVG melléklet: Japán mozdulat), p.80

nélkül érték el. E japán érdekeltségű cégek a piaci viszonyok változásaira – hosszabb-rövidebb viszontagságok elszenvédeése ellenére is – rugalmasan reagálva fejlesztették, bővítették termékstruktúrájukat a kilencvenes évek folyamán. Mind három cégnél azonban 2000-2004 között tulajdonosi szerkezetváltás következett be, emiatt sorra megszakadt a „japán vonal”, ámde nyugati tőkerésszel mind három sikeresen tovább tevékenykedik.¹

A Suzuki magyarországi befektetése is sokban hasonlít az előzőekben felsorolt vállalkozásokhoz, bár ez egyfajta „megkésétt” beruházásnak is tekinthető.² Ugyanis az 1991-es vállalatalapítást több mint hat évig tartó tárgyalás-sorozat előzte meg. De a beruházási döntést megelőző időszak viszonyaiból kifolyólag itt is a zárt piacból, a nem liberalizált importból indultak ki a befektetők. Induláskor a 70 millió dollárt kitevő alaptőkéből 40 %-ot képviselt a Suzuki Motors Co. Ltd., 11%-ot az Itochu, 9%-ot pedig az International Finance Corporation (IFC) világbanki fiókkintézmény. A maradék 40%-ot a több mint 40 magyar vállalat részvételével alakult Autókonzern Rt. adta.³ A Suzuki-féle beruházási projekt volt az első olyan japán működőtőkebefektetés Magyarországon, amely a japán autóipari vállalat nyugat-európai termelő kapacitásainak áttelepítésével jött létre. A Suzuki Motors ugyanis tudatosan feladta spanyolországi termelési bázisát azért, hogy ezt a funkciót az Esztergomban létesülő zöldmezős üzeme vegye át.⁴

A beruházási előkészületek stádiumában a Suzuki még elsősorban a magyar belső piacra épített; annak mintegy 20%-ára, potenciálisan 30 ezer személygépkocsi eladására számított. Az 1992-es gyártás megindulásának az idejére azonban a feltételek teljesen megváltoztak, mert a hazai piac bővülő kínálata mellett zsugorodott a Suzuki-kategóriájú gépkocsik potenciális vásárlórétege. Ennek ellenére a gyártás beindulását követő évben mégiscsak sikerült elérni az új autók piacán a tervezett 20%-os részesedési arányt, 1994 folyamán pedig már az exportértékesítésekkel kezdték pótolni a kieső hazai keresletet és a csökkenő belföldi bevételt. Ehhez viszont 1994 elejére, a közösségi vámelőírások értelmében, az úgynevezett helyi tartalmat (*local content*), azaz a Magyarországról és az EU-ból származó alkatrészhányadot 60% fölé kellett emelni. Ennek a vámuági követelménynek a teljesítése kellett ahhoz, hogy a Suzuki gépjárművek a „Mi autónk” reklám szlogenhez híven magyar (származó) terméknek számítsanak. Egyébként a japán anyavállalat üzleti filozófiájával összhangban kezdetől fogva gyártásra és nem pedig összeszerelésre rendezkedtek be a Magyar Suzukinál. Már a gyártás tervezésekor végcélként jelölték meg, hogy a járművekben a motoron, a sebességváltón és a futóművön kívül minden alkatrész, a közösségi származási szabályoknak megfelelően, helyben, pontosabban a „kumulációs” tagországokban készüljön. A helyi beszállítók részére licencek vásárlásával, gépek, szerszámok beszerzésével, minőségbiztosítási rendszerek ismeretátadásával, szakmai tréningek finanszírozásával tet-

¹ Forrás: <http://www.polifoam.com>; <http://www.ursa.hu/>; Elérés ideje: 2005. március. 2.

² Lásd: Berényi Judit: Japán befektetések Magyarországon, 1995. (kézirat)

³ Az indulást követő 10 évben az egyes tőkeemelések alkalmával a japán anyavállalat a cég törzstőkéjének egyre nagyobb részét birtokolta. A legutóbbi 2001-es tőkeemelést követően a tulajdonosi szerkezet olyan arányban oszlott meg, hogy a 82 millió dolláros törzstőkéből a Suzuki Motor Corporation 97,52%-ot, az Itochu 2,46%-ot, a magyar részvényesek pedig mindössze 0,02%-nyi részt képviselnek. Forrás: JETRO Budapesti Iroda Japán vállalatok cégjegyzéke (2006)

⁴ Lásd: Hernádi András: Japán globális és (kelet-)európai tőkeexport politikája a 90-es években és a 21. század elején. In: Európai Tükör, 2003. 2.szám, p.127

ték lehetővé, hogy bekapcsolódjanak a termelési láncba. A fontosabb alkatrészek gyártására úgy volt elnyerhető egy megbízás, hogy a helyi pályázó cég úgynevezett technikai segítségnyújtási szerződés keretében gyártási technológiát vásárolt olyan japán vállalatától, amely Japánban a Suzuki Motor tradicionális beszállítójának számított.¹ A helyben előállított 60%-os hányad követelményét messze túlteljesítve az esztergomi gyár 26%-nyi részt, a helyi beszállítók további 29%-nyit állítanak elő; 15%-nyi pedig más európai forrásokból érkezik.²

A Magyar Suzuki ezzel a szerepvállalásával, illetve a több mint félszáz magyar alvállalkozó foglalkoztatásával nagyban hozzájárult a hazai járműalkatrész-gyártó háttérpar kiépüléséhez. További érdeme jelentős munkaerő-lekötő képessége. A japán érdekeltségű vállalat jelenleg közel 6000 főt foglalkoztat az esztergomi üzemében, közel 300 magyar céggel van üzleti kapcsolatban, a magyar beszállítóival együtt legalább 30 ezer munkavállaló kapacitását köti le.³

A külföldi tőkeimporttól általánosan elvárt harmadik hatás, ha közvetetten is, de kimutatható a technológiatranszferben. A Suzuki a helyi bedolgozó kis- és középvállalatoknak licenyszerződések, technikai segítség nyújtás formájában korszerű technológiát és know-how-t biztosít. Ezek – párosulva a magas színvonalú termelési kultúráról, minőségellenőrzésről tartott beszállítói szemináriumok, szakmai tréningek ismeretanyagával – hatást gyakorolnak műszaki fejlődésükre. Bármely beszállító, aki lépést akar tartani a fő megrendelőjével arra kényszerül, hogy kamatoztatva ezeket az ismereteket, tartsa vele a szintet, azért, hogy versenyképes maradjon a saját pozíciójában.

A Magyar Suzuki Rt. ma már a japán-magyar együttműködésnek az egyik legeklatánsabb eleme.⁴ A beruházási projektet mindvégig nagy figyelemmel kísérték a japán üzleti szférában is, ugyanis a Suzuki magyarországi befektetési tapasztalatai modellként szolgáltak az újonnan invesztálni szándékozó japán vállalatok előtt. A kedvező tapasztalatok erős motiváló tényezőként hatottak az Európában terjeszkedő más japán vállalatokra is, és számos esetben elősegítették – az egyébként óvatos, kivárós s az egyes ügyleteket nagyon hosszú ideig, aprólékosan előkészítő – potenciális japán beruházóknak befektetési döntéseik meghozatalát oly módon, hogy azok Magyarországot preferálják a régió más országaival szemben. A Suzuki betelepülése egy új befektetési hullámot indított el, ami változó intenzitással ugyan, de a mai napig tart. Ez az úgynevezett követő beruházások hulláma, amikor is egy multinacionális vállalat megtelepedett beruházását szakaszosan követi a tradicionális beszállítók és szolgáltatók egész sora. Ezek rendszerint olyan kis- és közepes méretű japán vállalatok, amelyek tőkeerejüknel fogva nem lennének képesek nemzetközi hatósugarú tevékenység végzésére, és saját kockázatukra nem terjeszkednének ismeretlen piacokon.

---

¹ Például a veszprémi Bakony Művek a Mitsuba céggel kötött ilyen szerződést ablaktörlők és kürtök gyártására. Az Egri Finomszerelvénygyárban pedig lengéscsillapítókat és gázrugókat állítottak elő a Showa vállalattal kötött licenyszerződés alapján. Lásd: Négyesi Judit: Japán befektetések Magyarországon. In: Hungarian Market Report. 10/1991, p.8

² A maradék 30%-nyi rész képezi a japán beszállításokat. Lásd: : Hernádi András: Japán globális és (kelet-)európai tőkeexport politikája a 90-es években és a 21. század elején. In: Európai Tükör, 2003. 2.szám, p.127

³ Forrás: Tájékoztató a 2005-2006. évi magyarországi japán beruházásokról. Külügyminisztérium, 2007. május.

⁴ 1991-2006 között több mint 750 millió dollár értékű beruházást eszközölt. Forrás: Külügyminisztérium, Japán referatúra, 2007. szeptember.

Japán vállalatok kereskedelmi képviselői

A japán beruházók a feldolgozóipari közvetlen külföldi befektetéseiket hosszan tartó, aprólékos előkészülettel tervezték meg, akár zöldmezős beruházásról, akár – a ritkábban előforduló – meglévő (idegen)kapacitás felvásárlásáról volt is szó. Ők, a nyugati befektetőkkel szemben, inkább kivártak, mert úgy látták, hogy a számos bizonytalanság és kockázat miatt jobb nem az elsők között megjelenni egy új piacon. Ugyanakkor a nagy japán ipari termék gyártók (gépjármű, irodagép és elektronika) exporteladásaik globális szinten való továbbnövelése érdekében, gyorsan megjelentek kereskedelmi képviselőkkel, s arra törekedtek, hogy idejekorán biztosítsák, illetve megerősítsék piaci pozíciójukat az új területen is. Az óvatos stratégia követése azért részben esetükben is fennállt: először kis befektetéssel képviselői irodákat nyitottak, amelyek feltérképezték az új piacot, s ha azt ígéretesnek találták, akkor nagyobb, de az esetek többségében 200-500 ezer dollárt nem meghaladó befektetéssel kereskedelmi leányvállalatot hoztak létre.¹

Felmérések szerint a japán vállalatok szokásos tengerentúli stratégiája mindig az exporttal indul, melyet a marketing és a szolgáltató hálózat kiépítése követ, amit – egyebek mellett – a piac felmérésére is felhasználnak. A közvetlen befektetéssel kapcsolatos döntés meghozatala sokkal később következik. A japán befektetők ezidáig a világ minden táján e modell szerint jártak el.²

Viszonylag nagyszámú japán kereskedelmi képviselő működik Magyarországon, amelyek az imént vázolt modellben tehát a kapcsolatépítés korai szakaszát testesítik meg. Az első kereskedelmi képviselőket 1990-91-ben létesítették japán irodagép-, fotóipari termék és egyéb műszergyártók (pl. Fujifilm, Hitachi, Nikon, Canon, Omron, Konica, Yamaha stb.), de gyorsan követték őket az autóiipari vállalatok is, mint például a Toyota (1991), Mazda (1992), Honda (1993) vagy a Bridgestone (1994). Úgy tűnik azonban, hogy jelenlétük ebben a formában csak az értékesítő-elosztóhálózat biztosítását szolgálja, és megelégszenek helyi piaci pozícióik ezen a szinten történő biztosításával. A belső piac méretei miatt eddig nem tervezték, hogy a modellben egy magasabb fokra lépjenek elő.

Az európai integráció kibővülésével ma már a japán beruházók sem nemzeti piacokban gondolkodnak. A közép-kelet-európai országok egyes piacainak „régioszerű” kezelése folytán például a Toyota 2004-ben Csehországot találta megfelelő befektetési helyszínnek gépkocsijai kedvező regionális elhelyezésére. 2005-ben pedig a Nissan Budapesten hozta létre regionális értékesítési központját, a Nissan Sales Central and Eastern Europe Kft.-t, amely hazánk mellett Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban látja el az importőri tevékenységet, s követi nyomon az értékesítést és elosztást. Emellett a Nissan márkakereskedői hálózatának piaci pozícióját erősítette az is, hogy a Nissan és a Renault Győrött nyitotta meg 13 millió eurós befektetéssel közös európai disztribúciós központját, melyből ellátják autókalkatrészekkel az ausztriai, csehországi, szlovéniai és szlovákiai márkakereskedéseket és szervizeket. A Bridgestone is az EU-n belüli regionális piaci jelenlétét kívánta fokozni azzal, hogy 190 millió eurós beruházás keretében jelenleg is építi Tatabányán gumiabroncs gyártó üzemét, ahol a termelés majd 2008-ban fog beindulni.

---

¹ Forrás: Berényi Judit: Japán befektetések Magyarországon, 1995. (kézirat)

² Forrás: Berényi Judit: Japán és a kelet-európai gazdasági kapcsolatok. In: Japán a kilencvenes években I: Gazdaság, politika, külkapcsolatok, BIGIS Közlemények, Budapest, 1995, p.24

A Bridgestone eme beruházásával az első olyan cég azon kereskedelmi képvisellel rendelkező japán vállalatok sorában, amely az egyszerűbb kereskedelmi szolgáltatási státuszról tovább lépve, termelő beruházást létesít Magyarországon.

Kizárólagos japán tulajdonú termelő üzemek

A kilencvenes évek második felétől kezdve egy új trend vált meghatározóvá a japán befektetők körében. Azaz a japán iparcikk gyártó vállalatok kereskedelmi célkitűzéseiket már nem direkt módon, vagyis kereskedelmi hálózatuk bővítéseként új képviselői irodák nyitásaival oldották meg, hanem feldolgozóipari tevékenység ide telepítésével.

Ennek részletezése előtt viszont érdemesnek tartom megjegyezni, hogy a kilencvenes évek első felében, az első nagyszabású japán tőkebeáramlás után néhány évre alábbhagyott a beruházási kedv. Ezt egyrészt azzal magyarázzák, hogy az akkortájt dúló délszláv háború földrajzi közelségét a potenciális befektetők távoli, „természetes védelemmel” felruházott anyaországukból fokozott kockázatként ítélték meg. Másrészt a kilencvenes évek legelején a japán buborék gazdaság kipukkadását követő recesszió, a nemzetközi konjunktúra romlása, valamint a jen felértékelődése miatti exportpozíció-vesztés világ szinten visszavetette a japán tőkekitelítést. Természetesen nem volt kivétel ez alól hazánk sem, ahol ezidőtájt egyébként is a privatizáció kötötte le többségében a külföldi befektetők figyelmét, amibe a japánok viszont a korábbiakban részletezett okok miatt nem kívántak intenzíven bekapcsolódni.

A kilencvenes évek második felében egy sor olyan esemény történt, amely javította Magyarország nemzetközi megítélését. Hazánk 1996-ban OECD tag lett; 1998-ban megindultak az EU-val a csatlakozási tárgyalások; 1999-ben belépett a NATO-ba; egyúttal a balkáni válsághelyzet is konszolidálódott. Ennek folytán újfent nagyobb figyelem irányult a japán befektetők felől térségünkre és benne Magyarországra.

A japán vállalatok befektetéseiben a kilencvenes évek második felétől egyre erősödő motivációs erőként hatott hazánk várható EU-tagsága. Az EU csatlakozással egységes és alacsonyabb vámtarifákra, egységes EU-konform adminisztrációra, továbbá a magyarországi termelő-üzemek „belföldi” státusza miatti kedvezőbb termékelhelyezésre számítottak. Emellett persze a nyugat-európainál relatíve alacsonyabb áron rendelkezésre álló, jól képzett munkaerő jelenléte továbbra is fontos tényező maradt.

Már 1995 óta egyes japán vállalatok az EU-csatlakozás perspektíváját mérlegelve hozzánk telepítették gyártókapacitásaik egy részét. A nagyobb FDI-beáramlási hullám viszont 1997 táján indult be.¹ A japán elektronikai ipar fogyasztói termékeket gyártó nagyvállalatai közül egyesek ázsiai termelő-kapacitásaik egy részét kezdték áttelepíteni Európába, ugyanis egyre nagyobb vámterheket voltak kénytelenek viselni az EU piacára szánt, Távol-Keleten gyártott iparcikkeik után.² A cégek sorában a Sony volt az első, aki a szigorodó szabályok miatti exportvesztései kompenzálására hazánkban létesített gyártóüzemet 1996-ban. Példáját követte további három neves autó-audio hi-fi gyártó: a Clarion, az Alpine és a Shinwa. Magyar leányvállalataik egyaránt az EU piacára irányuló exportjuk bázisát képezik.

---

¹ Hernádi András – Bassa Zoltán: Az EU-csatlakozás hatásai a magyar-japán gazdasági kapcsolatokra – következtetések és ajánlások a magyar külgazdasági stratégia számára, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 2004 (kézirat) p.31

² Forrás: Morita Tsuneo: Japanese Economic Interest in Central Europe. http://morita.tateyama.hu/pdf_english/english-02.pdf; elérés dátuma: 2005. április 9.

Számos japán autóalkatrész gyártó is ezzel a beruházási hullámmal érkezett. A Denso, amelyet globális jelenléte miatt multinacionális vállalatként tartunk számon, azért nyitotta meg leányvállalatát hazánkban, hogy a Lengyelországban működő gépjármű-összeszerelő Isuzunak a fő beszállítója legyen, továbbá azért, hogy megerősítse európai pozícióját a dízel adagoló-pumpa piacán a fő konkurencsával, a német Bosch-sal szemben. A már jelenlévő Suzuki, illetve az újonnan betelepült Denso is, mint nagy beruházók maguk után vonzották számos otthoni beszállítóikat. Ezzel megindulhatott a kis- és közepes méretű japán vállalatok „követő” beruházásainak máig tartó folyamata. Ezek a betelepült japán cégek többnyire olyan félkészterméket, alapanyagot állítanak elő fő vevőjüknek, amelyekre szigorú japán minőségi követelményeknek kell teljesülnie. Mivel magyar gyártók, de gyakran más európai üzemek sem képesek bizonyos ipari termékekből kellő méretű sorozatokat gyártani, s azokhoz megfelelő minőségi garanciákat nyújtani, ezért a jelenlévő nagy vállalatok kénytelenek ezeket Japánból export útján beszerezni. A japán szállítók viszont gyakran úgy döntenek, hogy a szállítási és egyéb termelési költségek megtakarítása, a folyamatos üzletmenet biztosítása érdekében inkább vevőjük új termelő központjának a közelében létesítenek kapacitást, és helyben gondoskodnak alapanyag ellátásukról. Így határozott többek között a Taiho Kogyo (csapágy gyártó; 2000), a Diamond Electric (gyújtótekeres gyártó; 2000), a Musashi Seimitsu (vezérműtengely és lengőkar gyártó; 2000), a Mitsuba (elektromos motor gyártó; 2001), vagy a Toyo-Seat (autóülés gyártó; 2002), az Asahi Glass (szélvédő, autóüveg gyártó; 2004) és a Sanoh (fém és műanyag fékcső, üzemanyagtömlő gyártó; 2006) is, amikor létrehozta magyarországi üzemét. Ugyanez a trend figyelhető meg a japán elektronikai beruházások körében is. Így a TDK (1996) magyar termelőbázisáról szállítja a régióban jelenlévő szórakoztató-elektronikai cikkgyártóknak a különféle híradástechnikai termékeikhez szükséges transzformátorokat és egyéb elektronikus alkatrészeket. Néhány további példával élve: a Hitachi és Hayakawa japán vállalatok érdekeltiségébe tartozó Europe Wire and Cables (1997) elektromos kábelek, míg az SMK japán csoport (2000) távirányítók és csatlakozók gyártására és beszállítására, a Sanyo mobiltelefon-akkumulátorok (2000), majd termékpalettáját bővítve kisgépakkumulátorok (2001), napelemek (2005) és légkondicionáló berendezések belső egységeinek összeszerelésére létesített termelő-kapacitást.

Mind a járműalkatrész, mind az elektronikai termék- és alkatrész-gyártókra jellemző, hogy zöldmezős beruházásként jöttek létre vagy kizárólagos japán tulajdonban, Japánból eszközölt közvetlen befektetéssel, vagy egyéb európai japán vállalatok, japán érdekeltiségű létesítmények befektetése folytán. Vegyesvállalati formával gyakorlatilag nem találkozunk a befektetések ezen körében, kizárólag külföldi tulajdonúak a termelő cégek.

A Magyarországon működő japán érdekeltiségű üzemek exportorientált befektetésekként jöttek létre, révén hogy a nálunk előállított termékeiket az Európai Unió piacára szánják. Exportorientáltságuk viszont nagyfokú importfüggőséggel párosul. Ugyanis a gyártóüzemek többségében nagy arányban használnak Japánból importált alkatrészeket. Ezek az importalkatrészek további feldolgozás és végtermék-összeszerelés után, jelentős részben beépülnek az EU felé irányuló magyar exportba. Következésképpen a feldolgozóipari japán közvetlen befektetések „kiegyenlítő” hatást gyakorolnak a magyar külkereskedelmi mérleg deficitjére. A magyar – japán kétoldalú kereskedelmi forgalomban régóta megnyilvánuló aszimmetriát ugyanis – azaz, hogy a Japánból származó magyar import többszörösen meghaladja az oda

irányuló magyar exportot – jelentősen mérsékli a magyarországi japán leányvállalatok által előállított termékek EU-ba irányuló exportja.

A legtöbb japán érdekeltégű vállalat csak szűk keretek között veszi igénybe magyar alvállalkozók szolgáltatásait. Azon hazai beszállítók köre, akiket közvetlenül bevonnak a termelésbe, még korlátozottabb. Számos japán feldolgozóipari vállalat megköveteli beszállítóitól a megfelelő nemzetközi minőségbiztosítási rendszer meglétét, azonban a magyarországi beszállítók jelentős része képtelen finanszírozni ezek bevezetését és alkalmazásukkal járó pótlólagos fejlesztési költségeket. Különösen a gépjárműalkatrész gyártásnál vannak szigorú minőségi és pontossági követelmények érvényben. Ezeknek a hazai beszállítók még ritkán tudnak eleget tenni tőke, know-how és technológia hiányában. De sok esetben olyan alapvető probléma megléte szól hazai cég alkalmazása ellen, minthogy az nem tartja pontosan a határidőt, vagy nem teljesíti a szállítást megbízhatóan, folyamatosan. A tapasztalatok szerint a hazai tulajdonban lévő kis- és közepes vállalatok elsősorban olyan másodlagos szolgáltatásokra kapnak megbízást, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak a gyártási folyamathoz. Például sok esetben magyar tervezőirodával készítetik el a beruházásokhoz kapcsolódó építési terveket, továbbá a kivitelezéssel is hazai céget bízhatnak meg. A nagyobb beruházásoknál magyar cég üzemelteti az üzemi étkezdét, helyenként az épület-karbantartást is. Helyi vállalkozót bíznak meg őrző-védő, környezetvédelmi és hulladékkezelési feladatok ellátására, kertészkedésre. Esetenként szállítmányozási és fuvarozási szolgáltatásokkal is kapcsolódhatnak magyar érdekeltégű cégek a nálunk működő japán termelőközpontokhoz, de kapnak alvállalkozói megbízást csomagolóanyagok, raklapok és egyéb csomagolástechnikai segédanyagok beszállítására is. Általánosságban viszont megállapítható, hogy ezen cégek anyagfelhasználásának csekély része származik a hazai iparból, jelentős alkatrész szükségletüket tehát importból fedezik, s zömében nyugati EU-tagállamokból, Távol-Keletről vagy Japánból behozott anyagokat használnak fel termékeik előállítására. Következésképpen legtöbbjük a magyar gazdaság szereplőitől lényegében elszigetelődve, „enklávé” szerűen működik; mondhatni: a hazai gazdaságba való beágyazottságuk alacsony.

Az európai integráció keleti bővülésével egyre több japán érdekeltégű termelővállalat ismerte fel, hogy végtermékeinek helyi hozzáadott értékhányadát növelnie kell ahhoz, hogy fenntartsa továbbra is versenyképességét az EU piacain. A japán vállalatok közötti kapcsolatrendszernek fontos eleme a helyi beszállítói cégek toborzása és segítése, de ez irányú hajlandóságuk különösen akkor érvényesül, ha a tőkefogadó ország döntéshozói partnereik ebben a programban. Ezért a magyar hatóságoknak ezzel kapcsolatos egyik fontos teendőjük, hogy egy átfogó, konzisztens, egyben „esélyteremtő” támogatási rendszert kidolgozzanak, amivel előmozdítják a kis- és középvállalatokból álló hazai beszállítói kör szorosabb kapcsolódását a betelepített külföldi (japán) vállalatokhoz.¹

A japán termelővállalatok magyarországi közvetlen tőkebefektetői tevékenysége kapcsán még feltétlenül szólni kell az EU-csatlakozás rájuk gyakorolt hatásairól. Noha a magyarországi japán befektetőknek már a kilencvenes évek második felétől az egyik legerősebb beruházási motivációt hazánk EU-tagsága jelentette, a csatlakozás – működésükre nézve – azért számos hátrányos változást is hozott. Többek között megszűnt a magyar tőkevonzási politika autonóm befektetés-ösztönző rendsze-

---

¹ Forrás: Hernádi András – Bassa Zoltán: i.m. p. 33.

rének fontos támogatási formája, azaz a vámszabad területek alapításának és üzemeltetésének lehetősége. A szabályozásban bekövetkező változások nyomán megszűnt a vámszabad területekre behozott és onnan összeszerelés, feldolgozás után az EU-ba exportált termékekre vonatkozó vám- és forgalmi adó visszatérítés. Sőt Japánból áthajóztatott termelőeszközök is vám- és ÁFA-kötelessé váltak. A vámszabad területi engedmények megszűnése azokat a japán érdekeltségű vállalatokat érintette különösen előnytelenül, amelyek alkatrész- és alapanyag szükségletük nagyobb részét Japánból vagy más nem EU-országból szerezték be, s amelyek még nem építették ki megfelelő nagyságú helyi és regionális beszállítói hálózatukat. Ezt a kedvezőtlen változást valamelyest ellensúlyozza a csatlakozással érvénybe lépett – egységes közösségi kereskedelem- és vámpolitikának alárendelt – közös vámtarifa (*Common Customs Tariff*) alkalmazása. Az EU közös vámtarifája által alkalmazott vámtételek ugyanis a Japánból hazánkba importált legtöbb termék esetében kedvezőbbek, mint amiket az azt megelőző legnagyobb kedvezményes elbánással (*Most Favored Nation Treatment*) ugyanezen vámköteles árukörre nyújtottunk.¹ A közös vámtarifa bevezetésével kétségtelenül számos termék esetében kedvezőbb pozícióba kerültek a japán exportőrök, de a hazánkban jelenlévő japán közvetlen tőkebefektetők működését a bekövetkezett változások megdrágították. A közvetlen tőkebefektetések számára nyújtott beruházási- és adókedvezmények megszüntetését, illetve ezek EU-konform fejlesztési adókedvezményekre történt felváltásával „hátra hagyott űrt” is előnytelen változásként könyvelhette el számos jelenlévő japán vállalkozás. További negatív tényező, hogy az elmúlt években a termelékenység meghaladó bérnövekedések és forint felértékelődések miatt komoly fajlagos bérköltség emelkedés következett be, mely a régió többi országához képest, magas mértéke miatt, csökkentette Magyarország tőkevonzó képességét. A helyzetet tovább súlyosbítja a munkabérek után fizetendő magas társadalombiztosítási járulék szint és a nagyon magas ÁFA szint. Az újonnan bevezetésre váró, az EU által nem előírt adónemek, valamint ille- tékek emelése is – joggal – visszatetszést vált ki a japán cégek körében.

Az utóbbi időben súlyos problémát jelent a megtelepedett japán cégek számára az is, hogy telephelyeik nagyobb vonzáskörzetében munkaerőhiánnyal kell szembesülniük, és egyre nehezebben találnak megfelelő számú és képességű betanítható szakmunkást gyártósori és gépkarbantartói munkára. A legnagyobb japán befektetők (Suzuki, Denso és Ibiden) úgy próbálják biztosítani a megfelelő munkaerő-utánpótlást, hogy a magasabb munkanélküliségi rátával, kevés munkalehetőséggel rendelkező távoli régiókból vagy a szomszédos Szlovákiából toboroznak olcsóbb munkaerőt, amelyet aztán a gyártóüzemhez közeli saját vagy bérelt munkásszálláson szállásolnak el. Az ilyen intézkedések értelemszerűen tovább emelik e cégek bérköltség-kiadásait.

Annak ellenére, hogy leépítéssel és kapacitás-áthelyezéssel párosuló japán cégek tömeges kivonulási hullámától nem kell tartanunk, mindenképpen intő jelzésnek kell vennünk, hogy a tőkevonzásért folyó regionális versenyben egyre inkább lemaradunk, s hogy a befektetők nagy beruházások létesítésére egyéb régióbeli országban választanak befektetési helyszínt. Pozíciónk újbóli megerősítése érdekében versenyképesebb beruházás-támogatási rendszer kifejlesztésére lenne szükség, amely tőkevonzó támogatási formákon túl a tőkemegtartásnak is konzekvens feltételrendszert teremt. Emellett nagyobb súlyt kellene fektetni a szakképzés és felnőttoktatás kor-

---

¹ Forrás: Hernádi András – Bassa Zoltán: i.m. p.21-23.

szerúsítására és fejlesztésére, hogy ezek jobban illeszkedjenek a munkaerő-piaci igényekhez és hathatós megoldásként szolgáljanak az egyre komolyabb problémát jelentő szakmunkáshiánnyal szemben.

A japán közvetlen tőkebefektetések egyéb formái

K + F beruházások

Magyarországon mindössze három olyan jelentős japán érdekeltségű vállalkozás van, amely K + F tevékenységet folytat. Az első ilyen hazai japán befektetés termelőtevékenységhez kapcsolódik, s mindeközül egyedülálló módon magyar fejlesztés és japán tőke szerencsés találkozásából született. Egy magyar szabadalom továbbfejlesztésére a japán Furukawa vállalat 1991-ben létrehozta hazánkban a Furukawa Elektromos Technológiai Intézet nevű kutatótelepét. A cég kutatási tevékenysége arra irányult, hogy a szilikon kompozit szigetelő magyar szellemi terméket a gyakorlati felhasználásra alkalmassá tegye, továbbá méretgazdaságos gyártását megoldja. A sikeres kutatás eredményeképpen a szabadalmaztatott termék gyártására 1993-ban megalapították a Furukawa Electric Kompozit Szigetelő Kft. villamos-szigetelő üzemét. A vállalkozás a magyar Pannonplastot is magába olvasztotta, de kizárólagos japán tőketulajdonban működik.¹

A japán Tateyama vállalat a nemzetközileg elismert magyar informatikai kreativitásra alapozva hozta létre 1997-ben Tateyama Magyar Laboratórium Kft. kutató-fejlesztő központját. A vállalkozás a „japán hardver” és a „magyar szoftver” eredményes kombinációja, mivel a 100%-osan japán tulajdonban lévő cég japán technológiai háttér mellett kiválóan képzett magyar programozó-mérnököket alkalmaz szoftverek és innovatív technológiák fejlesztésére. A kutató központ a mesterséges intelligenciára alapozva olyan számítástechnikai szolgáltatások kifejlesztésén dolgozik, amelyek például mozgás- vagy beszéd felismerésen, illetve az emberi arc detektálásán és azonosításán alapulnak.² A magas hozzáadott értékű magyarországi fejlesztéseket a Tateyama elsősorban saját termékcsaládjának kiterjesztésére használja fel, de mint szolgáltató más cégek megrendelésére is fejleszt ki rendszereket. A cég biztonságtechnikai kutatás-fejlesztési projektben a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel is együttműködik, és fogad egyetemistákat szakmai gyakorlatra is.³ Ez a tevékenysége jól illusztrálja a technológiai transzfer hatás érvényesülését, mert vitathatatlanul hozzájárul – ha csak szűk körben is – a magyar szakemberek tudása technikai színvonalának és versenyképességének emeléséhez.

A világ egyik leggyorsabban fejlődő, magas hozzáadott értéket termelő, de rendkívül magas kockázatú iparága, a biotechnológia területén is a közelmúltban létrejött egy magyar-japán innovációs kutatási projekt. Közép-Európa legnagyobb komplex gyógyszerkutatási szolgáltatásokat nyújtó biotechnológiai vállalata, a magyar alapítású ComGenex Rt. a japán OncoTherapy Science-szel együttműködési szerződést kötött 2005-ben, amely értelmében a két cég 50-50 százalékos befektetéssel közös vállalatot alakított új rák elleni hatóanyagok kutatására és fejlesztésére. Az együttműködés keretében a két fél saját biotechnológiai tudásbázisát biztosítja,

¹ Lásd: Hernádi András: Japán globális és (kelet-)európai tőkeexport politikája a 90-es években és a 21. század elején. In: Európai Tükör, 2003. 2.szám, p.128

² Forrás: <http://tateyama.hu>; elérés ideje: 2005. március 20.

³ Forrás: www.mit.bme.hu/projects/ibar04.html; elérés ideje: 2005. március 20.

bizonyos üzleti feltételek mellett, a közös vállalat számára. A közös gyógyszerkutatósi projekt indításához a szükséges anyagi erőforrásokat kockázati tőke formájában teremtették elő, s ezt követően kezdték meg a rákellenes szerek kutatását, mely kutatási eredményeket a jövőben tovább viszik majd preklinikai és klinikai vizsgálatokra is.¹

A feldolgozóipari japán beruházások magyarországi termelő központjaikban nem folytatnak K + F tevékenységet. A nagyobb autóiipari beruházásoknál (pl. Suzuki vagy a Denso) a gyártáshoz kapcsolódóan végeznek ugyan szűk keretek között kutatást, de ezek a tevékenységek többnyire a meglévő gyártókapacitások optimalizálását, fejlesztését-javítását (*kaizen*-tevékenység) szolgálják. Gyártógépek, termékek tervezésével, ki- és továbbfejlesztésével foglalkozó mérnöki tervezői munkát a cégek Japánban hagyták. Ezért általános az a gyakorlat a magyarországi japán termelővállalatoknál, hogy új termék vagy gyártósor bevezetése esetén Japánból delegálnak szakember csoportokat, akik beüzemelik a már előzetesen Japánban letesztelt gépsorokat és előkészítik az új termék tömeggyártását.

A magyarországi japán termelő vállalatok sorában az Ividen lesz az első olyan cég, amely a közeljövőben úttörő kezdeményezést indít el azzal, hogy termelőtevékenysége mellett jelenlétét egy kutató központ felállításával kiterjeszti a K + F területére. A 100 millió eurós beruházással 2004-ben létre hozott dunavarsányi gyártóüzem dízelmotorok kipufogórendszeréhez gyárt kerámia alapú részecskeszűrőket, amely beruházás, méreteit és a foglalkoztatottak számát tekintve, a harmadik legnagyobb japán termelő beruházás a hazai szekunder szektorban. Jelenleg még tervezés stádiumában van a K + F projekt, de tervek szerint magyar mérnökcsoport a részecskeszűrők működés közbeni teljesítményét fogja vizsgálni tesztpados mérésekkel, amelyek a termékfejlesztést, a minőségjavítást, valamint az ügyfélkapcsolatok erősítését fogják várhatóan szolgálni.

Mint ahogy a Nokia, GE, IBM vagy az Ericsson példája is mutatja, számos nagyvállalat létesített hazánkban már nagy volumenű beruházást kifejezetten kutatási céllal.² Úgy gondolom, hogy ez az egyik olyan területe a japán – magyar befektetési kapcsolatoknak, ami még teljes mértékben kiaknázatlan, de következetes fejlesztése esetén jelentős hasznot hozna tőkeküldőnek és tőkefogadónak egyaránt. A magyar befektetésösztönzésnek Japán vonatkozásban (is) érdemes lenne nagyobb hangsúlyt fektetnie kutatás-fejlesztési célokat szolgáló beruházások megnyerésére kiváltképpen az információs technológia, mobil-telekommunikáció, valamint a biotechnológia területein. További japán K + F beruházások vonzására referenciaként szolgálhatnak a kutató-fejlesztő központokkal jelenlévő egyéb nemzetiségű óriáscégek a nálunk elért üzleti sikereikkel. Továbbá a K + F tevékenységgel jelenlévő japán érdekeltségű beruházások eredményes magyarországi tevékenysége, valamint az Ividen jövőre felálló kutató központjának működése is ösztönzőleg hathat újabb japán befektetőkre. Amint a kilencvenes évek elején a Suzuki beruházását sok japán potenciális befektető modellként szemlélte, úgy e beruházások is meggyőző alapként szolgálhatnak számos japán vállalatnak kutatási tevékenysége idetelepítésére.

---

¹ Forrás: MTI Direkt. <http://ots.mti.hu/news.asp?newsid=32543>. Letöltés ideje: 2007. október 27.

² Forrás: Halaska Gábor: Regionális központok elhelyezése. Vadászat óriásokra. In: Figyelő. 2004. augusztus 12-18. p.68-p.69

Befektetések a szolgáltatási ágazatokban

A feldolgozóipari japán termelő-beruházások folyamatos gyarapodása arra ösztönzött számos japán vállalatot a tercier szektorból, hogy hagyományos ügyfél kapcsolati körét helyi jelenlét biztosításával az új piacon is tovább szolgálja. Emellett más európai japán vállalatok is kedvező üzleti lehetőségek reményében, másrészt piaci pozíciójuk erősítése érdekében kezdték kiterjeszteni szolgáltatási tevékenységüket Magyarországra, kiváltképp a jelenlévő potenciális japán ügyfélkört célozva meg. A japán érdekeltségű termelő központok logisztikai kiszolgálására, szállítmányozási-, vámkezelési és raktározási feladatok ellátására több japán vállalat nyitott cégirodát Budapest vonzáskörzetében. Székhelyválasztásuk nagyban igazodott a betelepült japán gyártóüzemek, feldolgozóipari leányvállalatok földrajzi elhelyezkedéséhez, mert azok többsége telephelyét Budapestet övező 80-100 km-es sávban, Pest és annak szomszédmegeiben létesítette. Tavaly a JETRO japán cégjegyzéke szerint 6 japán szolgáltató volt jelen a magyar logisztikai piacon, melyek mindegyike nyugat-európai japán leányvállalatok befektetéseivel létrehozott fiókirodaként működik. A logisztikai szolgáltatók mellett megjelentek az üzleti környezet különböző területeire szakosodott japán cégek is, amelyek budapesti cégirodáikból, japán szakemberek alkalmazásával a magyarországi japán vállalatok jogi és üzleti tanácsadását, adóügyi-, könyvviteli- és könyvvizsgálói feladatait látják el.

Az elmúlt években folyamatosan bővülő beutazó turizmus japán relációban az 1990-es 40 ezer főhöz képest 2006-ra éves szinten mintegy 100 ezer fős piacot teremtett a magyar idegenforgalomban. A növekvő japán vendégszámra alapozva három japán idegenforgalmi szolgáltató is úgy döntött, hogy európai leányvállalataik révén képviselői irodát létesítenek Budapesten. 2001-ben megjelent a Miki Travel japán utazási ügynökség, 2002-ben Japán legnagyobb utazási irodája, a JTB érdekeltségi körébe tartozó Travel Plaza International a dán Tumlare Corporation-nal közösen állította fel irodáját, a Net Travel Service-t, továbbá 2005-ben maga a JTB is megjelent, és JTB Europe Ltd. Branch Office Hungary néven megalapította magyarországi fióktelepét.

A szolgáltatóiparba befektető japán vállalatok főváros-központúságával kapcsolatban még egy fontos szempontra hívnám fel a figyelmet. A Magyarországon élő japánok száma közel 1100 fő.¹ Ami pedig a japán üzletemberek számát illeti, Európában a kilencedik helyen állunk a rangsorban.² A japán kolónia többségében Budapesten él, az egyetlen olyan magyar városban, amely többé-kevésbé megfelel egy világváros kritériumainak. A főváros közeli régióban működő japán vállalatok japán alkalmazottai, mivel rendszerint több éves szolgálati kiküldetést teljesítenek, általában családdal együtt tartózkodnak Magyarországon. Életminőség tekintetében többségük Budapesten preferálja, ezért általános gyakorlat köreikben, hogy a fővárosban telepednek meg családjukkal, a tartósan kiküldött családfők pedig naponta ingáznak budapesti otthonuk és akár 1–1,5 órányi autóútra levő vállalatuk között. Az itt élő japán családok iskolás korú gyermekeik oktatását kizárólag Budapesten oldják meg. 2004-ig az volt a bevált gyakorlatuk, hogy a gyerekeket angol tannyelvű iskolák mellett délutá-

¹ Forrás: Budapesti Japán Nagykövetség honlapja. Magyar-Japán kapcsolatok. http://www.emb-japan.go.jp/hun/index_hu.htm; elérés ideje: 2007. október 6.

² Forrás: Morita Tsuneo: Japanese Economic Interest in Central Europe. http://morita.tateyama.hu/pdf_english/english-02.pdf; elérés dátuma: 2005. április 9.

ni japán kiegészítő iskolába járatták.¹ A hazánkban tanuló japán diákpopoláció növekedése, valamint a helyi japán kolónia lobbitevékenysége eredményeként 2005-ben megnyitották Budapesten a hivatalosan akkreditált japán tannyelvű iskolát, amely japán tanterv szerint működik, s ahova a japán Kulturális és Tudományügyi Minisztérium delegál 10 tanárt Japánból a közel 80 diák iskolai oktatására.

Az életminőség kérdése, legyen akár szó szórakozási, művelődési és tanulási lehetőségekről, akár a fogyasztói piaci termékínálat (áru és szolgáltatás) minőségéről, különösen fontos tényező japán közvetlen külföldi befektetések megnyerésében. Úgy vélem, hogy a közép-kelet-európai régió országainak EU-taggá válása új dimenziót nyitott a működőtőke-befektetésekért folyó regionális versenyben. Mivel az ipari infrastruktúra a régió országaiban hasonló szinten van, továbbá hogy a közösségi regulák nemzeti joggyakorlatba történő átültetésével a konvergencia elve látszik érvényesülni ezen tőkefogadó országok üzleti- és befektetési környezetének működését szabályozó jogintézmény feltételrendszerében, egyre inkább indirekt eszközökkel, jó befogadó környezet kialakításával kell sikraszállni és segíteni a japán tőke magyarországi jelenlétét.

5. A JAPÁN-MAGYAR BEFEKTETÉSI KAPCSOLATOK VÁRHATÓ TRENDJEI

Az EU közép-kelet-európai kibővülését követően is – valószínűsíthetően – még jó ideig fennmarad az a trend, hogy japán vállalatok az újonnan csatlakozott országokba, így Magyarországra telepítik nyugat-európai kapacitásaik egy részét. Feltételezhetően ez mindaddig úgy lesz, amíg a munkaerő-, infrastrukturális- és egyéb üzelmeltetési költségszint ki nem egyenlítődik a nyugat-európai EU-tagok átlagával. Az újabb közvetlen tőkebefektetések a feldolgozóiparban, elsősorban az autó- és elektronikai alkatrészgyártás területén várhatóak. A japán működőtőke-beáramlások főáramát a már jelenlévő nagy beruházások kapacitásbővítő pótlólagos befektetései, és ezek alkatrész ellátásába lokálisan beszálló kis- és középméretű japán beszállítók újabb beruházásai fogják adni. Egy-két ezer főt foglalkoztató nagy beruházás megvalósulásával a jövőben csak akkor számolhatunk – még a legoptimistább esetben is –, ha belátható időn belül versenyképes infrastrukturális háttérrel tudunk kiépíteni a jelenleg még elmaradottabb régiókban. A japán termelővállalatok többségének centrális elhelyezkedése ugyanis már nem teszi lehetővé, hogy Pest és az azt körülölelő megyékben ilyen nagyságrendű megfelelő munkaerőt biztosítsanak. Ezért az ország egyéb területeinek (perem-megyéinek) nagy beruházók előtti vonzóvá tételéről a magyar területfejlesztésnek mihamarabb gondoskodnia kell.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Magyarországnak nemcsak feldolgozóipari kapacitások megkötésével kellene újabb japán működőtőkét vonzania az országba, hanem a nagyobb hozzáadott értéket termelő szolgáltató szektorba történő japán tőkebeáramlást kellene előmozdítani, például regionális szolgáltató központok létesítésének ösztönzésével. Ehhez hazánkban növelnie kell mind a rendelkezésre álló anyagi erőforrásait, mind a humán erőforrások mennyiségét és minőségét. Előtérbe kell például kerülnie a magas fokú szakképzettségnek és a hatékony nyelvtudásnak, illetve növekvő fontosságot kell tulajdonítani a hírközlésnek és közlekedésnek, a

---

¹ Morita: Japanese Economic Interest in Central Europe című tanulmányában 60 főre tette az iskolába járó japán gyerekek számát. A tanulmány a 2000. évi állapotokra utal. Lásd: http://morita.tateyama.hu/pdf_english/english-o2.pdf; elérés dátuma: 2005. április 9.

pénzügyi- és infrastrukturális hálózatok továbbfejlesztésének. Többek között ezért is sürgős feladattá válik legalább néhány olyan vonzó vidéki központ kifejlesztése, amely Budapest mellett képes lesz kielégíteni a magasabb életminőség, de legalább is a világvárosi kritériumok alapvető feltételeit.

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozásával a szolgáltatások terén több új lehetőség nyílt meg a külföldi, így a japán befektetők előtt is. Természetesen nehéz előre jelezni, hogy a számos kínálkozó új befektetési lehetőség közül mely területek fognak valójában japán működő tőkét vonzani. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül két olyan területet kívánok körvonalazni, amely véleményem szerint jelentősebb távol-keleti befektetői érdeklődésre tarthat számot.

Magyarország regionális logisztikai központtá válása és az ehhez kapcsolható potenciális japán befektetések

Az Európai Unió keleti irányú expanziója, valamint Horvátország belátható időn belüli esetleges EU taggá válása, véleményem szerint, jelentős mértékben módosíthatja a tengerentúlról beérkező nemzetközi szállítmányoknak Európát átfogó áruáramlási útvonalait. Az uniós támogatással épülő transzkontinentális autópályahálózat, az adriai kikötők logisztikai feltételeinek nagy léptékű fejlesztése megváltoztathatja a logisztikai csomópontokat, s éppen Magyarország javára. A Távol-Kelet és Európa gyártóüzemei között hajózó autó- és elektronikai alkatrészeket, késztermékeket és egyéb gépipari komponenseket nem kellene felhajtogatni az észak-európai kontinens nagy kikötőibe, a belgiumi Antwerpenbe, a hollandiai Rotterdamba vagy éppen a németországi Hamburgba, hanem a földrajzi távolságok kedvezőségét mérlegelve, az importáruk a szlovéniai Koperbe, a horvátországi Fiuméba vagy a romániai Constantába érkezhetnének be. Azzal, hogy a Távol-Keletről jövő nemzetközi áru fuvar egy déli kikötőben, s nem pedig északiban köt ki, a szállítási idő akár 2–5 nappal is rövidülhet, ez pedig végső soron jelentős idő és (fuvar)költség megtakarítást eredményezne az Európában – s így hazánkban is – jelenlévő távol-keleti, így a japán vállalatok számára.

Másfelől megállapítható, hogy napjainkban a Távol-Kelet és Európa közötti kereskedelem tömegének jelentős része tengeri konténerforgalom útján bonyolódik le. A globális konténerpiac viszont jelenleg gyorsabb ütemben fejlődik, mint akár a tengeri hajófuvarozás (ideértve a fő tengeri útvonalok szűk keresztmetszetét jelentő csatornák és szorosok korlátozott átbocsátóképességét is), akár a kikötői kapacitások. Ugyanakkor a termékek és szolgáltatások területén megmutatkozó nemzetközi árversenyben egyre fontosabb költségcsökkentő tényezővé válik a fuvaridő és a fuvar költség. Ezért úgy vélem, hogy a távol-keleti forgalomban a jövőben felértékelődhet a nemzetközi szárazföldi közlekedési folyosók, és ezen belül is a vasúti kapcsolatok szerepe. A kombinált konténeres szállítás fejlesztésével, így a transz-szibériai vasútvonal és az adriai kikötőktől Moszkváig vezető, 5. számú pán-európai közlekedési folyosó együttműködésében rejlő lehetőségek kiaknázásával, optimális vasúti és közúti szállítási rendszerek és ehhez kapcsolódó megfelelő nagyságú konténeres árukezelő kapacitások kialakításával a távol-keleti országok európai tengeri áruforgalmának egy jelentős része kiváltható lenne, amely egyébként komoly költségelnyökkel is járna. A transz-szibériai vasúton ugyanis a szállítmányok 15–20 nap alatt érhetnének térségünkbe, szemben a jelenlegi tengeri fuvarozás és az azt követő szárazföldi áruterítés közel 25–40 napos szállítási időigényével. A rövidebb szállítási idő pedig végső soron jelentős nagyságú többlet-árúkeszlet lekötése alól mentesíte-

né az EU-ban jelenlévő távol-keleti, így többek között a japán termelő vállalatokat is. Mivel az 5. számú európai közlekedési folyosó Magyarországon keresztül vezet, továbbá, hogy a magyar-ukrán határon, Záhonymál találkoznak össze a Nyugat és Kelet eltérő nyomtávú vasútvonalai, ezért hazánk jó eséllyel szállhatna harcba Európa és Ázsia közti vasúti áruforgalom és tranzitfuvarozás európai uniós hídfőállásának pozíciójáért. Az európai uniós infrastrukturális fejlesztések keretében megvalósuló autópálya-hálózat keleti irányú épülése, a térségi területfejlesztés részeként a schengeni határon működő záhonyi intermodális logisztikai központ korszerűsítése, gépesített konténer-átrakásra alkalmas nagyüzemi gépparkkal történő ellátása, továbbá a vasúthálózat infrastrukturális fejlesztése, és nem utolsósorban a teherszállító vasúti eszközpark minőségi és mennyiségi összetételének javítása felértékelné hazánk szerepét a vasúti tranzitfuvarozásban, s akár biztosíthatná Záhony számára a régió belül azt a szerepkört, hogy a transz-szibériai vasútvonal európai áruszállításainak egyik fő elosztóbázisa legyen. Ezen feltételek megvalósítása nemcsak régió szinten szolgálná a szomszédos országok közötti szállítási együttműködés elmélyülését, hanem távol-keleti (kínai, japán és koreai) vállalatok számára is sokoldalú üzleti-befektetési lehetőséget kínálna átrakás, szállítás és logisztika területein egyaránt.

Délkelet-Európából Nyugat- vagy Észak-Európába, illetve (Távol-)Keletről Nyugat- és Délkelet-Európába történő áruszállítás során az áruknak Magyarországon keresztül kell haladniuk; ez a tény önmagában is, egy jó ideig nem másolható komparatív versenyelőnyt jelent hazánknak. Magyarországot tehát kedvező, centrális földrajzi elhelyezkedése szükségszerűen arra jelölheti ki, hogy az EU-n belüli középkelet-európai régió árueosztó raktározási és logisztikai központja legyen. Ezek a feltételek a fejlesztési programokkal dinamikusan javuló infrastrukturális háttérrel párosulva nagyban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy Japán közép- és kelet-európai gazdasági, kereskedelmi aktivitásához hazánkat válassza regionális logisztikai-szolgáltatási bázisul. Tudva levő, hogy Japán relációban importunk túlnyomó többségét nem késztermékek, hanem ezek alkatrészei képezik, amelyek a magyarországi összeszereléssel beépülnek más EU-országokba exportált termékeinkbe. Japánból importált részegységek, komponensek eljuttatása a hazánkban és a régióban működő japán alkatrész- és végermékgyártókhöz számos kapcsolt befektetést vonzhatna a szigetországból hazánk tercier szektorába, különösen raktározási, csomagolási, árueosztási és szpedítói tevékenységek végzésére.

Ugyanakkor az EU keleti kibővítése több mint 100 milliós új piacot kapcsolt bele a közösségen belüli kereskedelembé. A jövőben várhatóan az EU ezen új piacán is a fogyasztói kereslet számottevő növekedésével számolhatunk. Ha ez így lesz, akkor a már jelenlévő japán vállalatok további kapacitásbővítést hajthatnak végre, új termelő bázisokat létesíthetnek abból a célból, hogy termékeikkel ellássák a hosszú távon keresletbővülést ígérő, új felvevő piacokat. Japán részéről tehát megfontolandó stratégiai célkitűzés lenne, hogy fokozza szerepét és súlyát térségünkben a logisztikai szolgáltatások területén, továbbá hogy régióink földrajzi, gazdasági adottságaiból eredő előnyöket jobban kihasználva, regionális pozíciója megerősítése révén még inkább növelje részesedését az EU-27-ekkel folytatott külkereskedelemben. A magyar külgazdaság-politikának, a befektetés-ösztönző intézményrendszernek pedig a közösségi külkereskedelempolitikai irányelvekkel összhangban törekednie kell a Japánnal való befektetési kapcsolatok ez irányú erősítésére. Befektetői konferenciák, üzleti szemináriumok szervezésével, jól megalapozott marketing tevékenység-

gel rá kell irányítani a távol-keleti befektető partnerek figyelmét a szolgáltatások területén kínálkozó új lehetőségekre, beruházásaikkal realizálható távlati előnyökre.

Környezetvédelmi beruházások

Az 1995-ben elfogadott kiotói egyezmény – amely a fejlett országok számára előírta az üvegházhatást okozó metángáz- és szén-dioxid-kibocsátás visszafogását – keretet biztosított a szén-dioxid-kereskedelemtől és az együttes végrehajtásról (Joint Implementation; JI) szóló megállapodások életbe lépésének és alkalmazásának. Eszerint azok az államok, amelyek fejlett, így kevéssé szennyező iparuk miatt nem tudják teljesíteni a széndioxid-csökkentésre tett vállalásukat, más országokban megvalósított beruházások eredményét jóváírhatják. Mivel Magyarország is ratifikálta ezen megállapodásokat, nálunk is lehetővé vált az egyezményben foglalt végrehajtása külföldi befektetők szerepvállalásával. Számos beruházási projekt született nyugati országok részvételével. Már japán befektetők érdeklődését is felkeltette a magyarországi szén-dioxid-csökkentő, környezetvédelmi beruházások lehetősége. Így például 2003-ban előkészítő tárgyalások indultak japán tőke bevonására a MAV-állomások fűtési rendszerének átalakításához.¹ 2007-ben pedig a kiotói-elvek alapján létrejött Japán és hazánk között az első JI-projekt, amelynek keretében a dél-nyírségi Szakoly településen jelenleg biomassza-erőmű épül magyar vállalatok és a japán Tohoku Electric Power Co., Inc. finanszírozásával. A közel 12 milliárd forintos beruházással megépülő 19,8 MW névleges teljesítményű bioerőmű az észak-alföldi régió egyik legjelentősebb térségfejlesztő kezdeményezése, amely előreláthatóan 400 ember számára teremt majd új munkahelyet.² Mivel Japán energiapolitikájában is egyre markánsabban jelentkezik az új irány, azaz a megújuló (bio)energia egyre nagyobb arányú felhasználása, ezért a jövőben Magyarországnak is érdemes lenne akár az együttes végrehajtás mechanizmusa keretében, akár más projekt finanszírozási megoldások alapján további lehetőségeket keresni japán tőke bevonására a magyar bioenergia-piaci és egyéb környezetvédelmi beruházásokba.

A fentiekben bemutatott forgatókönyvek realizálódása igen kedvező feltételeket teremtene Magyarországnak tőkevonzó és tőkemegtartó képessége javulásához, s további japán befektetések lekötéséhez. Azonban itt le kell szögezni, hogy ezek a bejárható fejlődési utak jelenleg még igen képlékenyek, hosszabb távú kitekintésben is kimenetük sok bizonytalansági tényezőt rejt. A beruházási kapcsolatok jövőbeni alakulását nagyban meghatározza, hogy a magyar kormány a külgazdaságpolitikájában felvállalt Új-Ázsia koncepciót miként tudja a korábbiaknál is konkrétabb tartalommal felruházni és a diverzifikációs törekvéseinek jegyében azt a gyakorlatba átültetni; milyen hatékonysággal és mértékben sikerül megvalósítani az ország elmaradottabb régióinak gazdasági és infrastrukturális felzárkóztatását; sikerül-e hatékony kormányzati intézkedéscsomagot hozni a szakképzés átfogó reformjára, továbbá a szolgáltatói szektor és fejlett technológiájú iparágak támogatására, illetve a befektetői környezet vonzóvá tételére. Hazánk régió szintű versenyképességi romlása megfékezése és az utóbbi idők kedvezőtlen makrogazdasági viszonyainak

¹ Forrás: <http://www.magyarhirlap.hu>: Milliárdokat érhet a szén-dioxid. 2003. szeptember 17; elérés ideje: 2005. február 7.

² Forrás: *Biomassza-erőmű Szakolyban*. In: *Világ gazdaság*, 2006. augusztus 25., p.7; http://www.hu.emb-japan.go.jp/hun/o70615_h.htm; elérés ideje: 2007. október 6.;

orvoslása érdekében tett hathatós gazdaságpolitikai lépések igazolhatják majd, hogy a japán-magyar beruházási kapcsolatok utóbb felvázolt fejlődési útjai is valóban perspektivikusak lesznek-e.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTALÓCZY KATALIN: *Magyarország a nemzetközi tőkeáramlásban*. In: Társadalmi Szemle, 1995. 5. szám.
- BERÉNYI JUDIT: *Japán és a kelet-európai gazdasági kapcsolatok*. In: Japán a kilencvenes években I.: Gazdaság, politika, külkapcsolatok. BIGIS Közlemények, Budapest, BIGIS, 1995.
- BERÉNYI JUDIT: *Japán befektetések Magyarországon*. Kopint-Datorg, 1995. (kézirat)
- Budapesti Japán Nagykövetség: *Magyar-japán kapcsolatok*. http://www.hu.emb-japan.go.jp/hun/index_hu.htm; Elérés dátuma: 2005. február 8; <http://www.hu.emb-japan.go.jp/jpn/nikokukan/5kankei.htm>; Elérés dátuma: 2007. október 12.
- CSÁKI GYÖRGY: *Japán tőke a nagyvilágban: Külföldi befektetések a szigetországból*. In: Cégvezetés, 1998.10.szám.
- FARKAS ILDIKÓ: *A magyar-japán kulturális kapcsolatok jellege a két világháború közötti korszakban*. In: Japán-kutatás Magyarországon -Múlt és Jelen-, ELTE Japán-Tanulmányok 1, Budapest, 1996.
- HERNÁDI ANDRÁS: *Japán globális és (kelet-) európai tőkeexport politikája a 90-es években és a 21. század elején*. In: Európai Tükör, 2003. 2. szám.
- HERNÁDI ANDRÁS – BASSA ZOLTÁN: *Az EU-csatlakozás hatásai a magyar-japán gazdasági kapcsolatokra – következtetések és ajánlások a magyar külgazdasági stratégia számára*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 2004. április (kézirat)
- Külgyminisztérium: *Tájékoztató a 2003-2004. évi magyarországi japán beruházásokról*. Japán referatúra, 2004. október (nyilvános anyag)
- Külgyminisztérium: *Tájékoztató Magyarország és Japán gazdasági kapcsolatairól*. 2004. október (sajtó anyag)
- DR. MAJOROS PÁL: *Magyarország a világkereskedelemben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
- MORITA TSUNEO: *A Magyarországi közvetlen befektetések jelentősége és előfeltételei*. In: Közép-Európa és Japán Közös Kihívás – Interdiszciplináris tudományos konferencia évtizedünk történelmi korszakváltásáról, Magyar Népfőiskolai Társaság, 1996.
- MORITA TSUNEO: *Japanese Economic Interest in Central Europe*, 2002. http://morita.tateyama.hu/pdf_english/english-02.pdf; Elérés dátuma: 2005. április 9.
- JETRO: *Touhshi Hakusho (Befektetések Fehér Könyve) 1992, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004*, Japan External Trade Organization (JETRO), Japan
- KOPPER ÁKOS: *Japán és a keleti tömb országainak politikai és kulturális kapcsolatai a hetvenes évek elején – Különös tekintettel az 1973-as magyar-japán kulturális megállapodásra*. ELTE, Japán szak, 1999 (disszertáció)
- NÉGYESI JUDIT: *Japán befektetések Magyarországon*. In: Hungarian Market Report /magyar/, 1991. 10-11. szám.

- HALASKA GÁBOR: *Regionális központok elhelyezése – Vadászat óriásokra*. In: *Figyelő*, 2004. augusztus 12-18.
- SZTARICSKAI TIBOR: *Japán tőke Kelet-Európában – Nem nagyra törnek*. In: *HVG*, 1998. május 30. (HVG melléklet: Japán mozdulat)
- BASSA ZOLTÁN: *Távol-keleti országok közvetlen beruházásai Magyarországon*. In: *Napi gazdaság*, 1995. július 15.
- Napi Gazdaság: 1991. november 26. (p. 4); 1993. március 10.(p. 3); 1997. március 4.(p.3); 1997. március 6.(p. 6); 1997. július 23. (p.3); 1997. július 23. (p. 3)
- Világgazdaság: 1993. március 11.(p.14); 1997. március 6.(p.5); 2006. augusztus 25. (p.7.)
- The Economist: 2000. július 1. (p. 28)
- JETRO: *List of Japanese Companies in Hungary*, JETRO Budapest Office, 2006.
- KSH: *A külföldi működőtőke Magyarországon 1996, 1997-1998, 1998-1999, 1999-2000, 2000-2001*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1980-87 és 1992-2002. évi kiadványai*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- MTI Híradatbank (SAB): *szamuráj-kötvény kibocsátásról és magyarországi japán beruházásokról szóló jelentések, tudósítások az 1990–2004 közötti időszakból*.
<http://ots.mti.hu/news.asp?newsid=32543>
- <http://nol.hu/cikk/441410/>; Elérés dátuma: 2007. október 22.
- <http://www.allampapir.hu/object.6cf97daf-ca3e-491c-bb20-343730471e6a.ivy>;
Elérés dátuma: 2007. október. 12.
- http://www.gkm.gov.hu/balmenu/befektetesek/itdh/itdh_bemutato.html; Elérés dátuma: 2005. március. 26.
- <http://www.gkm.gov.hu/jobbboxok/sajtoszoba/sajtoanyagok/sajtoanyagok/mukodotoke.html>: *A működőtőke-beáramlás 2004. évi alakulásáról*; Elérés dátuma: 2005. április 27.
- http://www.jetro.go.jp/austria/jp/info/hungary/ugoki_12_01.html (japán nyelven); Elérés dátuma: 2005. április 27.
- <http://www.kum.hu>: a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapján a magyar-japán bilaterális kapcsolatokat tárgyaló részek; Elérés dátuma: 2005. február 11.
- <http://www.magyarhirlap.hu>: *Milliárdokat érhet a szén-dioxid*. 2003. szeptember 17; Elérés dátuma: 2005. február 7.
- <http://www.mit.bme.hu/projects/ibar04.html>; Elérés dátuma: 2005. március 20.
- <http://www.mnb.hu>: a Magyar Nemzeti Bank honlapján található adatbázisok.
- <http://www.mof.go.jp>: a Japán Pénzügyminisztérium honlapján található adatbázisok
- https://www.otpbank.hu/merkantil2001/file/Merk_sajto_030225.doc; Elérés dátuma: 2004. december 15.
- <http://tateyama.hu>; Elérés dátuma: 2005. március 20.
- <http://www.polifoam.com>; Elérés dátuma: 2005. március 2.
- <http://www.ursa.hu>; Elérés dátuma: 2005. március 2.

EU – JAPAN SUMMIT A EU27 EXTERNAL TRADE DEFICIT OF 32 BILLION EURO WITH JAPAN IN 2006*

SURPLUS OF 8 BN EURO FOR TRADE IN SERVICES

Between 2000 and 2006, *EU27* exports of goods to *Japan* fell slightly in value, from 45.5 bn euro to 44.7 bn, while *EU27* imports from *Japan* decreased by 17%, from 92.1 bn to 76.8 bn. As a result the *EU27* deficit in trade with *Japan* declined from 46.6 bn in 2000 to 32.1 bn in 2006. The share of *Japan* in the *EU27*'s total external trade in goods has fallen by a third between 2000 and 2006. In 2006, *Japan* accounted for 4% of *EU27* exports and 6% of *EU27* imports, and was the *EU27*'s fifth most important trading partner.

On the occasion of the *European Union - Japan* summit, which will take place on Tuesday 5 June 2007 in Berlin, *Eurostat, the Statistical Office of the European Communities*, issues data on trade in goods and services between the *EU* and *Japan*.

GERMANY AND UNITED KINGDOM LARGEST EU TRADERS WITH JAPAN

One third of *EU27* exports to *Japan* in 2006 were machinery and vehicles¹ and 30% were other manufactured articles², while machinery and vehicles accounted for three quarters of imports. At the detailed level, the main *EU27* exports to *Japan*

---

* A csúcstalálkozó alkalmából 2007. május 31-én megjelent sajtóközlemény. Forrás:
<http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/72&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

¹ Machinery and vehicles includes power generating and industrial machinery, computers, electric and electronic parts and equipment, road vehicles and parts, ships, airplanes and railway equipment.

² Other manufactured articles include leather, rubber, wood, paper, textiles, metals, building fixtures and fittings, furniture, clothes, shoes and accessories, scientific instruments, clocks, watches and cameras.

were motor cars, medicine and pork while the main imports were motor cars and parts, computer parts and digital cameras.

Among the *EU27* Member States, *Germany* was by far the largest exporter to *Japan* in 2006, with 13.6 bn euro, or 31% of the total, followed by the *United Kingdom* (5.9 bn or 13%), *France* (5.7 bn or 13%) and *Italy* (4.5 bn or 10%). *Germany* (17.3 bn or 23%) was also the largest importer, followed by the *United Kingdom* (12.3 bn or 16%) and the *Netherlands*¹ (10.2 bn or 13%).

Most Member States recorded trade deficits with *Japan* in 2006. The largest were observed in the *Netherlands* (-7.9 bn), the *United Kingdom* (-6.4 bn), *Belgium* (-4.3 bn), *Germany* (-3.7 bn) and *Spain* (-3.4 bn). The only significant surpluses were registered in *Ireland* (+1.0 bn) and *Denmark* (+0.9 bn).

Table 1
EU27 trade in goods with Japan (million euro)

	Exports	Imports	Balance
2000	45 497	92 091	-46 594
2001	45 521	81 134	-35 613
2002	43 456	73 651	-30 196
2003	40 975	72 391	-31 416
2004	43 392	74 709	-31 317
2005	43 708	74 063	-30 355
2006	44 711	76 782	-32 071

Table 2
EU27 and Member States trade with Japan (million euro)

	Exports		Imports		Balance	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
EU27	45 497	44 711	92 091	76 782	-46 594	-32 071
Belgium	2 420	2 526	5 949	6 850	-3 529	-4 325
Bulgaria	19	13	68	247	-49	-234
Czech Republic	126	325	668	1 467	-542	-1 142
Denmark	1 941	1 487	721	634	1 219	853

¹ Dutch imports, and therefore the trade deficit, are over-estimated because of the "Rotterdam effect", where goods destined for the rest of the EU arrive and are recorded in harmonised EU external trade statistics in Dutch ports. This then has a positive effect on the external trade balances with *Japan* of those Member States to which the goods are re-exported, as these shipments would be recorded as intra-EU trade with the *Netherlands*, rather than extra-EU trade with *Japan*.

Table 2 (continued)
EU27 and Member States trade with Japan (million euro)

Germany	13 195	13 645	23 543	17 337	-10 348	-3 692
Estonia	7	44	279	115	-273	-71
Ireland	3 190	2 034	2 184	1 058	1 006	975
Greece	93	59	1 277	1 287	-1 183	-1 228
Spain	1 215	1 294	3 843	4 686	-2 628	-3 392
France	5 475	5 686	8 477	6 235	-3 003	-548
Italy	4 338	4 483	6 421	5 452	-2 083	-969
Cyprus	1	13	173	137	-173	-125
Latvia	9	34	5	26	4	8
Lithuania	13	13	101	49	-88	-37
Luxembourg	60	27	194	153	-135	-126
Hungary	174	307	1 852	1 616	-1 677	-1 308
Malta	101	105	73	70	28	34
Netherlands	2 388	2 252	11 243	10 169	-8 855	-7 917
Austria	956	1 217	1 202	1 127	-246	91
Poland	67	152	1 139	939	-1 071	-787
Portugal	119	109	1 061	550	-941	-441
Romania	17	82	186	526	-169	-444
Slovenia	13	22	181	73	-167	-51
Slovakia	13	88	233	441	-219	-352
Finland	862	1 012	1 387	985	-525	27
Sweden	2 640	1 783	2 738	2 229	-98	-446
United Kingdom	6 044	5 899	16 892	12 324	-10 848	-6 426
Total Extra-EU27	849 739	1 156 102	992 698	1 348 836	-142 959	-192 734
Japan / Total	5.4%	3.9%	9.3%	5.7%		

Table 3
EU27 trade with Japan by product (million euro)

	Exports		Imports		Balance	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Total	45 497	44 711	92 091	76 782	-46 594	-32 071
Primary products:	5 632	5 459	658	1 056	4 974	4 403
<i>Food & drink</i>	4 033	3 665	118	116	3 915	3 549
<i>Crude materials</i>	1 521	1 670	490	544	1 031	1 126
<i>Energy</i>	78	124	50	396	28	-272
Manufactured goods:	38 438	37 720	90 592	75 064	-52 153	-37 344
<i>Chemicals</i>	8 251	9 151	5 504	6 168	2 747	2 982
<i>Machinery & vehicles</i>	17 782	15 328	70 095	56 998	-52 313	-41 670
<i>Other manuf'd articles</i>	12 405	13 242	14 992	11 897	-2 587	1 344
Other	1 426	1 532	841	662	585	870

**MORE THAN HALF OF THE EU27 SURPLUS IN SERVICES
COMES FROM FINANCIAL SERVICES AND TRAVEL**

In 2006, the *EU27* exported 20.7 bn euro of services to *Japan*, while imports of services from *Japan* amounted to 12.6 bn, meaning that the *EU27* had a surplus of 8.1 bn in trade in services with *Japan*. This surplus was mainly due to financial services (+2.4 bn), as well as travel (+2.1 bn), transportation (+1.2 bn) and other business services¹ (+1.0 bn euro). *Japan* accounted for 4% of total extra-*EU27* trade in services.

---

¹ Other business services comprise merchanting and other trade-related services, operational leasing services and miscellaneous business, professional and technical services.

Table 4
EU27 trade in services* with Japan (million euro)

	Credit		Debit		Net	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Total	20 013	20 685	11 883	12 595	8 131	8 092
of which:						
Transportation	5 270	5 735	4 155	4 569	1 114	1 164
Travel	2 825	3 002	853	865	1 971	2 137
Other services	11 862	11 935	6 522	7 152	5 340	4 794
of which:						
<i>Communications services</i>	314	303	87	132	228	170
<i>Construction services</i>	89	147	82	124	7	25
<i>Insurance services</i>	261	398	138	140	124	260
<i>Financial services</i>	3 069	3 900	1 188	1 468	1 882	2 432
<i>Computer and information services</i>	573	701	203	180	370	523
<i>Royalties and license fees</i>	2 054	1 775	1 490	1 620	563	157
<i>Other business services</i>	4 955	4 365	3 204	3 354	1 752	1 013
<i>Personal, cultural and recreational services</i>	483	308	49	68	434	242
<i>Government services, other</i>	63	35	81	65	-18	-28
Total extra-EU27	404 394	447 393	346 219	380 332	58 175	67 058
Japan / total extra-EU27	4.9%	4.6%	3.4%	3.3%		

* 2006 data are preliminary.